

## **"ידיד בית המשפט" במשפט הפלילי – האיזון הראוי בין זכויות נפגעי עבירה לבין זכויות מעורבים בפלילים**

מאת

שי פרבר\*

הפרקטיקה של הצטרפות להליכים מתנהלים כ"ידיד בית המשפט" (להלן: ידידים) אומצה בישראל במסגרת בקשה למשפט חוזר (עניין קוזלי). עד היום הגישו גופים שונים מאות בקשות הצטרפות כ"ידידים" כמעט לכל הערכאות בישראל. בכל הקשור למשפט הפלילי הוגשו עשרות בקשות הצטרפות כ"ידידים" – מרביתן תואמות עמדות של מעורבים בפלילים, וחלקן מנוגדות לעמדת מעורבים בפלילים, בעיקר מצידם של ארגונים המייצגים נפגעי עבירה. ניתוח הפסיקה שניתנה בנושא זה בישראל מלמד על אסימטריה בין נטיית בתי המשפט לצרף "ידידים" בשם מעורבים בפלילים לבין נטייתם לצרף "ידידים" בשם נפגעי עבירה. ככלל, בתי המשפט נוטים לצרף "ידידים" בשם של מעורבים בפלילים ביד רחבה יחסית, ואילו כשמדובר בארגונים אשר מבקשים להציג אינטרסים של נפגעי עבירה ניכרת רטוריקה שיפוטית אשר מסתייגת מצירופם כ"ידידים". עם זאת דומה כי רטוריקה זו הולכת ומתרככת בשנים האחרונות.

על רקע המדיניות השיפוטית הנוהגת דן המאמר בשאלה אם הריכוך המסתמן בפסיקה מוצדק, ואם ראוי לאפשר צירוף של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" להליכים פליליים חרף החשש מפני פגיעה בזכויות נאשמים. אטען כי התשובה לכך היא חיובית. המאמר מציג שלוש הצדקות אשר תומכות בכך: ראשית, בהליך הפלילי מתקבלות החלטות הנוגעות לנפגעי העבירה במישורין, ולפיכך אי-שמיעת האינטרסים שלהם במלואם, באמצעות גופים המייצגים אותם, פוגעת בכבודם ורואה בהם אמצעי אינסטרומנטלי בלבד לביצועו של ההליך הפלילי. הצגת האינטרסים של קבוצות אלה באמצעות מנגנון הייצוג של ה"ידיד" יכולה לסייע בריפוי פגם זה. שנית, לעיתים קיימת אי-הלימה בין האינטרסים של נפגעי העבירה לבין האינטרסים של הגופים המדינתיים האמונים על ייצוגם. פגם זה, המביא לאי-ביטויים באופן עצמאי, עשוי להירפא בין השאר באמצעות צירוף של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים". שלישית, מבחינת בתי המשפט האזנה לעמדתם של ארגוני נפגעי העבירה כ"ידידים", גם מבלי להיעתר לה בהכרח, עשויה להביא להכרעה המשפטית השלמה ביותר המבוססת על מידע רב יותר, ואף לחזק את הלגיטימציה המוסדית של בתי המשפט בהליכים פליליים.

בהתחשב בביקורות האפשריות בנושא, ובראשן החשש מפני פגיעה בזכויות מעורבים בפלילים, מציע המאמר גישה ראויה לשילוב "ידידים" במשפט הפלילי בשםם של נפגעי

\* ד"ר, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן. אני מבקש להודות לאלה: אהרון אנקר, ניר קידר, דקלה טוטיאן-זייד, רותי אלדר, יגאל בלפור, נתנאל יעקב-חי, אורן שבת ושלומי שניידר על הערותיהם המצוינות. כמו כן אני מבקש להודות לעורכות מערכת **משפטים**, דניאל בן דור ונועה צוקר, ולקוראת האנונימית/ת על הערות מועילות ומקיפות שהובילו לשרדוג המאמר. טעויות, אם ישנן, הן כמובן באחריותי בלבד.

עבירה שתביא לאיזון נכון בין האינטרסים השונים. בהמשך משרטט המאמר קווים ראשוניים בדבר המודל הראוי לצירוף "ידידים" בשםם של נפגעי עבירה. בתוך כך המאמר יציג תובנה ראשונית המלמדת כי לשימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי השלכות נורמטיביות החורגות מגדרי האדוורסריות הקלאסית שבין הנאשם למדינה. אימוץ ה"ידיד" במשפט הפלילי זרע את הזרעים ליצירת סדר דין פלילי מרוכך וגמיש יותר שנותן משקל רב יותר לאינטרס הציבורי הרחב, ובכללו לקבוצות אינטרס שונות שיש להן רצון להשפיע על חייהן בבתי המשפט.

מבוא. א. אימוץ "ידיד בית המשפט" במשפט הפלילי בישראל. ב. השימוש ב"ידיד בית המשפט" בישראל. ג. הצטרפות "ידידי בית המשפט" במשפט הפלילי. 1. הצטרפות "ידידים" המבקשים להציג אינטרסים של מעורבים בפלילים; 2. הצטרפות "ידידים" המבקשים להציג אינטרסים של נפגעי עבירה. ד. ההצדקות העקרוניות לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה "כ"ידידי בתי המשפט" במשפט הפלילי. 1. זכותם של נפגעי העבירה לבטא את האינטרסים שלהם במלואם; 2. אי-הלימה בין האינטרסים של נפגעי העבירה לאינטרסים של הגופים המדינתיים האמונים על ייצוגם; 3. חתירה לפסיקה הטובה ביותר וחזיון הלגיטימיות המוסדית של בתי המשפט. ה. המודל הראוי לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידי בית המשפט" במשפט הפלילי. ו. הביקורות ותשובות אפשריות בנוגע לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" במשפט הפלילי. 1. פגיעה אפשרית בזכויות מעורבים בפלילים; 2. ביקורות אפשריות נוספות על צירוף "ידידים" בשםם של נפגעי עבירה; 3. צירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" בהליכים פליליים במשפט המקובל. ז. לפני סיכום: האם צירוף "ידידים" במשפט הפלילי מלמד על חוסר שביעות רצון מהמצב המשפטי הנוכחי? ח. סיכום.

## מבוא

"ידיד בית המשפט" (להלן: ה"ידיד") הוא פרקטיקה משפטית שמכוחה צד שלישי שאינו מעורב פורמלית בהליך משפטי מתנהל אך הוא בעל עניין כלשהו בו, רשאי להציג את נקודת מבטו בבית המשפט באמצעות הגשת תזכיר לבית המשפט (Amicus Brief). מאז אימוץ פרקטיקת ה"ידיד" בישראל בעניין קוזלי (משפט חוזר לרוצחי הנער דני כץ ז"ל) הוגשו עשרות בקשות הצטרפות של "ידידים" בהליך הפלילי.<sup>1</sup> בחינתה של מדיניות השימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי בישראל מלמדת כי בקשות הצטרפות כ"ידידים" של ארגונים המייצגים אינטרסים של מעורבים בפלילים זוכות ככלל ליחס חיובי מצד בתי המשפט. לעומת זאת בקשות דומות מצד ארגונים המייצגים אינטרסים של נפגעי עבירה זוכות ככלל ליחס מסתייג.<sup>2</sup> החשש המרכזי שבבסיס מדיניות שיפוטית זו הוא כי ארגונים אלה עלולים להיות מעין "מאשים נוסף" לצד המדינה ולפגוע בזכויותיהם של מעורבים בפלילים.

1 מ"ח 7929/96 קוזלי נ' מדינת ישראל, פ"ד נג(1) 529 (1999).

2 בישראל מספר רב של ארגוני נפגעי עבירה המייצגים פלחים שונים של נפגעים ונפגעות עבירה, כגון מרכז הסיוע לנפגעי ונפגעות אונס ותקיפה מינית; נעמ"ת; הארגון ללחימה באלימות נגד נשים; ויצ"ו; ההסתדרות הציונית הדסה; יד לאישה; מרכז רקמן; שדולת הנשים בישראל; מרכז נגה – ייצוג נפגעי עבירה; אל"י – האגודה להגנת הילד; המועצה לשלום הילד; משפחות נרצחים ונרצחות; ועד פעול"ה –

המאמר אינו מתעלם מחששות מסוג זה. הוא מבקש להתמודד עימם, ובמסגרת זו להציע גישה מאוזנת יותר, המאפשרת לצרף ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" במקרים המתאימים. המאמר יטען כי דווקא הגישה המוצעת מביאה לאיזון טוב יותר בין זכויות נפגעי העבירה לבין זכויות מעורבים בפלילים, וכי היא הראויה לאימוץ במשפט הישראלי.

**פרק א** של המאמר יעסוק ברקע הכללי לאימוץ פרקטיקה ה"ידיד" בישראל. מטרתו של הפרק היא הדגשת הטענות השונות בנוגע לשימוש ב"ידיד" בכלל ובמשפט הפלילי בפרט, בקונטקסט דסקריפטיבי רחב, ומתוך מטרה להתמודד עם טענות אלה בהמשך המאמר.

**פרק ב** יציג את השימוש ההולך וגובר בפרקטיקה ה"ידיד" במשפט הישראלי. אראה כי מגמת ההתפשטות והגידול בשימוש ב"ידיד" מצד קבוצות אינטרס שונות ובענפי משפט רבים, ובכלל זה במשפט הפלילי, תואמת את המגמות הקיימות בעולם המערבי בשלושים השנים האחרונות, ואף מעט קודם לכן, ושלוכה בהן.

**פרק ג** ישרטט את המדיניות השיפוטית הנוהגת בנוגע לשימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי הישראלי. בפרק זה אעמוד על ההבחנה בין המדיניות הננקטת כלפי הצטרפות "ידידים" כשעמדותיהם תואמות את האינטרסים של מעורבים בפלילים לעומת המדיניות הננקטת כלפי "ידידים" המבקשים להציג אינטרסים של נפגעי עבירה. פרק זה מבוסס על ניתוח הפסיקה בנושא אשר העלה א-סימטריה בין גישת בתי המשפט לצירוף "ידידים" בשם מעורבים בפלילים לבין גישתם בנוגע לצירוף "ידידים" בשם נפגעי עבירה. הניתוח מראה כי בתי המשפט נוטים לצרף "ידידים" בשם של מעורבים בפלילים ביד רחבה יחסית, ואילו לארגונים אשר מבקשים להציג אינטרסים של נפגעי עבירה – ניכרת רתיעה מצירופם כ"ידידים". רתיעה זו באה לידי ביטוי ברטוריקה שיפוטית אשר מתייחסת ל"ידידים" אלה כמעין "קטגוריה נוספים" שצירופם עלול לפגוע בזכויות מעורבים בפלילים. עם זאת הפרק מראה כי הרטוריקה השיפוטית אשר מסתייגת מצירוף "ידידים" בשם של נפגעי עבירה הולכת ומתרככת בשנים האחרונות.

על רקע שרטוט המדיניות השיפוטית הנוהגת, המאמר דן בשאלה אם הריכוך המסתמן בפסיקה ראוי. כלומר, אם ראוי לאפשר צירוף של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" להליכים פליליים חרף החשש מפני פגיעה בזכויות נאשמים. פרק ד יציג את ההצדקות המשפטיות, האינטלקטואליות והמוסדיות של השימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי. הוא יקשור אותן בין השאר להתפתחותן של מגמות כלליות הקשורות למעמד נפגעי העבירה בעולם המערבי בשלושים השנים האחרונות. המסגרת התאורטית הכללית תסייע להראות כיצד השימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי, במובחן ממנגנוני ייצוג אחרים של צדדים שלישיים, עשוי לרפא, ולו במעט, את הקשיים הקיימים במדיניות המשפטית הנוהגת. בסיכומי של דבר, הפרק יראה כי קיימים טעמים חשובים וכבדי משקל לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" בהליכים פליליים.

**פרק ה** יציג את הגישה הראויה, בעיניי, לשילוב "ידידים" במשפט הפלילי בשם של נפגעי עבירה, באופן שמאזן נכונה בין האינטרסים השונים. הפרק משרטט קווים ראשוניים בדבר המודל הראוי לצירוף "ידידים" בשם של נפגעי עבירה: הפרק מציג תנאים מוצעים

מנהלת התיאום לכלל הארגונים העוסקים במאבק בתאונות הדרכים; על"ם; מיט"ל – המרכז לטיפול בפגיעות מיניות בילדים; אלמגור – ארגון לנפגעי טרור; ארגון נפגעי פעולות איבה ועוד.

לצירופם כ"ידידים", שיקולים שראוי להתחשב בהם טרם צירוף של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים", וכן מנגנון שיפוטי אפשרי הנתון לבית המשפט שעשוי לסייע בהפחתת החשש מפני פגיעה בזכויות מעורבים בפלילים שעה שארגוני נפגעי עבירה צורפו כ"ידידים". פרק זה יראה כי במקרים מסוימים ראוי לצרף ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים", וכי לצורך כך ראוי להוסיף תנאים על אלה שנקבעו בפסיקה לעניין זה.

**פרק 1** של המאמר ידון בביקורת המתעוררת על הגישה המוצעת במאמר, ובתשובות האפשריות לה. הפרק יציג את החששות הפוטנציאליים שמעורר השימוש במנגנון ה"ידיד" בשם נפגעי עבירה וידון במענים האפשריים להם, בהתבסס על הניסיון המשפטי שנצבר בארץ ובהתבסס על ניתוח השוואתי-היסטורי שמציג דילמות דומות שעולות בהקשר זה בבתי משפט נוספים בעולם.

**פרק 2** יציג תובנה נורמטיבית הנובעת מהדיון בנושא אך החורגת מגדרי המאמר, ולפיה לשימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי, הן מצד ארגונים המייצגים עמדות של מעורבים בפלילים והן מצד ארגונים המייצגים נפגעי עבירה, יש משמעות החורגת מגדרי ההליכים האדוורסריים הקלאסיים. השימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי מרכז ומגמיש את הפרוצדורות הקיימות, שוחק את מעמד היועץ המשפטי לממשלה כמייצגו הבלעדי של האינטרס הציבורי ומאפשר שמיעת אינטרסים של צדדים שלישיים בהליך שנחשב "הליך סגור". בסיכומם של דברים, המאמר יטען כי חרף העובדה שגם לשיקולים המתנגדים לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" יש לייחס משקל, הרי שבשל ההצדקות האמורות האיוון הראוי בין זכויות נפגעי העבירה לבין זכויות מעורבים בפלילים צריך לאפשר, במקרים המתאימים, צירוף "ידידים" אשר יציגו את האינטרסים של נפגעי העבירה.

## א. אימוץ "ידיד בית המשפט" במשפט הפלילי בישראל

"ידיד בית המשפט" הוא פרוצדורה משפטית שמאפשרת לצד שלישי שאינו מעורב פורמלית בהליך משפטי מתנהל להציג את נקודת מבטו לבית המשפט באמצעות הצטרפות להליך כ"ידיד", כאשר על פי רוב בתי המשפט מאפשרים הגשת תזכיר בכתב (Amicus Brief) ולעיתים גם טיעון בעל פה (Argument Oral).<sup>3</sup> קיים שוני בשימוש שנעשה במנגנון

3 לכתובה על השימוש בפרקטיקת ה"ידיד" בארצות הברית ראו למשל, PAUL M. COLLINS, JR., FRIENDS OF THE SUPREME COURT – INTEREST GROUPS AND JUDICIAL DECISION MAKING (2008); John Harrington, *Amici Curiae in the Federal Courts of Appeals: How Friendly are They?*, 55 CASE W. RES. L. REV. 667 (2005); Michael J. Harris, *Amicus Curiae Friend or Foe: The Limits of Friendship in American Jurisprudence*, 5 SUFFOLK J. TRIAL & APP. ADVOC. 1 (2000); Joseph D. Kearney & Thomas W. Merrill, *The Influence of Amicus Curiae Briefs on the Supreme Court*, 48 U. PA. L. REV. 743 (2000); Allison O. Larsen, *The Trouble with Amicus Steven*, 100 VA. L. REV. 1757 (2014). לכתובה על ה"ידיד" במשפט הקונטיננטלי, ראו למשל Kochevar, *Amici Curiae in Civil Law Jurisdictions*, 122 YALE L.J. 1653 (2013). לכתובה על ה"ידיד" במשפט הבין-לאומי, ראו למשל Ruth Mackenzie, *The Amicus Curiae in International Courts: Toward Common Procedural?*, in CIVIL SOCIETY, INTERNATIONAL COURTS AND COMPLIANCE BODIES 295 (Tullio Treves et al. eds., 2005); Mónica Pinto, *NGOs and the*

הייצוג של ה"ידיד" בין בתי המשפט השונים המשתמשים בו, אך ככלל לפרקטיקת ה"ידיד" כמה תכליות. לעיתים ה"ידידים" מוסיפים טענות משפטיות או עובדתיות שלא הועלו בידי הצדדים הפורמליים להליך; לעיתים הם מציגים את הטענות שהוצגו בהליך בצורה שונה או משכנעת יותר מהצדדים הפורמליים; במקרים מסוימים הם מספקים סוגי מידע (פסיכולוגיים, כלכליים, סביבתיים, היסטוריים או אתיים) שאינם מצויים בידי הצדדים הפורמליים, או שהצדדים אינם מעוניינים להציגם מפני שהדבר עלול לפגוע באינטרסים שלהם. לבסוף, בעיקר בארצות הברית, חוזרים ה"ידידים" על טענות שהציג צד פורמלי מסוים (אך בדרך שונה), מביעים את תמיכתם בעמדות אלה ומנסים לשכנע את בית המשפט לקבל את עמדת הצד הפורמלי שבו הם תומכים.

בשונה מהנעשה בבתי משפט שונים בעולם אשר אימצו את פרקטיקת ה"ידיד",<sup>4</sup> ההליך המשפטי הראשון שבו אומצה בישראל הפרקטיקה של הצטרפות צדדים שלישיים להליכים מתנהלים כ"ידידים" היה דווקא במסגרת הליך פלילי (עניין קוזלי).<sup>5</sup> בפרשה זו נעלם דני כץ ז"ל, נער כבן 14, מביתו ביום ה-8.12.1983. כעבור שלושה ימים נמצאה גופתו, והראיות בזירה העידו שהוא נרצח. לאחר כמה ימים נמצאו חמישה חשודים, והם הורשעו לאחר קיום משפט. ההרשעה התבססה על דחיית טענות האליבי, אימוצן של הודאות הנאשמים בחקירתם ועל ראיות פורנזיות שנאספו.<sup>6</sup> הנאשמים הגישו ערעור על הרשעתם, אך ערעורם נדחה.<sup>7</sup> בשל דחיית ערעורם הגישו הנאשמים בקשה לדיון נוסף וטענו כי אין להסתמך על ההודאות שמסרו בחקירה, אך הבקשה נדחתה.<sup>8</sup> לאחר דחיית הבקשה לקיום דיון נוסף פנה בא כוחם החדש לשר המשפטים דאז בבקשה לקיים משפט חוזר. בעקבות פנייה זו הטיל שר המשפטים על המשנה ליועץ המשפטי לממשלה דאז עו"ד יהודית קרפ לבדוק את הנושא מחדש. במהלך הבדיקה התגלה חומר חקירה שלא הועבר לידי הנאשמים, ונקבע שהייצוג המשפטי שניתן בערכאה הראשונה היה לקוי במידה כזו שייתכן שהיה בו כדי להשפיע על ניהול הוגן של ההליך.<sup>9</sup> בעקבות מסקנות הבדיקה האמורה הוגשה בקשה נוספת לעריכת

*Inter-American Court of Human Rights, in CIVIL SOCIETY, INTERNATIONAL COURTS AND COMPLIANCE BODIES* 47 (Tullio Treves et al. eds., 2005); Jona Razzaque, *Changing Role of Friends of the Court in the International Courts and Tribunals*, 1 NON-STATE ACTORS & INT'L L. 169 (2002). לכתבה על ה"ידיד" במשפט הישראלי ראו למשל מיכל אהרוני "הידיד האמריקני – קווים לדמותו של ה-Curiae Amicus" (ידיד בית המשפט) "המשפט" 255 (2005); ישראל דורון ומנאל תותריג'ובראן "לידתו והתפתחותו של 'ידיד בית-משפט' ישראלי" עלי משפט 65 (2006); ישראל (איסי) דורון, מנאל תותריג'ובראן, גיא אנוש וטל רגב "עשור ל'ידיד בית-המשפט': ניתוח אמפירי של החלטות בתי-המשפט" עיוני משפט 667 (2011); שי פרבר "להיות ידיד טוב של בית המשפט" עורך הדין 39, 130 (2018); שי פרבר ידיד בית המשפט (2018).

4 בארצות הברית אומץ לראשונה מנגנון ה"ידיד" במסגרת הליך אזרחי שנגע לדיני קרקעות של מדינת קנטקי (Kentucky), בפסק הדין 1, 17-18 (1823) (8 Wheat.) *Green v. Biddle*.  
5 עניין קוזלי, לעיל ה"ש 1.

6 ת"פ (מחוזי חי) 349/84 מדינת ישראל נ' קוזלי (לא פורסם, 19.10.1985).

7 ע"פ 915/85 קוזלי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 31.12.1985).

8 ד"נ 3081/91 קוזלי נ' מדינת ישראל, פ"ד מה(4) 441 (1991).

9 המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, עו"ד יהודית קרפ, מאוגוסט 1995 (דוח קרפ מפורט בעניין קוזלי, לעיל ה"ש 1, בעמ' 542-548).

משפט חוזר.<sup>10</sup> עם הגשת הבקשה אירע דבר חריג יחסית במשפט הישראלי: היועץ המשפטי לממשלה מיכאל בן יאיר הסכים לעריכת משפט חוזר בהדגישו כי בניגוד לעמדתו, פרקליטות המדינה מתנגדת לבקשה. בצעד חריג אף הוא דחה נשיא בית המשפט העליון דאז אהרן ברק את בקשת פרקליטות המדינה להציג את עמדתה עצמאית ובנפרד מעמדת היועץ המשפטי לממשלה. הוא נימק כי על פי הדין אין לפרקליטות המדינה מעמד פורמלי בהליך של משפט חוזר.<sup>11</sup> לפיכך פנתה הסנגוריה הציבורית לבית המשפט העליון והגישה, לראשונה במשפט הישראלי, בקשה להצטרף להליך כ"ידידת בית המשפט". היא טענה כי מעצם מומחיותה בלימוד סנגוריה על נאשמים ובשל הסוגיות המשפטיות המהותיות שהתעוררו בהליך ראוי לאפשר לה להציג את עמדתה כ"ידידה".

הנאשמים הסכימו לבקשת הסנגוריה הציבורית, ואילו היועץ המשפטי לממשלה התנגד לה. ההתנגדות לבקשה התבססה על ארבעה טיעונים מרכזיים: ראשית, הכרה בסנגוריה הציבורית בהליך פלילי כ"ידידה" תביא לפגיעה במוסד היועץ המשפטי לממשלה כמי שמייצג בלעדית את האינטרס הציבורי;<sup>12</sup> שנית, אין לסנגוריה הציבורית סמכות להופיע בהליך משפטי כאשר אין היא מייצגת בו נאשם ספציפי;<sup>13</sup> שלישית, האפשרות לצירופה של הסנגוריה כ"ידידה" אינה עולה בקנה אחד עם השיטה המשפטית הנוהגת בישראל, שלפיה מצידו האחד של המתרס מתייצבת המדינה ומצידו האחר הנאשם, ולגופים אחרים אין רשות להתערב בהליך; רביעית, אין להבחין בין הסנגוריה הציבורית לבין גופים אחרים העשויים לבקש להצטרף כ"ידידים" בהליכים פליליים (כגון ארגונים המייצגים נפגעי עבירה).<sup>14</sup> לאחר עיון בטענות הצדדים נעתר ברק לבקשת הסנגוריה הציבורית וצירפה כ"ידידה". הוא פסק כי מוסד ה"ידיד" אינו דווקא ניטרלי ואובייקטיבי, אך המוסד מייצג מתוקף תפקידו או עיסוקו אינטרס או מומחיות שראוי שיישמעו בבתי המשפט. המדיניות שהתווה ברק היא

10 עניין קוזלי, לעיל ה"ש 1. גם במשפט החוזר, שנערך בשנת 2000, השתכנע בית המשפט שהודאות הנאשמים קבילות והשאיר את פסק הדין על כנו. הנאשמים ערערו על ההחלטה, אך בית המשפט העליון דחה את הערעור. ראו רע"פ 3268/02 קוזלי נ' מדינת ישראל, פ"ד נט(5) 761 (2005).

11 ביסוד החלטה זו הייתה הקביעה כי לפרקליטות המדינה בפני עצמה אין מעמד בהליכים הקשורים בשאלת עריכתו של משפט חוזר. המעמד נתון לנידון שהורשע או ליועץ המשפטי לממשלה. ראו ס' 31(ב) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984. במהלך הדיון בבקשה התחלף היועץ המשפטי לממשלה, ומחליפו דאז, אליקים רובינשטיין, מסר עמדה מחודשת מטעם המדינה כשהוא מצדד בנימוקי ההתנגדות של פרקליטות המדינה.

12 ס' 1 לפקודת סדרי הדין (התייצבות היועץ המשפטי לממשלה) [נוסח חדש] קובע כי היועץ המשפטי לממשלה רשאי, לפי ראות עיניו, להתייצב בכל הליך משפטי שבו הוא סבור שיש למדינה נגיעה בו ולהשמיע את דברו. כפי שיצוין להלן, זוהי הסיבה העיקרית לכך שבשונה ממדינות אחרות במשפט האנגלו-סקסי, אין זה שכיח שנציגי היועץ המשפטי לממשלה יצטרפו להליכים כ"ידידים". בישראל אין צורך שנציגי היועץ המשפטי לממשלה יצטרפו כ"ידידים", שכן הדין מאפשר התייצבות במעמד פורמלי של נציגי היועץ המשפטי לממשלה כמעט בכל הליך שבו הם חפצים. לכללי הצטרפות של רשויות המדינה בבית המשפט העליון האמריקני כ"ידידות", ראו Sup. Ct. R. 37. לכללי הצטרפות של רשויות המדינה בבתי משפט פדרליים כ"ידידות" ראו Fed. R. App. P. 29.

13 היועץ המשפטי לממשלה הסתמך על הצעת החוק שהביאה להקמת הסנגוריה הציבורית (ראו הצעת חוק הסנגוריה הציבורית, התשנ"ה-1995, ה"ח 502). הצעת החוק לא התייחסה למצב שבו הסנגוריה הציבורית מציגה טיעונים משפטיים עקרוניים שלא באמצעות ייצוגו של נאשם ספציפי.

14 כתב הטענות מטעם המשיב בעניין קוזלי, לעיל ה"ש 1.

בחנינה של כל בקשת הצטרפות לגופה, לפי נסיבותיה המיוחדות. פסק הדין מונה רשימה פתוחה של שיקולים שעל בית המשפט להביא בחשבון בעת שקילת הבקשה לצירוף צד שלישי כ"ידיד", כגון תרומתה הפוטנציאלית של העמדה המוצעת; מהות הגוף המבקש להצטרף; מומחיותו, ניסיונו והייצוג שהוא מעניק לאינטרס שבשמו הוא מבקש להצטרף להליך; סוג ההליך והפרוצדורה הנוהגת בו; הצדדים להליך עצמו והשלב שבו הוגשה בקשת ההצטרפות; ומהותה של הסוגיה העומדת להכרעה.<sup>15</sup>

מהו הרקע למדיניות שיפוטית חדשה זו שאישרה את צירופם של צדדים שלישיים במשפט הפלילי באמצעות הפרקטיקה של ה"ידיד"? במבט לאחור ייתכן שברק, שהיה מעוניין בפיתוח הדין בנושא ההתדיינות הציבורית, ראה בכך הזדמנות להגשמת השקפתו.<sup>16</sup> הזדמנות זו הפכה לאטרקטיבית עוד יותר כשהתברר שהמידע שהציגה הסנגוריה הציבורית סייע לבית המשפט בעבודתו. נוסף על זה, ייתכן שבית המשפט העליון רצה לבסס את מעמדה של הסנגוריה הציבורית כגוף בעל מעמד מקביל לפרקליטות המדינה, וצירופה כ"ידידה" היה אמצעי ראוי לכך.<sup>17</sup> נראה כי אף ההתעצמות בשיח על זכויות מעורבים בפלילים, ובייחוד לאחר חקיקת חוקי היסוד, תרמה לאימוץ פרקטיקה ה"ידיד" במשפט הפלילי.<sup>18</sup> כך או כך, נראה שלבית המשפט היה קל להכיר בפרקטיקה ה"ידיד" כאשר היה מדובר בארגון מדינתי (הסנגוריה הציבורית) יותר משהיה לו קל כשהיה מדובר בארגון ציבורי לא ממשלתי.<sup>19</sup>

## ב. השימוש ב"ידיד בית המשפט" במשפט הישראלי

למן קליטת ה"ידיד" בישראל בשנת 1999 חלה עלייה ניכרת בהיקף השימוש בפרקטיקה זו.<sup>20</sup> בשנים הראשונות לאחר אימוץ פרקטיקה זו נעשה שימוש מועט יחסית ב"ידיד", ולעומת זאת למן שנת 2005 לערך ניתן להבחין בעלייה הדרגתית בהיקף השימוש ב"ידיד". לעומת ממוצע נמוך של בקשות הצטרפות לשנה בתחילת שנות האלפיים, עם השנים עלה

15 שם.

16 עוד בכתביו המוקדמים של ברק הוא טען שיש לפתח את הדין בנושא "המתדיין בעל האינטרס הציבורי" באמצעות אימוץ פרקטיקה ה"ידיד". ראו למשל אהרן ברק "חקיקה שיפוטית" משפטים יג 25, 51–53 (1983).

17 ראו דורון ותותרייג'ובראן, לעיל ה"ש 3.

18 הכתיבה בנושא השפעת חוקי היסוד על ההליך הפלילי היא רבה. ראו למשל אהרן ברק "הקונסטיטוציונליזציה של מערכת המשפט בעקבות חוקי היסוד והשלכותיה על המשפט הפלילי (המהותי והדיני)" מחקרי משפט יג 5 (1996); יואב ספיר "הגנה ראויה על 'אנשים לא-נחמדים': הערות על מגילת הזכויות הרזה בהצעת החוקה" משפט וממשל י 571 (2007).

19 גישה שיפוטית זו אינה ייחודית לישראל. מרבית בתי המשפט שאימצו את ה"ידיד" לראשונה עשו זאת תחילה באמצעות שימוש ב"ידידים" ממשלתיים, ולאחר מכן נפתחה הדלת גם לארגונים לא ממשלתיים. כך הוא הדבר למשל בברזיל, בארגנטינה, בקולומביה, בקוסטה ריקה ובפרו (ראו Kochevar, לעיל ה"ש 3).

20 על פי בדיקה שביצעתי במאגר המידע "נבו" (נבדק לאחרונה ביום 20.3.2019). המתודולוגיה של בדיקה זו תפורט לקמן. למחקר אמפירי בנושא בנוגע לשנים הראשונות לאימוץ ה"ידיד" בישראל ראו דורון, תותרייג'ובראן, אנוש ורגב, לעיל ה"ש 3.



היקף השימוש לעשרות בקשות מדי שנה לבתי משפט רבים בארץ. את רוב הבקשות מגישים ארגונים לא ממשלתיים המבקשים לתמוך (אך לרוב מנימוקים אחרים) בעמדתם של צדדים פורמליים.<sup>21</sup> נוסף על זה, בשנים האחרונות "ידידים" מצטרפים לכל סוגי הטריבונלים האפשריים, לרבות בתי משפט לתביעות קטנות.<sup>22</sup> נוסף על התבססותו של ה"ידיד" במשפט הישראלי ניכר גידול במספר הגופים המשתמשים ב"ידיד" ככלי לביטוי עמדתם. מאז הצטרפותה של הסנגוריה הציבורית כ"ידידה" החלו להשתמש שימוש ב"ידיד" ארגונים ציבוריים לא ממשלתיים הפועלים למען מטרות ציבוריות שונות.<sup>23</sup> כזכור, הגוף הראשון שהשתמש ב"ידיד" היה הסנגוריה הציבורית. אך בהמשך החלו כמה ארגונים ציבוריים לא ממשלתיים הפועלים למען מטרות ציבוריות שונות להשתמש גם הם במנגנון הייצוג של ה"ידיד". עם אלה ניתן למנות בין היתר ארגוני נשים כגון שדולת הנשים, נעמ"ת והמרכז לקידום מעמד האישה;<sup>24</sup> ארגונים "ירוקים" כגון אדם טבע ודין, צלול, ירוק עכשיו ומגמה ירוקה;<sup>25</sup> ארגוני זכויות כגון הקשת הדמוקרטית המזרחית,<sup>26</sup> ארגון המורים<sup>27</sup> וארגוני נכים כגון נגישות לישראל<sup>28</sup> או האגודה לזכויות החולה.<sup>29</sup> נוסף על ארגונים מקצועיים שמצטרפים כ"ידידים", כגון לשכת עורכי הדין,<sup>30</sup> גם רשויות מקומיות,<sup>31</sup> מפלגות פוליטיות<sup>32</sup> וחברי כנסת<sup>33</sup> משתמשים ב"ידיד" כדי להשפיע על נושאים המתבררים בבתי המשפט.

- 21 שם, בעמ' 669.
- 22 ראו למשל ת"ק (שלום חי) 8518-03-09 אגודת חובבי החתולים בישראל נ' נרוזיני (פורסם בנבו, 24.11.2009). בתיק זה נדחתה בקשת "אגודת חובבי החתולים בישראל" להצטרף כ"ידידה" לתובענה שנוהלה בבית המשפט לתביעות קטנות בת"ק (שלום חי) 8518-03-09 נרוזיני נ' קובנר (פורסם בנבו, 9.6.2009).
- 23 לרשימת העמדות השונות שהביעה הסנגוריה כ"ידידה" ראו "עמדות ידיד בית-המשפט" אתר הסנגוריה הציבורית <http://bit.ly/35tSQfT> (נצפה לאחרונה ביום 20.3.2019).
- 24 בש"א (אזורי ת"א) 3415/00 נעמת – תנועת נשים עובדות ומתנדבות – כלל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 11.9.2001); דנג"ץ 18/15 פלונית נ' בתי הדין המיוחדים לגיוור (פורסם בנבו, 30.4.2015); ע"ע (ארצי) 13359-12-13 מענית – אלמונית (פורסם בנבו, 31.7.2014); בע"ס 3984/15 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 20.4.2016).
- 25 ת"פ (שלום ב"ש) 4814/03 מדינת ישראל – המשרד לאיכות הסביבה נ' תרכובות ברום בע"מ (פורסם בנבו, 17.5.2004); בג"ץ 7161/15 מרכז השלטון המקומי בישראל נ' המשרד להגנת הסביבה (פורסם בנבו, 3.3.2016); ע"ס 6732/13 גואטה נ' הוועדה המחוזית לתכנון ובניה (פורסם בנבו, 1.2.2015).
- 26 בג"ץ 3835/15 התנועה הקיבוצית אגודה שיתופית מרכזית בע"מ נ' רשות מקרקעי ישראל (פורסם בנבו, 6.7.2016).
- 27 ע"ס 7502/14 פלוני נ' משרד החינוך – משרד החינוך המנהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער (פורסם בנבו, 1.12.2014).
- 28 רע"פ 5273/12 גיא נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 9.5.2013).
- 29 רע"א 8019/06 ידיעות אחרונות בע"מ נ' לוי (פורסם בנבו, 13.10.2009).
- 30 ברע"א 3522/10 גני עינב (בניה מעולה) בע"מ נ' בן דוד (פורסם בנבו, 6.3.2012) צורפה הלשכה כ"ידידה", והשופט (כתוארו אז) רובינשטיין ציין כי "אין לנו ספק בידידותה" (שם, פס' ב לפסק דינו). ביום 8.2.2009 גיבש הוועד המרכזי של לשכת עורכי הדין "נוהל הצטרפות הלשכה להליכים משפטיים כידיד בית המשפט". נוהל זה מתאר את השיקולים העקרוניים של הצטרפות הלשכה להליכים משפטיים.
- 31 ראו למשל דנ"א 6298/15 הוועדה המקומית לתכנון ובניה פתח תקוה נ' דיבון (פורסם בנבו, 15.6.2016); ת"א (מחוזי מר') 9231-02-17 רשות מקרקעי ישראל נ' מגדל הווהר לבניין בע"מ (פורסם בנבו, 27.2.2018).



השימוש ב"ידיד" בישראל תואם בקווים כלליים מגמה גלובלית של שימוש נרחב בפרקטיקת ה"ידיד" בבתי משפט ובבתי דין בין-לאומיים בעולם המערבי (תופעה שכינית אותה במקום אחר "תופעת הידיד").<sup>34</sup> בתמצית, ל"תופעת הידיד" פנים רבות: ראשית, בפרק זמן של כשלושים שנה אימצו מדינות רבות ברחבי העולם וכן מרבית המוסדות הבין-לאומיים בעולם בזה אחר זה את מנגנון ה"ידיד". הפרקטיקה של ה"ידיד" קיימת היום הן בשיטת המשפט המקובל (אנגלו-אמריקנית),<sup>35</sup> הן בשיטה הקונטיננטלית (רומנו-גרמנית)<sup>36</sup> והן במשפט הבין-לאומי;<sup>37</sup> שנית, גוון מנעד הנושאים שבהם מצטרפים "ידידים" לבתי המשפט; שלישית, בעבר הצטרפו "ידידים" בעיקר להליכים בערכאות גבוהות, ואילו כעת "ידידים" מצטרפים כמעט לכל סוגי בתי המשפט האפשריים; רביעית, גדל במידה ניכרת מספרם של ה"ידידים" שמצטרפים ל"מגה-תיקים" (הליכים בעלי משקל ציבורי רב, כגון נישואים חד-מיניים או העדפה מתקנת). לעיתים מצטרפים להליך משפטי מאות "ידידים" המייצגים אלפי קבוצות אינטרס;<sup>38</sup> חמישית, הגופים שהחלו להשתמש ב"ידיד" כדרך להשפיע על פסיקות בתי משפט גוון, והם כוללים אנשים פרטיים, ארגונים ציבוריים, תאגידים, פרופסיות מקצועיות, סטודנטים, אוניברסיטאות ופוליטיקאים.<sup>39</sup>

- 32 כגון "מפלגת גיל – גמלאי ישראל לכנסת". ראו בג"ץ 1678/07 גלוטן נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד סג(3) 209 (2009); דנג"ץ 10007/09 גלוטן נ' בית הדין הארצי לעבודה (פורסם בנבו, 18.3.2013).
- 33 ראו למשל טיעונו של חבר הכנסת סלומון בשאלת אימוץ קטין בן העדה האתיופית, בדנ"א 6211/13 היועץ המשפטי לממשלה – משרד הרווחה והשירותים החברתיים נ' פלונית (פורסם בנבו, 23.12.2013).
- 34 ראו שי פרבר "תופעת ידיד בית המשפט – תיאורה, גורמיה ומשמעויותיה" מחקרי משפט לב (צפוי להתפרסם ב-2020).
- 35 למן שנות התשעים חלה עלייה ניכרת בשימוש בפרקטיקת ה"ידיד" במרבית המדינות המשתייכות לשיטה זו – ארצות הברית, קנדה, אנגליה, אירלנד, דרום אפריקה, אוסטרליה, ניו זילנד וישראל. למחקר אמפירי בארצות הברית, ראו Kearney & Merrill, לעיל ה"ש 3. להרחבה, ראו את הספרות המופיעה בה"ש 3 לעיל.
- 36 Kochevar, לעיל ה"ש 3; Christelle Coslin & Delphine Lapillonne, *France and the Concept of Amicus Curiae: What Lies Ahead?*, 4 PARIS INT'L LITIG. BULLETIN 14 (2012).
- 37 Laura Van den Eynde, *An Empirical Look at the Amicus Curiae Practice of Human Rights NGOs Before the European Court of Human Rights*, 31 NETH. Q. HUM. RTS. 271 (2013); Katia F. Gómez, *Rethinking the Role of Amicus Curiae in International Investment Arbitration: How to Draw the Line Favorably for the Public Interest*, 35 FORDHAM INT'L L.J. 510 (2012).
- 38 למשל, בתיק שעסק בנישואים חד מיניים, הוגש מספר שיא של 147 תזכירים אשר ייצגו אלפי ארגונים לא ממשלתיים. ראו Anthony J. Franze & R. Reeves Anderson, *In Unusual Term, Big Year for Amicus Curiae at the Supreme Court*, NAT'L L.J. (2016), available at <http://bit.ly/2s8qw1S>.
- 39 ראו למשל Paul M. Collins & Lauren A. McCarthy, *Friends and Interveners: Interest Group Litigation in a Comparative Context*, 5 J.L. & CTS. 55 (2017).

### ג. הצטרפות "ידידי בית המשפט" במשפט הפלילי

בפרק זה אבקש לסרטט את המדיניות השיפוטית הנוהגת בעניין השימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי הישראלי. מבחינה מתודולוגית הנתונים שעליהם הסתמכתי בפרק זה הם כלל ההחלטות השיפוטיות ופסקי הדין שפורסמו במדינת ישראל בכל הערכאות המשפטיות אשר כללו התייחסות כלשהי לבקשת גוף מסוים להצטרף כ"ידיד" בתחום המשפט הפלילי. תחום הזמן של איסוף המידע הוא למן יום מתן פסק הדין בעניין קוזלי אשר הכיר במנגנון הייצוג של ה"ידיד" ועד ליום סיום איסוף הנתונים לצורכי המחקר הנוכחי – 20.3.2019. הנתונים שנאספו מבוססים על בדיקה שביצעתי בשלושה מאגרי מידע – "נבו", "פדאור" ואתר הרשות השופטת (כולם נבדקו לאחרונה ב-20.3.2019). כמו כן הסתייעתי באתרים של ארגונים לא ממשלתיים שונים המתמחים בייצוג אינטרסים של נפגעי עבירה וכן במנוע החיפוש של גוגל. נוסף על מאגרי מידע אלה הסתייעתי בגורמים שונים מתוך מערכת בתי המשפט ובייחוד ממערכת בתי הדין הצבאיים על מנת לאתר פסקי דין שאינם מופיעים במאגרים אלה. בכל הבדיקות הללו היו מילות החיפוש "ידיד"; "ידיד בית המשפט"; "ידיד בית הדין"; "ידידות"; amicus curiae ו-amici. נוסף על זה, פניתי פנייה יזומה לגופים הפעילים בתחום השימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי (כגון הסנגוריה הציבורית) על מנת לברר אם קיים מידע נוסף על אודות הליכים פליליים שבהם ביקשו גופים להצטרף כ"ידידים" אשר טרם פורסמו במאגרים פומביים. לבד ממקרה אחד לא נמצא עוד מידע על פסקי הדין וההחלטות שהופיעו במאגרים הפומביים (זולת פסקי דין צבאיים שאינם מפורסמים תדיר במאגרים הפומביים).

עם זאת יש לציין כי למחקר זה עלולות להיות מגבלות. הסיבה העיקרית לכך היא שהמחקר התבסס על פסקי דין והחלטות שיפוטיות שפורסמו, לבד מחריגים כאמור לעיל, במאגרים פומביים. שיטה זו עלולה, לרוב במקרים שוליים, להחמיץ החלטות שלא פורסמו מסיבות שונות במאגרים אלה. בדומה לזה, ייתכנו החלטות שיפוטיות שונות שניתנו בדיון בעל פה הקשורות לקבלת "ידידים" שאינן מתועדות בכתב כחלק מההחלטה הפורמלית בנושא. עם זאת כאמור לעיל ניסיתי לגשר על פער זה באמצעות פנייה יזומה לגופים מקצועיים המתמחים בהצטרפות כ"ידידים" בהליכים פליליים על מנת לקבל את התמונה המלאה ככל הניתן. להלן אפוא ממצאי המחקר.

#### 1. הצטרפות "ידידים" המבקשים להציג אינטרסים של מעורבים בפלילים

ניתוח הפסיקה בנושא הצטרפות "ידידים" במשפט הפלילי בישראל מלמד על יחס חיובי, ככלל, כלפי בקשות הצטרפות של "ידידים" המבקשים להציג אינטרסים של מעורבים בפלילים. אך טבעי שהגוף המוביל בישראל בנוגע להצטרפות כ"ידיד" שמבקש להציג אינטרסים של מעורבים בפלילים היא הסנגוריה הציבורית. אחת הסיבות האפשריות שתורמו לקליטת ה"ידיד" בישראל נעוצה בפועלה של הסנגוריה הציבורית, ובכך שהיא שיזמה את קליטת ה"ידיד" בישראל. יתרה מזו, בכמה הליכים פליליים היה צירוף הסנגוריה הציבורית

כ"ידידה" ביוזמת בתי המשפט, אשר פנו אליה כדי לקבל את עמדתה וכדי להבין כיצד פסק הדין עשוי להשפיע על ציבור הנאשמים בכללותו.<sup>40</sup> יש יסוד לסברה אפוא כי בכל הנוגע לזכויותיהם של מעורבים בפלילים ניסיונה ומומחיותה של הסנגוריה ממקמים אותה כמעין "ידידה" טבעית בסוגיות פליליות עקרוניות. אכן, העמדה שהיא מציגה איננה ניטרלית, אך היא משקפת ניסיון ותבונה מצטברים בנוגע לזכויותיהם של מעורבים בפלילים. בשונה מזווית ראייה של סנגור פרטי, אשר טוען עבור לקוחו טענות פרטיקולריות, הסנגוריה הציבורית מבטאת לרוב אינטרסים משפטיים עקרוניים בנוגע לזכויותיהם של מעורבים בפלילים. למשל, בעניין יששכרוב אפשר בית המשפט את צירופן של לשכת עורכי הדין והסנגוריה הציבורית כ"ידידותיו" וציין:

נוכח תפקידם של הגופים האמורים, מומחיותם וניסיונם בייצוג נאשמים, הרי צירופם להליך עשוי לתרום להעמקת הדיון והבהרתו. בהתחשב בכך, ועל-מנת שתוצג תשתית רחבה וכוללת ככל הניתן באשר לשאלות המתעוררות לפנינו, סברנו כי יש מקום לאפשר לסנגוריה הציבורית הארצית וללשכת עורכי-הדין להביע עמדתן בהליך זה.<sup>41</sup>

עד היום צירפו בתי המשפט השונים את הסנגוריה הציבורית כ"ידידה" בעשרים וחמישה הליכים פליליים. הליכים אלה קיפלו בחובם סוגיות משפטיות חשובות ביותר במשפט הפלילי בישראל: פסילת ראיות שניתנו אגב פגיעה בזכות ההיוועצות;<sup>42</sup> תחולת חיסיון עורך דין–לקוח על מסמכים שנתפסו מכוח צו חיפוש;<sup>43</sup> העדת שותף לעבירה כעד טרם סיום משפטו;<sup>44</sup> סיווג תוצרי האזנת סתר כחומרי חקירה;<sup>45</sup> העסקת אנשים בעלי מוגבלויות בעבודות שירות;<sup>46</sup> הזכות לנוכחות נאשם בהליכים פליליים;<sup>47</sup> החלה רטרואקטיבית של ענישה מופחתת ברצח;<sup>48</sup> עיכוב ביצוע גזר דין בשלב הערעור,<sup>49</sup> ועוד.<sup>50</sup> המקרה היחיד

40 ראו לדוגמה ת"פ (שלום נצ') 4426/04 מדינת ישראל נ' אבו רביע (פורסם בנבו, 7.9.2006); מ"י (שלום ב"ש) 40936-04-16 מדינת ישראל נ' כמלאה (פורסם בנבו, 28.7.2016).

41 ע"פ 5121/98 יששכרוב נ' התובע הצבאי הראשי, פ"ד סא(1) 461, פס' 7 לפסק דינה של השופטת (כתוארה אז) ביניש (2006).

42 שם.

43 ב"ש (שלום ת"א) 4904/06 כגנסקי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 12.4.2007).

44 בג"ץ 11339/05 מדינת ישראל נ' בית המשפט המחוזי בבאר שבע, פ"ד סא(3) 93 (2006).

45 בש"פ 7064/08 מדינת ישראל נ' ברקו, פ"ד סג(2) 453 (2009).

46 רע"פ 1/09 אסרף נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 17.3.2010).

47 ע"פ 1318/07 אלטורי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 31.12.2007).

48 ע"פ 7853/05 רחמיאן נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 27.11.2006).

49 ע"פ 111/99 שוורץ נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(2) 241 (2000).

50 ראו דנ"פ 1558/03 מדינת ישראל נ' אסד, פ"ד נח(5) 547 (2004) (גזירת עונש אחר תחת צו של"צ שבוטל); רע"ב 4644/15 ראעי נ' שירות בתי הסוהר (פורסם בנבו, 15.6.2016) (כניסת מומחים לבית הכלא לצורך דיון משפטי); בג"ץ 2757/13 זוזיאשווילי נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 3.6.2015) (זכותו של נידון לבצע בדיקות מדעיות במוצגים שבידי המדינה); בר"ם 4135/13 פלוני נ' שר הפנים רשות האוכלוסין, ההגירה ומעברי הגבול (פורסם בנבו, 1.8.2013) (איוחיות נוהל מסתננים המעורבים בהליך פלילי); בש"פ 7955/13 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 31.12.2013) (אישור הגשת כתב אישום נגד קטין בחלוף יותר משנה מביצוע העבירה); דנ"פ 8062/12 מדינת ישראל – המשרד להגנת

שבו ביקשה הסנגוריה הציבורית להצטרף להליך כ"ידידה" ובקשתה לא התקבלה היה בעניין יצחק, שעסק בשיקולי שיקום בענישת עבריינים מבוגרים, ובו ציין השופט הנדל כי "לא מצאתי להיעתר לבקשת הסנגוריה הציבורית להצטרף להליך. אסתפק בקבלת עמדתה כפי שכתובה בבקשה".<sup>51</sup> בסיכומי של דבר, נתונים אלה משקפים אחוזי הצלחה של יותר מ-52.96%.

בדומה לסנגוריה הציבורית, הורשתה גם הסנגוריה הצבאית הראשית להגיש את עמדתה כ"ידידה" בכמה סוגיות הנוגעות לזכויות חיילים המעורבים בפלילים: שאלת הזכות להימנע מהרשעה פלילית בערכאות צבאיות;<sup>53</sup> המשמעות המשפטית של סירוב חייל לבדיקת שתן;<sup>54</sup> סמכות להמיר סעיפי אישום בטענת "הגנה מן הצדק";<sup>55</sup> היעדר תחולה לצווים כלליים מכוח חוק שירות ביטחון;<sup>56</sup> סמכות להארכת מועד להגשת בקשה לתשלום פיצוי לנאשם שזוכה בבית דין צבאי;<sup>57</sup> וניכוי ימי מעצר מריצוי עונש מאסר בצבא.<sup>58</sup> הבקשה היחידה של הסנגוריה הצבאית להציג את עמדתה כ"ידידה" שנדחתה הייתה בעניין כהן. בעניין זה, שעסק בחוקיות חיפוש במכשיר נייד של חייל המצוי בחקירה, נדחתה בקשת ההצטרפות משתי סיבות: ראשית, הטענות בעניין זה הושמעו בהליך אחר, והמידע שביקשה הסנגוריה הצבאית להציג לא חידש לבית הדין; שנית, הבקשה הוגשה באיחור רב – כעבור חמישה חודשים ממועד הגשת נימוקי הערעור.<sup>59</sup> בסיכומי של דבר, הסנגוריה הצבאית הצטרפה כ"ידידה" לשישה הליכים פליליים, ורק בקשה אחת שלה (עניין כהן) לא התקבלה. נתון זה משקף לסנגוריה הצבאית אחוזי הצלחה של כ-86%.

- הסביבה נ' חברת נמלי ישראל בע"מ (פורסם בנבו, 2.4.2015) (איהטלת צווי שירות לתועלת הציבור על תאגידים); בש"פ 6717/12 מדינת ישראל נ' אהרון (פורסם בנבו, 18.12.2012) (עיון בנוהלי המעבדה לזיהוי פלילי כחלק מחומר החקירה); בג"ץ 6109/12 מלכה נ' היועץ המשפטי לממשלה (פורסם בנבו, 25.12.2012) (ייצוג בהליכי הוצאת צו מאסר שיפוטי מכוח החוק לנשיאת עונש מאסר במדינת אורחותו של האסיר); ע"מ 2398/08 מדינת ישראל – משרד המשפטים נ' סגל (פורסם בנבו, 19.06.2011) (העברת החלטות להעמיד לדין במסגרת בקשת חופש מידע); בש"פ 4073/17 ראדה נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 26.3.2018) (המסגרת הנורמטיבית החולשת על חפצים למן תפיסתם ועד לתום המשפט). כן ראו "עמדות ידיד בית-המשפט", לעיל ה"ש 23. נתונים אלה אומתו בדואר אלקטרוני וראיון טלפוני עם עו"ד בלפור, עוזר הסגור הציבורי הראשי (5.12.2018).
- 51 דנ"פ 7248/18 יצחק נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 28.11.2018). כלומר, גם במקרה שבו נדחתה הבקשה פורמלית, התחשב בית המשפט בעמדת הסנגוריה הציבורית.
- 52 הסנגוריה הציבורית הצטרפה כ"ידידה" לעשרים וחמישה מתוך עשרים ושישה הליכים שבהם הגישה בקשה. גם בבקשה שנדחתה (שם) עמדתה לגופו של עניין נשמעה בבית המשפט.
- 53 ראו תיק (צבאי מר') 3164/06 התובע הצבאי נ' זוהר (לא פורסם, 20.3.2008) (בית הדין הצבאי של פיקוד מרכז ביקש מהסנגוריה הצבאית הראשית להגיש את עמדתה כ"ידידת בית הדין").
- 54 ע/89/07 (ערעורים צה"ל) שרעבי נ' התובע הצבאי (לא פורסם, 15.7.2008).
- 55 ע/52/06 (ערעורים צה"ל) שרקאוי נ' התובע הצבאי (לא פורסם, 9.5.2007).
- 56 ע/111/07 (ערעורים צה"ל) סמורגונסקי נ' התובע הצבאי הראשי (לא פורסם, 17.3.2010).
- 57 ע/134/08 (ערעורים צה"ל) בוחבוט נ' התובע הצבאי הראשי (לא פורסם, 27.6.2010).
- 58 ע/144/13 (ערעורים צה"ל) ליטמן נ' התובע הצבאי הראשי (לא פורסם, 16.6.2016).
- 59 ע/16/14 (ערעורים צה"ל) כהן נ' התובע הצבאי (לא פורסם, 18.4.2016). לשם ההשוואה, בארצות הברית קיימת זכות הצטרפות של הסנגוריה הצבאית כ"ידידה", אף ללא צורך של אישור מצד בית הדין הצבאי (ראו C.A.A.F.R. 26).

בדומה לסנגוריה הציבורית ולסנגוריה הצבאית, ארגונים נוספים ביקשו להצטרף כ"ידידים" על מנת להציג טיעונים לטובתם של מעורבים בפלילים. למשל, בעניין סרפו, שעסק בעניינו של חולה איידס שהורשע באיננוס ובהדבקת הקורבנות במחלה, אומנם נדחתה פורמלית בקשת הוועד למלחמה באיידס להצטרף כ"ידיד" כדי לסייע בעקיפין לנאשם, אך בית המשפט העליון התייחס לטענות הוועד בהחלטתו.<sup>60</sup> בעניין ליברמן, שעסק בחיסיון בין עורך דינו לחשוד, צירף בית המשפט את לשכת עורכי הדין כ"ידידה".<sup>61</sup> טענותיה של לשכת עורכי הדין, ושל הסנגוריה הציבורית, נשמעו אף בעניין זוזיאשווילי, שעסק בשאלת אי-תחולת חיסיון על דברים שהוחלפו בין עורך דין ללקוח לצורך הליכי חקירה.<sup>62</sup> ראוי לציון גם עניין רותם, שבו אף שבקשת "התנועה למען איכות השלטון" להצטרף כ"ידידה" כדי לייצג אינטרסים לטובת הנאשם נדחתה פורמלית, אישר בית המשפט לנאשם, שלא היה מיוצג, להשתמש בטיעוני התנועה ואף פסק בין השאר על בסיס טיעונים אלה.<sup>63</sup> נוסף על זה אישר בית המשפט העליון את צירופה של עמותת נגישות ישראל כ"ידידה" בעניין גיא, שעסק בשאלת זכאותם של כלי רכב נושאי תג נכה לחנות במקומות שיוחדו בתמרוך לצורך פריקה וטעינה.<sup>64</sup> בדומה לזה, אישר בית המשפט העליון בעניין מקור ראשון את צירופה של "מועצת העיתונות" כ"ידידה" בהליך שעסק בשאלת תחולת חיסיון עיתונאי.<sup>65</sup> בעניין שוורץ הורשתה האגודה לזכויות האזרח להצטרף כ"ידידה" להליך שבו הוגש כתב אישום נגד קבצן.<sup>66</sup> ה"ידידה" סייעה להגנתו של הנאשם כאשר הציגה את ההגבלות שהוטלו על זכויות האדם שלו.<sup>67</sup> לבסוף, בעניין כמלאת, אישר בית המשפט את צירופה של "הרשות למלחמה בסמים ואלכוהול" כ"ידידה" בהליך שבחן את נפקותן המשפטית של בדיקות המבוצעות באמצעות ערכות בדיקה ראשוניות לחומרים החשודים כסם מסוכן.<sup>68</sup> יתרה מזו, בעניין זה בית המשפט הוא שיזם את הפנייה ל"רשות למלחמה

60 ע"פ 11699/05 סרפו נ' מדינת ישראל, פ"ד (4) 498 (2008).

61 ב"ש (מחוזי ת"א) 90130/08 ליברמן נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 27.3.2008).

62 ב"ש (מחוזי י-ם) 4196/05 מדינת ישראל נ' זוזיאשווילי, פס' 2 להחלטה (פורסם בנבו, 28.7.2005). בעניין זה התייחס בית המשפט לסנגוריה הציבורית וללשכת עורכי הדין כמשיבות בתיק. הגם שלא ניתנה החלטה פורמלית בבקשת ההצטרפות כ"ידידים", חלק ניכר מהחלטת בית המשפט מתייחס לטיעוני הסנגוריה הציבורית והלשכה.

63 ת"פ (שלום ת"א) 1074-02-13 מדינת ישראל נ' רותם, פס' 172 (פורסם בנבו, 6.10.2016): "דחיתי את בקשת התנועה להצטרף להליך, אך קבעתי כי הנאשם שאינו מיוצג יוכל לאמץ את הטענות שפורטו בבקשה כחלק מסיכומיו".

64 ראו עניין גיא, לעיל ה"ש 28.

65 מועצת העיתונות צורפה בהליך כ"ידידה" בהסכמת הצדדים הפורמליים, ראו רע"פ 761/12 מדינת ישראל נ' מקור ראשון המאוחד (הצופה) בע"מ (פורסם בנבו, 11.3.2012).

66 ת"פ (שלום י-ם) 32921-06-14 מדינת ישראל נ' שוורץ (פורסם בנבו, 9.11.2017).

67 בית המשפט צירף את האגודה לזכויות האזרח כ"ידידה", התייחס בהרחבה לטיעוניה בהחלטותיו, אך דחה בסופו של דבר את מרבית טענותיה (שם).

68 ראו עניין כמלאת, לעיל ה"ש 40.

בסמים" (ובד בבד גם לסנגוריה הציבורית) על מנת שיכואו ויציגו את טיעוניהן כ"ידידות".<sup>69</sup>

להשלמת התמונה, קיימים גם מקרים שבהם סירבו בתי המשפט לבקשות של ארגונים שביקשו להציג טענות לטובת מעורבים בפלילים כ"ידידים". עם זאת, וכפי שיתואר לקמן, הסירוב לבקשות אלה לא נבע משיקולים משפטיים עקרוניים בנוגע לצירוף "ידידים" במשפט הפלילי אלא מטעמים נסיבתיים וקונקרטיים (כגון הגשת הבקשה באיחור, חוסר תרומה ממשית לדיון, חזרה על טיעוני הצדדים הפורמליים וכו'). כך למשל בעניין אל נסאסרה הגישה "התוכנית לצדק בפלילים" בקשה להצטרף כ"ידידה" לעתירה שדנה בחוקיותם של שיקולי התיישנות הרשעה בפלילים לשם הצטרפות ללשכת עורכי הדין. בית המשפט העליון דחה את הבקשה וקבע: "בנסיבות העניין שלפנינו לא שוכנענו כי בהצטרפותה של 'התוכנית לצדק בפלילים' יהיה כדי לתרום תרומה מחדשת בעלת משמעות לסוגיות המתבררות לפנינו".<sup>70</sup> בעניין ווהבה נדחתה בקשת לשכת עורכי הדין להצטרף כ"ידידה" להליך שעסק בין היתר בתרגיל חקירה שבמסגרתו התחזה סוכן משטרה לעורך דין.<sup>71</sup> בית המשפט קבע שעמדת לשכת עורכי הדין בנוגע לפסלות תרגיל החקירה איננה רלוונטית, שכן בית המשפט לא נדרש להיזקק לתרגיל זה לצורך הכרעה באישום שלפניו. בעניין בן חיים דחה בית המשפט העליון את בקשת האגודה לזכויות האזרח להצטרף כ"ידידה" בהליך שעסק בהסכמת אדם לעריכת חיפוש.<sup>72</sup> בית המשפט התייחס לטענות האגודה ואף אישר לבאי כוחה לטעון בעל פה בדיון, אך החליט שלא לצרפה כ"ידידה" שכן "אין בטענותיה משום תרומה ממשית לבירור השיפוט הנדרש בבקשות הערעור שלפנינו מעבר לטענות שהועלו על ידי המבקשים עצמם".<sup>73</sup>

לסיכום חלק זה, מבחינה מספרית, מאז שנת 1999 הוגשו 44 בקשות הצטרפות כ"ידידים" מצד גופים שביקשו לייצג אינטרסים שונים של מעורבים בפלילים. מתוכן, 37

69 שם, פס' 1 להחלטה: "אין חולק, כי הסנגוריה או הרשות אינן צד ישיר לתיק זה, אך קיומו של אינטרס רחב יותר בנסיבות אלו, והעובדה שמדובר בסוגיה עקרונית, שיכול ותעלה בפני בית המשפט בעתיד ובמקרים לא מעטים, היוו בסיס לבית המשפט לפעול על פי סמכותו שבדין, לבקש ולקבל עמדתן בנושא".

70 כלומר, אי-עמידה במבחן "התרומה המחודשת" שנקבע בעניין קוזלי (לעיל ה"ש 1). ראו דנ"פ 9384/01 אל נסאסרה נ' לשכת עורכי-הדין בישראל, הוועד המרכזי, פ"ד נט(4) 637, 656 (2004).

71 פ"ח (מחוזי חי') 1064/04 מדינת ישראל נ' ווהבה (פורסם בנבו, 3.7.2005).

72 רע"פ 10141/09 בן חיים נ' מדינת ישראל, פס' 14 לפסק דינה של הנשיאה (בדימ') ביניש (פורסם בנבו, 6.3.2012).

73 ראו שם. נוסף על זה, ברע"פ 4262/18 בן-טובים נ' מדינת ישראל – עיריית תל אביב (פורסם בנבו, 6.8.2018), שעסק בהעמדה לדיון בגין החזקת כלב שאינו קשור ברצועה במקום ציבורי, סורבה בקשת ארגון נח – התאחדות ישראלית של ארגונים להגנת בעלי חיים להצטרף כ"ידיד" על מנת להציג טיעונים עקרוניים שסייעו להגנת הנאשם בנוגע להחזקת כלבים בשטחים ציבוריים. בדומה לזה, ברע"פ 1230/18 מליניאק נ' משטרת ישראל – יחידת אתגר (פורסם בנבו, 28.5.2018), נדחתה בקשת עמותת הצלחה – התנועה הצרכנית לקידום חברה כלכלית הוגנת להצטרף להליך כ"ידידה" בשאלה אם זכאי חשוד בעל חיסיון להישמע ולהביא את עמדתו לפני בית המשפט בטרם יוצא צו שיפוטי המורה לנהנה מן החיסיון להעביר לרשויות מידע חסוי.

בקשות אושרו פורמלית בבתי המשפט השונים.<sup>74</sup> כלומר, שיעור ההצלחה של כלל הגופים הוא בסך כולל של כ-84% (כאשר ארגונים מסוימים כגון הסנגוריה הציבורית זוכים כאמור לאחוזי הצלחה של יותר מ-96%).

## 2. הצטרפות "ידידים" המבקשים להציג אינטרסים של נפגעי עבירה

לעומת הגישה האוהדת יחסית של בתי המשפט לבקשות של ארגונים המבקשים להציג אינטרסים של מעורבים בפלילים כ"ידידים", הרטוריקה של בתי המשפט (למצער בשלבים הראשונים של עיצוב הדין בסוגיה) הינה מסתייגת כאשר מדובר בבקשות של ארגונים המבקשים להציג אינטרסים של נפגעי עבירה. בעוד שביחס לבקשות של "ידידים" שהאינטרסים שלהם עולים בקנה אחד עם עמדות של מעורבים בפלילים, בתי המשפט נדרשים למבחנים הרגילים לצירוף "ידידים" שנקבעו בעניין קוזלי;<sup>75</sup> נראה שארגונים שמייצגים אינטרסים של נפגעי עבירה נאלצים להתמודד עם כלל משפטי עקרוני נוסף המקשה על צירופם כ"ידידים". כפי שיפורט לקמן, מקורו של כלל עקרוני זה במסורת השיפוטית של המשפט האנגלו-אמריקני, שאינו רואה בחיוב הצבת קטגור נוסף לנאשם. בעמודים הבאים אנתח את המדיניות השיפוטית שעוצבה בישראל בסוגיית הצטרפותם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" במשפט הפלילי.

### (א) שלב הרטוריקה המסתייגת של בתי המשפט

בעניין זיזובי התעוררה הסוגיה הזאת: מה הדין כאשר ארגון המייצג נפגעי עבירה מבקש להצטרף להליך פלילי כ"ידיד", וקיים סיכון פוטנציאלי שהמידע שיוצג לבית המשפט יפעל נגד האינטרסים של הנאשם? נגד זיזובי הוגש כתב אישום בגין הריגה, נהיגה בשכרות וגרימת חבלה חמורה.<sup>76</sup> הורי הקורבן ווועד פעול"ה, שהוא מנהלת התיאום לכלל הארגונים בישראל העוסקים במאבק בתאונות הדרכים (להלן: הוועד), ביקשו להצטרף להליך כ"ידידים". הוועד העלה כמה נימוקים לצירופו כ"ידיד" וביקש לטעון, בעיקר, לעניין רמת הענישה הראויה שיש להטיל על נאשמים בעבירות אלה.<sup>77</sup> המדינה התנגדה לבקשה והדגישה כי על פי החוק בישראל קיימים רק שני צדדים להליך הפלילי, כאשר המדינה

74 כאמור, קיימים גם מקרים שבהם בתי המשפט לא אישרו פורמלית את הבקשה אך התייחסו לטיעונים בפסק הדין.

75 במקרים אחרים, כאמור לעיל, בתי המשפט מזמינים "ידידים" להציג עמדות שעולות בקנה אחד עם עמדות של מעורבים בפלילים. ראו למשל עניין אבו רביע, לעיל ה"ש 40 (הזמנת הסנגוריה הציבורית לשמש כ"ידידה"); עניין כמלאה, לעיל ה"ש 40 (הזמנת הרשות למלחמה בסמים והסנגוריה הציבורית לשמש כ"ידידות"); עניין זוהר, לעיל ה"ש 53 (הזמנת הסנגוריה הצבאית לשמש כ"ידידה").

76 ת"פ (מחוזי ת"א) 40230/07 מדינת ישראל נ' זיזובי (פורסם בנבו, 15.11.2007). מבחינה כרונולוגית עניין זה לא היה התיק הראשון שבו נדונה שאלת הצטרפותם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים". ברם מדובר בתיק פשע חמור שבחן את השאלה לעומק, ולפיכך החלטתי לפתוח את הדיון דווקא עימו.

77 בין היתר ציין הוועד (שם, בעמ' 5 להחלטה): "ראוי כי לציבור בכלל ולא לפי המשפחות השכולות בפרט, יהא מקום, גם אם פורמאלי בלבד, בהליך מסוג זה ותנתן לו הזכות לומר את דברו. בכך, יהא כדי לחזק את אמון הציבור במערכת המשפט והאכיפה וביטוי האינטרס הציבורי, אשר הוא "אבן הפינה של ההליך הפלילי כולו".



מיוצגת על ידי התביעה, ואילו הנאשם מיוצג על ידי סגור.<sup>78</sup> המדינה הוסיפה כי אין לארגון נפגעי העבירה מעמד כצד פורמלי להליך, וכל טענה אשר הוא מעוניין להעלות, רשאי הוא להעבירה לידי התביעה, אשר על פי שיקול דעתה הבלעדי תציג את הטענה לבית משפט. נוסף על זה טענה המדינה שהמחוקק הסדיר את זכויות נפגעי העבירה בחקיקה ראשית כהסדר ממצה המסדיר את מלוא זכויותיהם של נפגעי העבירה, והזכות להצטרף כ"ידיד" אינה מנויה בחוק.<sup>79</sup>

בית המשפט המחוזי קבע כי אכן הוכרה חשיבותו של מנגנון ה"ידיד", לצורך שמיעת האינטרסים הכוללים של הסכסוך שבפניו. עם זאת הדגיש בית המשפט שאין מדובר בפתיחת השערים לרווחה "בבחירת כל הרוצה ייכנס בשערי בית משפט כקטיגור נוסף לנאשם או כצד מעוניין אחר".<sup>80</sup> בית המשפט לא ראה בחיוב הצטרפות של "ידיד" שהעמדות שהשמיע פעלו נגד האינטרסים של הנאשם. בית המשפט הסתמך בין השאר על דבריו של פרופ' ש"ז פלר, ולפיהם:

אחד מהישגיה של החברה המאורגנת במדינה היה דווקא הפקעת הענישה כעניין פרטי, לפי שיקולי נקמה מידית ותגובה בלתי מבוקרת, מידי הפרט הנפגע, מבני משפחתו או מבני שבטו ומסירת הענישה לרשויות המדינה, כפועל יוצא של התפתחות משולבת של תפישות הציבור בדבר מהות האינטרס הנפגע, הנתון בסכנה על-ידי ביצוע העבירה, בדבר ההגנה על זכויות היסוד של הפרט, כולל העברייני עצמו, ולא רק של קרבן העבירה, ובדבר שלום הציבור כולו. עקב כך, מסורה הגשמת האחריות הפלילית לריבון בלבד.<sup>81</sup>

נוסף על זה ציין בית המשפט כי לדעתו חוק זכויות נפגעי עבירה הוא הסדר ממצה המאזן בין זכויות הנפגעים וזכויות הנאשמים, ואין להוסיף עליו באמצעות צירוף "ידידים" שהאינטרסים שהם מבקשים להציג עלולים לפגוע בהגנת הנאשם.<sup>82</sup>

78 ראו ס' 11 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982, הקובע כי: "הנאשם במשפט פלילי היא המדינה והיא תיוצג בידי תובע שינהל את התביעה".

79 לדיון נרחב במטרות חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001 ולמעמדן של משפחות נפגעי עבירה בהליך הפלילי, ראו בין השאר ע"פ 2393/06 חמוד נ' מדינת ישראל, פסק דינו של השופט לוי (פורסם בנבו, 20.11.2007); עמנואל גרוס "הזכויות החוקתיות של הקורבן – מחקר השוואתי" מחקרי משפט יז 419 (2002); דנה פוגין "מהפכת הקורבנות – היום שאחרי: לקראת מודל המכיר בשיקולי ענישה פרטיים?" קריית המשפט ד 229–268 (התשס"ד).

80 ראו עניין זיוובי, לעיל ה"ש 76, בעמ' 13.

81 ראו ש"ז פלר יסודות בדיני עונשין כרך א 109 (1984). להרחבה בנושא המודל הציבורי, ראו גם Herbert L. Packer, *Two Models of the Criminal Process*, 113 U. PA. L. REV. 1 (1964); Stuart Macdonald, *Constructing a Framework for Criminal Justice Research: Learning from Packer's Mistakes*, 11 NEW CRIM. L. REV. 257 (2008).

82 הצעת חוק זכויות נפגעי עבירות בהליך הפלילי, התשס"א-2001, ה"ח 506. בית המשפט אף הסתמך על דברי שר המשפטים דאז בעת דיון בכנסת בהצעת החוק, ראו פרוטוקול ישיבה מס' 179 של הכנסת ה-15, 144–154 (27.2.2001). אציין כי מדובר בהסתמכות סלקטיבית למדי על דברי ההסבר בחוק, שכן בדברי ההסבר יש התייחסות מפורשת לחובת המדינה להגן על תושביה מפני עבריינות וכן התייחסות להשלכות

מלבד ההתנגדות העקרונית לצירוף "ידידים" וזיהויים כמעין קטגור נוסף לצד נציגי המדינה באופן שעלול לפגוע בזכויות הנאשם, גם לגופם של הקריטריונים לצירוף "ידידים" שנקבעו בעניין קוזלי סבר בית המשפט כי אין מקום לצירוף הוועד להליך. אשר ל"מבחן התרומה הפוטנציאלית של הידיד" קבע בית המשפט כי מדובר בהליך פלילי נקודתי נגד נאשם ולא בהלכה תקדימית. אשר למבחן "מהות הגוף המבקש להצטרף" קבע בית המשפט כי המאבק בקטל בדרכים מצוי בידי רשויות המדינה ולא בידי ארגונים פרטיים. לעניין מבחן מומחיות ה"ידיד" נקבע כי בניסיונם ובהיכרותם האינטימית והטראגית של ה"ידידים" עם תחום הקטל בדרכים יש כדי לתרום להליך להיבטים נוספים, אך אמירה שכזו עשויה להכניס להליך הפלילי כל קורבן של מעשה פלילי. לבסוף, לעניין מבחן המועד של הגשת הבקשה נקבע כי אומנם הבקשה הוגשה בראשיתו של ההליך, אך מול תנאי סף זה ניצב תנאי יעילות הדיון וזכויות הנאשם. בסיכומי של דבר, בית המשפט דחה את בקשת ההצטרפות, הן מסיבות עקרוניות והן לגופם של תנאי הסף לצירוף "ידידים".

סוגיית מעמדם של ארגוני נפגעי עבירה במשפט הפלילי כ"ידידים" נדונה פעם נוספת בעניין מוקד סיוע לעובדים זרים.<sup>83</sup> בתיק זה ביקשה עמותת המוקד לסיוע לעובדים זרים להגיש את טיעוניה בכתב ובעל פה כ"ידידה" בנוגע לקולת העונש שהושת לדעתה על הנאשם – קצין משטרה שהורשע במעשה מגונה בשוהה בלתי חוקית. בית המשפט המחוזי דחה את הבקשה וקבע כי קבלת הבקשה עלולה להיתפס כהוספת קטגור נוסף לנאשם שיקשה את מצבו וירע את זכויותיו. בית המשפט הדגיש כי "לא יעלה על הדעת לצרף למשפט משיב, קטגור, נוסף".<sup>84</sup> לטענת בית המשפט, צירוף העמותה כ"ידידה" עלול להביא לכך שהנאשם יהיה חייב להתמודד לא רק עם המדינה אלא גם עם "ידידים". בית המשפט עמד על החשש לפגיעה בזכויות הנאשם וציין שבעניין קוזלי המצב היה שונה: "הסניגוריה הציבורית שבקשה לקבל מעמד של 'ידיד בית המשפט', רצתה לעזור לנאשמים ואילו המבקשת שלפנינו מבקשת להרע".<sup>85</sup> בית המשפט הוסיף עוד כי "יש להיזהר עד מאוד מפגיעה בזכויות הנאשם/מערער במשפט הפלילי אם יצורף 'ידיד בית משפט' להליך. צירוף המבקשת להליך הערעור יכול לפגוע כפי שכתבתי לעיל בזכויותיו של המשיב מס'<sup>86</sup>."

נימוק נוסף של בית המשפט לדחיית הבקשה היה שההכרה שקיבלה הפרקטיקה של ה"ידיד" היא חקיקה שיפוטית, וכיוון שמדובר במשפט פלילי, יש להשתמש בפרקטיקה זו בזהירות רבה. לבסוף, ציין בית המשפט כי קבלת הבקשה עלולה להביא להצפת בתי המשפט בבקשות של "ידידים" שונים בהליכים פליליים.<sup>87</sup> גם כאן, בדומה לעניין זיזובי,

המשפחתיות, המוסריות והחברתיות של העבירות על נפגעי העבירה. ראו דברי הסבר להצעת חוק זכויות נפגעי עבירות בהליך הפלילי, התשס"א–2001, ה"ח 506.

83 ב"ש (מחוזי ב"ש) 20142/07 מוקד סיוע לעובדים זרים נ' שר טוב (פורסם בנבו, 4.7.2007).

84 שם, פס' 6א להחלטה.

85 שם, פס' 6ב.

86 שם, פס' 6ה.

87 שם, פס' 16: "הענות לבקשת המבקשת להחשב 'ידיד בית משפט' בהליכים פליליים צריכה להעשות בשום שכל ובמשורה. שוו בנפשכם שעמותה להגנת זכויות בעלי עסקים תבקש להצטרף כ'ידיד בית משפט' במשפט של מי שפרץ לבית עסק, ואגודה של שמירה על הסביבה, תבקש להצטרף כ'ידיד בית

מרכז הכובד של דחיית בקשת ההצטרפות מתבססת על הנימוק העקרוני שהוא החשש שבהוספת קטגור נוסף על הנאשם ופגיעה בזכויותיו. נוסף על הנימוק העקרוני קבע בית המשפט גם בעניין זה כי הבקשה לא עמדה במבחנים שנקבעו בפסיקה לעניין צירוף "ידידים".<sup>88</sup>

לבסוף, בעניין תרכובות ברום, שעסק בהליך פלילי שהתנהל בין המשרד לאיכות הסביבה לבין חברת תרכובות ברום, ביקשה עמותת אדם טבע ודין להצטרף כ"ידידה". העמותה הדגישה את העובדה כי קיים אינטרס ציבורי בצירופה כ"ידידה" מחמת מומחיותה ומחמת העובדה כי היא פועלת בשם האינטרס הציבורי כשומרת על הסביבה. העמותה הוסיפה כי במקרה זה יש להדגיש שהיא יזמה את פתיחת ההליך המשפטי נגד הנאשמת, אספה ובדקה את כלל ההיבטים העובדתיים והמשפטיים בהליך ואף הגישה קובלנה פלילית בעניין. בית המשפט דחה את בקשת ההצטרפות וציין כי אומנם קיים אינטרס ציבורי בצירופה של העמותה כ"ידידה", אך הדבר עלול לפגוע בזכויות הנאשמת. בית המשפט הוסיף כי "בצירוף המבקשת, עלולה להיפגע זכות הנאשמים להליך הוגן, לאחר שהגיעו להסדר טיעון עם המאשימה, מה עוד שצירוף כאמור עומד בניגוד לעמדתם".<sup>89</sup> כלומר, גם בעניין זה, כקודמיו, הרטוריקה של בית המשפט מעבירה מסר כי צירוף "ידידים" שמבקשים לטעון נגד האינטרסים של נאשמים היא גישה לא רצויה במשפט הפלילי. לצד הנימוק העקרוני שלובים גם כאן שיקולים קונקרטיים הדוחים את בקשת ההצטרפות של ה"ידידים" (בעניין זה הצדדים כבר נקשרו בהסדר טיעון, ולכן הבקשה הוגשה באיחור).<sup>90</sup>

המשפט "בערעור על קולת העונש בעבירה בתחום איכות הסביבה. אפשר ליתן דוגמאות נוספות רבות – ופתיחת הסכר תשנה באופן טוטלי את סדרי הדין הפלילי – שכן אם יוכר מעמרו של יריד כזה יוצפו בתי המשפט בעשרות בקשות של ידידים למיניהם".

88 שם, פס' 6ד: "ההלכה ברורה ואין למבקשת מה לתרום לגיבוש ההלכה. לא מדובר בהלכה קשה או חדשה שנפסקה ע"י בית משפט השלום באילת – המצריכה עיון מחדש בערכאת הערעור". ובנוסף: "וכך בעניינו, לא נראה לי שבהצטרפות המבקשת כידידת בית המשפט היא תוכל להביא תרומה לעמדת המשיב 2 בערעור" (שם, פס' ט6).

89 ראו עניין תרכובות ברום, לעיל ה"ש 25, פס' ג להחלטה.

90 להשלמת התמונה אציין כי מלבד בקשות של ארגוני נפגעי עבירה להצטרף כ"ידידים" נדחו גם שתי בקשות של עורכי דין פרטיים להצטרף בעצמם כ"ידידים" בהליכים הפליליים שהתנהלו בעניינם של ראש הממשלה לשעבר אהוד אולמרט ונשיא המדינה לשעבר משה קצב. בתיק שהתנהל נגד נשיא המדינה לשעבר, ביקש עורך הדין שפטל להצטרף להליך כ"ידיד" ולהביע את עמדתו האישית בנושא. בית המשפט דחה את הבקשה על הסף מבלי לבחון כלל את הקריטריונים לצירוף "ידידים". הוא פסק כי "בידוע, שכאשר מדובר בהליכים העומדים במוקד ההתעניינות הציבורית, רבות הדעות וההשקפות. ואולם, אין צריך לומר, כי העובדה, כשלעצמה, שלאדם פלוני יש דעה או השקפה, כזו או אחרת, ביחס להליך המתברר בבית המשפט, אינה יכולה להפוך אותו צד להליך, בוודאי שלא במעמד של 'ידיד' בית המשפט". ראו ת"פ (שלום י-ם) 5735/08 מדינת ישראל נ' קצב (פורסם בנבו, 24.3.2008). במשפטו של ראש הממשלה לשעבר אהוד אולמרט נדחתה בקשתו של עורך הדין אלדרד יניב להצטרף להליך כ"ידיד". מטרת הבקשה הייתה לדרוש מבית המשפט לזמן לדוכן העדים את הגב' שולה זקן על מנת שתשמע עדותה בתוך כדי החזרת העניין לערכאה הדיונית. בית המשפט דחה את הבקשה על הסף וקבע כי "אין כל סיבה להתיר לגורם חיצוני דוגמת המבקש להתערב בערעור פלילי התלוי בבית משפט זה". ראו ע"פ 8080/12 מדינת ישראל נ' אולמרט (פורסם בנבו, 13.3.2014). יודגש כי בשני מקרים אלה אין מדובר בארגוני נפגעי עבירה שביקשו להציג אינטרסים רחבים של נפגעי עבירה אלא באנשים פרטיים שניסו

לסיכום תיאור זה, בשלושת המקרים הראשונים שהונחו לפתחיהם של בתי המשפט בסוגיית צירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" בקשת ההצטרפות של הארגונים נדחתה. במקרים אלה ניכרת הרטוריקה של בתי המשפט שמבטאת התנגדות עקרונית לצירוף "ידידים" בשם נפגעי עבירה, וכן ניכר כי בתי המשפט רואים בבקשות הצטרפות אלה התפתחות משפטית שאיננה רצויה.<sup>91</sup> בד בבד, כפי שיפורט לקמן, יש להוסיף כי במקרים אלה מטרת ההצטרפות של ארגוני נפגעי העבירה כ"ידידים" הייתה להציג עמדה לעניין העונש.<sup>92</sup> לפיכך לצד הדחייה העקרונית של הבקשה והחשש לפגיעה בזכויות מעורבים בפלילים נדחו בקשות אלה גם מטעמים קונקרטיים של אי-עמידה במבחני ההצטרפות שנקבעו בעניין קוזלי.<sup>93</sup>

להציג את משנתם (אשר עלולה הייתה לפגוע באינטרסים של הנאשמים) באמצעות מנגנון הייצוג של ה"ידיד".

91 בעניין זיזובי (לעיל ה"ש 76, בעמ' 12), ציטט בית המשפט את ס' 11 לחוק סדר הדין הפלילי: "הנאשמים במשפט פלילי היא המדינה אשר מיוצגת על ידי התובע"; וכן קבע כי: "חזר ושנה בית המשפט העליון בדבר אופיו של ההליך הפלילי, בדבר תפקידי תביעה ותפקידי הגנה. צירופו של ידיד בית משפט אינו דרך המלך אלא כתנאים מסוימים, נוקשים, במקום אשר חש בית המשפט כי אכן, צורך לו בידיד אשר כזה" (שם, בעמ' 13); "לא בפתחת השערים לרווחה, בחינת כל הרוצה ייכנס בשערי בית משפט כקטיגור נוסף לנאשם או כצד מעוניין אחר" (שם); "אין גוף זה מחליף או יכול להחליף את התביעה אשר תפקידה הבאת הסוגיה לפתחו של בית המשפט, להכרעתו לייצוג אותו אינטרס ציבורי אשר עליו היא מופקדת" (שם, בעמ' 16); "הצריך יהיה הנאשם להתמודד עם שני קטיגורים, לענות לראיותיהם?" (שם, בעמ' 17). בעניין מוקד סיוע לעובדים זרים (לעיל ה"ש 83, פס' 6א) נקבע כי: "לא יעלה על הדעת לצרף למשפט משיב, קטגור, נוסף, הדבר יקשה שלא לצורך ושלא כדין את מצבו של המשיב 1 שיהיה חייב להתמודד לא רק נגד המדינה אלא גם נגד המבקשת"; "המצב בתיק קוזלי היה שונה. הסניגוריה הציבורית שבקשה לקבל מעמד של 'ידיד בית המשפט', רצתה לעזור לנאשמים ואילו המבקשת שלפנינו מבקשת להרע למשיב 1" (שם, פס' 6ב); "כיוון שבמשפט פלילי עסקינן יש להשתמש לדעתי במשורה ובשום שכל בכל מקרה שבו בית המשפט מבקש להכיר במוסד זה במסגרת הליך פלילי שכן אין מקום לדעתי להחמיר את מצבו של נאשם, או מערער בהליך פלילי, להקשות עליו ולהציב מולו 'קטגור' נוסף" (שם); "פתיחת הסכר תשנה באופן טוטלי את סדרי הדין הפלילי – שכן אם יוכר מעמדו של ידיד כזה יוצפו בתי המשפט בעשרות בקשות של ידידים למיניהם" (שם, פס' 26); "יש להזהר עד מאוד מפגיעה בזכויות הנאשם/מערער במשפט הפלילי אם יצורף 'ידיד בית משפט' להליך" (שם, פס' 6ה). בעניין תרכובות ברום (לעיל ה"ש 25, בעמ' 5): "אדרבא, בצירוף המבקשת, עלולה להפגע זכות הנאשמים להליך הוגן, לאחר שהגיעו להסדר טיעון עם המאשימה, מה עוד שצירוף כאמור עומד בניגוד לעמדתם".

92 בעניין זיזובי (שם) ובעניין מוקד סיוע לעובדים זרים (שם), נכתב בפירוש כי כוונת ההצטרפות היא לעניין הטיעונים לעונש. בעניין תרכובות ברום (שם) הדבר לא נכתב במפורש בפסק הדין. ברם בשיחה עם מנכ"ל עמותת אדם טבע ודין באותה עת, עולה כי גם שם מטרת ההצטרפות כ"ידידים" הייתה על מנת להציג את העונש הראוי בעיני "אדם טבע ודין" לנאשמת. דואר אלקטרוני וראיון טלפוני עם ד"ר איסר-איציק, מנכ"ל עמותת אדם טבע ודין (6.12.2018).

93 כפי שיורחב לקמן, הטעמים לכך הם ברורים: כאשר מטרת ההצטרפות היא טיעונים לעניין העונש, אזי ממילא, על פי רוב, הבקשה גם לא תעמוד במבחני ההצטרפות שנקבעו בעניין קוזלי, לעיל ה"ש 1 (טיעונים לעונש אינם עניין תקדימי; לעיתים רחוקות יש לסוגיית ענישה של פלוני השלכה על נאשמים אחרים בשל עקרון הענישה האינדיווידואלי, ועל פי רוב אין מדובר בסוגיה משפטית עקרונית במיוחד).

**(ב) שלב הריכוך במגמת ההסתייגות**

בהערכה זהירה ניתן לומר כי עניין גנאמה מסמן ניצני שינוי ראשוניים במדיניות השיפוטית בנוגע להצטרפותם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" בהליכים פליליים.<sup>94</sup> עניין זה עסק בערעור המדינה על פסק דינו של בית המשפט המחוזי. פסק הדין ביטל את החלטת ועדת השחרורים, שקבעה כי אין לשחרר שחרור מוקדם את רוצחיו של הנער דני כץ ז"ל. מרכז נגה, אשר עוסק בייצוג נפגעי עבירה, עתר לצירופו כ"ידיד" כדי להציג את זכויות נפגעי העבירה בהליך, ובית המשפט העליון צירפו בהסכמת כלל הצדדים הפורמליים.<sup>95</sup> מרכז נגה, כ"ידיד", ביקש לטעון בסוגיית זכות הטיעון הנתונה לנפגעי עבירה בפני ועדות השחרורים. לגישתו, נפגעי עבירה עשויים לספק מידע חשוב לוועדת השחרורים, והוועדה אמונה על נטרול השפעות רגשיות העשויות להתלוות למידע שכזה. נוסף על זה, לשיטתו, השיקולים הרחבים שוועדת השחרורים נדרשת לשקול לצורך שחרור על תנאי מצדיקים מתן אפשרות לנפגע עבירה לטעון בפני הוועדה באופן שהיא תמצא לנכון. לבסוף טען מרכז נגה כי הפרשנות שהוא טוען לה למעמד נפגעי עבירה בהקשר הנדון מתיישבת עם המגמה הכללית המסתמנת במשפט לחזק את מעמדם של נפגעי עבירה בהליך הפלילי ולהרחיב את זכויותיהם בכל ההליכים הקשורים לעבירות שמהן נפגעו.<sup>96</sup>

בית המשפט העליון התייחס לטיעוני ה"ידיד" וקבע הלכה חדשה בנוגע למעמדם של נפגעי עבירה, בין השאר על בסיס החומרים שהציג ה"ידיד". נקבע כי משניתנה לבני משפחת הנרצח על פי חוק זכויות נפגעי עבירה זכות טיעון בכתב, רשאית ועדת השחרורים במקרים שבהם היא רואה זאת לנכון, לאפשר לבני המשפחה להשלים בפניה גם טיעונים בעל פה.<sup>97</sup> עוד נקבע כי היקף זכות הטיעון הנתונה על פי ס' 19(א) לחוק זכויות נפגעי עבירה לנפגעי עבירת מין או אלימות, ובמקרה של מות הנפגע לבני משפחתו, הוא רחב ויכול לכלול טיעונים שמערבים תחושות, תגובות ואת ההשפעה הסובייקטיבית על נפגעי העבירה.<sup>98</sup>

עניין טווק, שניתן כמה שנים לאחר מכן, חיזק את הגישה השיפוטית שתחילתה בעניין גנאמה כלפי צירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" בהליכים פליליים.<sup>99</sup> בעניין זה הורשע אבנר טווק בהריגתה של בת זוגו לשעבר נאוה חן ז"ל, ונגזרו עליו 18 שנות מאסר,

94 רע"ב 10349/08 מדינת ישראל נ' גנאמה (פורסם בנבו, 20.7.2009).

95 בית המשפט העליון אף צירף בהסכמת הצדדים את משפחת המנוח. משפחת המנוח טענה כי אימוץ פסק הדין של בית המשפט המחוזי מוביל לצמצום לא ראוי בזכות הטיעון של נפגעי עבירה בפני ועדות השחרורים, והדבר סותר את תכלית החוק, את ההסדרים החקיקתיים הרלוונטיים ואת ההלכה הפסוקה, ובלא שיש הצדקה נורמטיבית או עניינית לכך. לבסוף טענה המשפחה שאף שהם ניצבו במוקד החלטת בית המשפט, ואף שהחלטתו פגעה קשות בזכויותיהם, לא ניתנה להם ההזדמנות להציג את עמדתם בפניו (ראו שם, פס' 27–28 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה).

96 להרחבה ראו שם, פס' 29 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה.

97 שם, פס' 60 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה ופס' 1 לפסק דינו של השופט דנציגר.

98 שם, פסק דינה של השופטת (כתוארה אז) חיות. ראו בהקשר זה גם רע"ב 7920/17 פלוני נ' מדינת ישראל, פס' 6–9 להחלטה (פורסם בנבו, 15.2.2018).

99 החלטה מנומקת בדבר צירוף ה"ידידים" לא ניתנה בעניין זה. עם זאת, הוחלט לאשר את הצטרפות ה"ידידים" במהלך הדיון וניתנה ל"ידידים" הזכות לטעון בעל פה ולהשיב לכתבי בית-הדין של הצדדים האחרים. ראו דנ"פ 5625/16 מדינת ישראל נ' טווק (פורסם בנבו 13.9.2017) (להלן: דנ"פ טווק).

שנת מאסר על תנאי ופיצויים בסך 170 אלף שקלים לשלוש בנותיה של חן.<sup>100</sup> טווק ערער על עונשו ועל רכיב הפיצוי שנגזר עליו. לאחר דיון מקדמי הוא חזר בו באשר לרכיב ריצוי העונש, ואילו בכל הקשור לרכיב הפיצוי ביקש בית המשפט העליון השלמת טיעון בכתב מהצדדים (המערער, היועץ המשפטי לממשלה ובנותיה של הנרצחת). לאחר פסק הדין החלקי בעניין ביקש "האגף לסיוע משפטי – סיוע לנפגעי עבירות המתה" (תוכנית סנ"ה) להצטרף כ"ידיד" כדי להציג את פרשנות האגף לשאלת חישוב הפיצויים לבנות המנוחה, ובהיעדר התנגדות הצדדים נעתר בית המשפט לבקשה.<sup>101</sup> עם צירופו של האגף לסיוע משפטי כ"ידיד" פנה בא כוחו של המערער לסנגוריה הציבורית, וזו סייעה לו בכתיבת העמדה העקרונית בסוגיית חישוב הפיצויים. לאחר צירופם של האגף לסיוע משפטי כ"ידיד" ושל הסנגוריה הציבורית כמעין "ידידה", ניתן פסק הדין בערעור.<sup>102</sup>

על פסק הדין בערעור הוגשו שתי עתירות לדיון נוסף, והנשיאה נאור הורתה על קיום דיון נוסף. במהלך הדיון התקבלה בקשתם של מרכז נגה ושל מרכז תמורה להצטרף להליך במעמד של "ידידות".<sup>103</sup> בית המשפט העליון אפשר לכלל ה"ידידות" בהליך להגיש השלמות טיעון נוסף על הטיעון בעל פה, ולסנגוריה הציבורית ניתנה אפשרות להגיב על הדברים. ה"ידידות" שייצגו את האינטרסים של נפגעות העבירה (מרכז נגה, מרכז תמורה והאגף לסיוע משפטי – תוכנית סנ"ה) תמכו במתן פיצוי בסך 170 אלף ש"ח לכל אחד מקרובי משפחתו של נפגע עבירת המתה. הן טענו כי אין לשלוח את נפגעי העבירה למצות את תביעת הפיצויים בהליך אזרחי, שכן מדובר במסע תלואות מפרך שנפגעי העבירה אינם מעוניינים בו.<sup>104</sup> הן טענו עוד כי על המדינה מוטלת החובה ליצור לנפגע העבירה ערוץ לפיצוי בהליך הפלילי, שכן לאחר שהפקיעה מידיו את ההליך הפלילי עליה לעשות את מרב המאמצים שלא ייגרם לו נזק נוסף. בעניין זה התייחס בית המשפט העליון בפסק דינו לטענות ה"ידידות", אך פסק שלשון החוק קובעת כי תקרת הפיצויים תתחלק בין כל הניזוקים.<sup>105</sup>

ממבט על ניתן לומר כי את עניין גנאמה ועניין טווק, שהם כאמור המקרים שבהם בתי המשפט אישרו פורמלית לארגוני נפגעי עבירה להציג את עמדתם כ"ידידים", ניתן להבחין מהמקרים הקודמים שבהם בתי המשפט סירבו לאשר הצטרפות של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים", בשני הבדלים: ראשית, בעניינים אלה היה מרכז הכובד של טיעוני ה"ידידים"

100 תפ"ח (מחוזי מר') 50330-11-13 מדינת ישראל נ' פלוני (פורסם בנבו, 29.12.2014).

101 ראו ע"פ 1076/15 טווק נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 5.1.2016): "בנסיבות העניין ובהיעדר התנגדות מטעם הצדדים להליך, בקשתו של האגף לסיוע משפטי (תוכנית סנ"ה) להצטרף להליך במעמד של ידיד בית המשפט מתקבלת".

102 ע"פ 1076/15 טווק נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 7.6.2016) (להלן: ע"פ טווק).

103 דנ"פ 5625/16 מדינת ישראל נ' טווק (פורסם בנבו, 29.11.2016): "תם הדיון. ידידי בית המשפט, שהחלטנו לצרפם, יוכלו להגיש השלמת טיעון בהיקף עד 10 עמודים בתוך 21 יום. הסנגוריה תוכל להגיב בהיקף עד 6 עמודים בתוך 15 יום נוספים".

104 מבחינת כתיבת התזכיר, כל ארגון תרם את נקודת מבטו הייחודית לפי מומחיותו וניסיונו (סיוע לקבוצות אוכלוסייה חלשות מחד וסיוע לנפגעי עבירה מאידך). דואר אלקטרוני וראיון טלפוני עם עו"ד לירון קנטי, יועצת משפטית, תמורה – המרכז המשפטי לקידום השוויון (9.5.2017, 10.5.2017, 22.5.2017); דואר אלקטרוני מפרופ' יפעת ביטון, יו"ר ומייסדת "תמורה" (22.5.2017).

105 ראו דנ"פ טווק, לעיל ה"ש 99.

נושאים משפטיים עקרוניים הקשורים לפרשנות זכויות נפגעי עבירה והדרך הראויה ליישומן. הבדל זה חשוב מפני שכאשר ארגוני נפגעי עבירה מבקשים להצטרף כ"ידידים" על מנת לטעון לעניין החמרת העונש לנאשם, בתי המשפט נוטים לזהותם, ובצדק מסוים, כמעין קטגוריה נוספים. כפי שיפורט בפרק הבא, הצגת מדיניות הענישה הראויה לבתי המשפט נתפסת כמלאכה השמורה לנציגי מדינה ולא לגופים פרטיים, מקצועיים ככל שיהיו. הבדל נוסף הוא הסכמת הצדדים. בשני מקרים אלה לא הייתה התנגדות מצד הפרקליטות לצירוף ה"ידידים" (בעניין גנאמה הייתה הסכמה ובעניין טווק לא הייתה התנגדות לצירופם). כפי שיפורט בהמשך, להבדל זה חשיבות רבה בכל הנוגע לצירוף "ידידים" במשפט הפלילי.

כאן המקום לציין שני הליכים נוספים מהעת האחרונה שבהם "ידידים" שונים ביקשו להצטרף כאשר האינטרסים שלהם נגדו את האינטרסים של הנאשם, אך בקשותיהם נדחו: בעניין מור ביקש איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית להצטרף כ"ידיד" להליך גזירת עונשו של סמפכ"ל המשטרה לשעבר שהורשע בעבירות של הטרדה מינית. בית המשפט דחה את הבקשה, וציין: "אציין עוד כי בהיתן הטעמים בבסיס חוות דעתי, כפי שיפורטו להלן, לא מצאתי צורך להידרש במקרה זה לבקשת ההצטרפות כידיד בית המשפט".<sup>106</sup>

כמו כן בעניין פירממדוב דחה בית המשפט העליון את בקשתם של איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית, נעמ"ת וויצ"ו להצטרף כ"ידידות" להליך שעסק בשאלת העמדה לדין פלילי בגין הפרת תנאי שחרור. ה"ידידות" בתיק ביקשו להציג את מאפייניה הייחודיים של תופעת האלימות במשפחה ועבירות מין. הן טענו כי הכרעה כוללת בסוגיות העקרוניות טעונה בחינה מנקודת מבט רוחבית של נפגעי עבירות אלימות ומין במשפחה ובהשפעה שתיתכן למדיניות אכיפה מקילה על נפגעות עתידיות. בית המשפט העליון פסק כי אין לצרף את ה"ידידות", משלוש סיבות: ראשית, הסוגיה שנדונה בבית המשפט קשורה במדיניות האכיפה הכללית על מי שהפר את תנאי שחרורו, ואין הם חלים דווקא על עבירות מין ואלימות במשפחה; שנית, בקשת ההצטרפות הוגשה באיחור רב; שלישית, התוצאה בהליך (דחיית הערעורים) לא הצריכה את הצטרפות ה"ידידות".<sup>107</sup>

106 רע"פ 10002/17 איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית ע"ר נ' מור, פס' 19 לפסק דינו של השופט קרא (פורסם בנבו, 18.7.2018).

107 רע"פ 5034/15 פירממדוב נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 31.10.2018). פסק דין נוסף הראוי לאזכור הוא בג"ץ 8855/16 פלוני נ' פרקליטות המדינה (פורסם בנבו, 28.10.2018), שבחן את שיקול הדעת של התביעה בהעמדה לדין של מי שנחשדה בהתעללות במסגרת כת, ובו ביקש המרכז הישראלי לנפגעי כתות להגיש טיעון כ"ידיד". המרכז סבר כי יש מקום לצרפו כ"ידיד" על מנת להציג את תופעת הכיתות ואת מאפייני הפעילות בקבוצות כיתתיות. בעניין זה זומנו נציגי המרכז לדיון בבית המשפט כדי להציג את עמדתם (מבלי שניתנה הכרעה פורמלית בבקשת ההצטרפות כ"ידידה"), אך לאחר שהעותרים זנחו את טענתם שהמשיבה ביצעה עבירה של החזקה בתנאי עבדות במסגרת כת שניהלה, התייתר הצורך לצרף את המרכז לעתירה כ"ידיד". יודגש כי במקרה זה אין מדובר בהליך פלילי מובהק אלא בהליך שהתנהל בבג"ץ. ברם המשמעות האופרטיבית של קבלת העתירה הייתה יכולה להיות העמדה לדין פלילי של המשיבה. פסק דין נוסף הראוי לאזכור הוא בש"פ 4072/12 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 7.4.2013), שעסק בחוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), התשט"ז-1956. בתיק זה, שעסק בשאלת סמכות בתי הדין הרבניים לשלוח סרבני גט למאסר ללא הגבלת זמן, חברו שישא



יודגש כי שני פסקי דין אלה נדחו על רקע טעמים קונקרטיים הקשורים למבחני ההצטרפות (הגשה באיחור או חוסר תרומה משמעותית להליך שמתברר) ולא מטעמים עקרוניים תורת-משפטיים המזהים את ה"ידידים" כמעין קטגוריה נוספת, בשונה מן הנעשה בשלושת המקרים הראשונים. בתוך כך ניתן להבחין כי מאז עניין גנאמה וטווק הרטוריקה הנוקשה כלפי ארגונים המייצגים נפגעי עבירה שאפינה את בתי המשפט בשלושת המקרים הראשונים אינה קיימת עוד.<sup>108</sup> דומה כי החלטות אלה מסמנות שינוי מגמה, או לכל הפחות ריכוך והגמשה מסוימת של הדין הקיים. כפי שיפורט לקמן, פסקי דין אלה עשויים ללמד כי במקרים המתאימים יהיה ראוי לאפשר לארגוני נפגעי עבירה להציג את האינטרסים של נפגעי העבירה כ"ידידים".

לסיכום חלק זה, מבחינה מספרית, מאז שנת 1999 הוגשו בעשרה הליכים פליליים בקשות הצטרפות של "ידידים" שביקשו להציג אינטרסים שונים מאלה של הנאשם. מתוך כל הבקשות, רק בשני הליכים (בעניין גנאמה ובעניין טווק) אושרו בקשות ההצטרפות פורמלית. נתון זה משקף שיעור הצלחה של כעשרים אחוזים. לעומת זאת אם מבודדים מכלל ההליכים האמורים את ההליכים שבהם ביקשו ארגוני נפגעי עבירה להצטרף כ"ידידים" בסוגיות משפטיות עקרוניות – בשונה מהתערבות בסוגיות הקשורות להחמרת עונשו של נאשם – הנתונים מראים שיעורי הצלחה גבוהים.<sup>109</sup>

ארגונים העוסקים בהגנה על זכויותיהן של נשים והגישו לבית המשפט העליון בקשת הצטרפות כ"ידיד" במשותף. שש ה"ידידות" (אמונה, נעמ"ת, ויצ"ו, המרכז לקידום מעמד האישה ע"ש רקמן, מבוי סתום ויד לאשה) ניסו לשכנע את בית המשפט העליון בצדקת החלטותיהם של בתי הדין הרבניים בנוגע למאסרם של סרבני הגט. בהליך זה, בחריגה יחסית, אפשר בית המשפט העליון לבאות כוחן של ה"ידידות" לטעון בדיון בעל פה. בית המשפט ציין בנוגע לבקשה כי "מבלי שניתנה החלטה פורמאלית בבקשת ההצטרפות עיינו בבקשה ובמכלול הטיעונים שנכללו בה ושמענו את באי כוחן של המבקשות להצטרף" (שם, פס' 10 לפסק דינו של השופט זילברטל). בסופו של דבר אישר בית המשפט העליון את פסק בית הדין הרבני שאסר את סרבן הגט לתקופה לא קצובה לאחר שסיים לרצות עשר שנות מאסר. עם זאת השוני בין עניין זה לבין מקרים שבהם אישרו בתי המשפט צירוף "ידידים" שהציגו עמדות שנגדו את האינטרסים של מעורבים בפלילים, הוא שבמקרה זה אין מדובר בהליך פלילי טהור אלא בסנקציות שמופעלות במסגרת הדין הדתי בישראל על מנת לכפות מתן גט לעגונות. שוני נוסף הוא כאמור שלא ניתנה החלטה פורמלית בבקשה זו, אלא בית המשפט התחשב בעמדה מבלי להכריע בדבר.

108 בראייה לאחור ניתן לומר כי את הזרעים לגישה זו, המאפשרת במקרים המתאימים להרחיב את פורום המשתתפים במשפט הפלילי כ"ידידים" גם לארגונים המייצגים נפגעי עבירה, זרע השופט קדמי בעניין שורץ (לעיל ה"ש 49). בתיק זה, שעסק באמות המידה לעיכוב ביצוע עונש מאסר, התנגד קדמי לצירוף הסגוריה הציבורית כ"ידידה" וטען כי אין להעדיף אותה על פני כל ארגון אחר ששם לו למטרה לקדם את עניינם של מעורבים אחרים בהליך הפלילי כגון ארגוני נפגעי עבירה.

109 בסך הכול, מתוך עשר בקשות של גופים שביקשו להציג אינטרסים שונים מאלה של הנאשם, שלושה הליכים עסקו בסוגיות משפטיות עקרוניות הקשורות לנפגעי עבירה (דנ"פ טווק, לעיל ה"ש 99; עניין גנאמה, לעיל ה"ש 94; עניין פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול, לעיל ה"ש 107). באחרון, שעסק בסמכות בתי הדין הרבניים לשלוח סרבני גט למאסר, כאמור, אף שלא ניתנה החלטה פורמלית בבקשה ציין בית המשפט כי "עיינו בבקשה ובמכלול הטיעונים שנכללו בה ושמענו את באי כוחן של המבקשות להצטרף" (שם).

#### ד. ההצדקות העקרוניות לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידי בית המשפט" במשפט הפלילי

בפרק הקודם הצגתי את המדיניות השיפוטית שעוצבה בישראל בכל הנוגע לצירוף "ידידים" במשפט הפלילי. ממצאי המחקר הראו שבתי המשפט נוטים לצרף "ידידים" בשם מעורבים בפלילים ביד רחבה יחסית, אך אשר לצירוף "ידידים" בשם נפגעי עבירה ניכרת רתיעה של בתי המשפט. עם זאת דומה כי הרטוריקה השיפוטית המסתייגת בהקשר זה הולכת ומתרככת בשנים האחרונות. על רקע זאת אבקש להציג את ההצדקות העקרוניות לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" במשפט הפלילי. אטען כי האפשרות להציג את האינטרסים הרוחביים של נפגעי העבירה כ"ידידים" נטועה במגמות רחבות וגלובליות הקשורות למעמדם ההולך ומתחזק של נפגעי העבירה. בהמשך לכך אטען כי קיימות שלוש הצדקות פרטניות לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" במשפט הפלילי: ההצדקה הראשונה קשורה לזכותם של נפגעי העבירה לבטא את עצמם; ההצדקה השנייה נוגעת לאי־ההלימה בין האינטרסים של נפגעי העבירה לאינטרסים של נציגי המדינה; ההצדקה השלישית קשורה לשיקול המוסדי שמכוחו בית המשפט יוצא נשכר שעה שהוא נותן לנפגעי העבירה ביטוי עצמאי באמצעות שמיעת נציגיהם.

הרחבת ההשתתפות של נפגעי עבירה בהליכים פליליים באמצעות השימוש בפרקטיקת ה"ידיד" נובעת ממגמות הקשורות לעליית מעמדם של נפגעי עבירה בעולם המערבי בשלושת העשורים האחרונים (ובמובנים מסוימים, אף קודם לכן).<sup>110</sup> בשל תהליכי עומק שונים (היסטוריים, אינטלקטואליים, חברתיים ותרבותיים) התעצב מעמדם של נפגעי העבירה בהליך הפלילי בעשרות השנים האחרונות לכדי פונקצייה אינסטרומנטלית – מסירת תלונה ועדות בבית המשפט אגב התעלמות מהצרכים השונים שלהם.<sup>111</sup> הוגי דעות, קרימינולוגים ומשפטנים הביעו לאורך השנים מורת רוח מהדרת נפגעי העבירה מההליך הפלילי. מורת רוח זו ועימה התפתחות מדינת הרווחה המודרנית תרמו לחיזוק מעמדם של נפגעי העבירה והובילו לחקיקת חוקים רבים, שהסדירו בהדרגה ובאופנים שונים זכויות הקשורות לצורכי נפגעי העבירה.<sup>112</sup> בין הגורמים אשר תרמו להרחבת המודעות למעמד

110 להרחבה ראו גם Sarah Ben-David, *Needed: Victim's Victimology*, in *VICTIMOLOGY AT THE TRANSITION FROM: THE 20TH TO THE 21ST CENTURY* 55 (Paul C. Friday & Gerd F. Kirchhoff eds., 2000); SANDRA WALKLATE, *UNDERSTANDING CRIMINOLOGY: CURRENT THEORETICAL DEBATES* (2003); SANDRA WALKLATE, *CRIMINOLOGY: THE BASICS* (2016).

111 לספרות העוסקת בהתפתחות ההיסטורית של מעמד נפגעי העבירה ראו אריה מילר "הצעה להבטחת פיצויים לנפגעים מפשע" **משפטים** יא 468, 469–471 (1981). המאמר מראה היבטים שונים הקשורים למעמד נפגעי העבירה במשפט הוויקינגי הקדום, במשפט הגרמני הקדום, במשפט האנגלו-סקסי ובמשפט הפרנקי. כן ראו ראובן ירון "דין החובל בחבירו במשפטי המזרח הקדום" **פרקים** ב 219, 221 (התשל"ד); אסנת אלירם "פיצויים לקורבן העבירה – הצעה לדגם חדש" **מחקרי משפט** יט 205 (2002). השתלטות המדינה על ההליך הפלילי והדרת נפגע העבירה מההליך קשורות גם למניעים כלכליים. ראו גם שרון אהרונ־גולדנברג ויעל וילצ'יק־אביעד "עבריינות רכוש – מודל ענישה כלכלי" **עיוני משפט** לב 699, 705–706 (2011).

112 ראו לסלי סבה וטלי גל "זכויות נפגעי עבירה בישראל" **ספר שמגר** כרך ב 157, 158–163 (2003). כן ראו Hadar Dancig-Rosenberg & Tali Gal, *Restorative Criminal Justice*, 34 *CARDOZO L. REV.*

נפגעי העבירה ניתן לעמוד על ההתפכחות מהצלחתן של דרכי הענישה המסורתיות, ריבוי במגוון הדרכים החלופיות להליך הפלילי ולענישה בפרט, והתחזקות כוחם של ארגוני נפגעי עבירה.<sup>113</sup> בגל של חוקים שהתעצבו במדינות רבות במפנה המאה העשרים ואחת (ובמקרים רבים אף קודם לכן) נקבעו הסדרים שונים בתחומים שונים שנוגעים לנפגעי עבירה: במדינות האיחוד האירופי (כגון אנגליה, ויילס, אירלנד, סקוטלנד, ספרד, צרפת וגרמניה),<sup>114</sup> וכן בקנדה<sup>115</sup> ובארצות הברית.<sup>116</sup>

בכל הנוגע לישראל ניתן לומר שחוק זכויות נפגעי עבירה הוא נקודת ציון חשובה באשר למעמדם של נפגעי העבירה. החוק מתייחס לכמה וכמה זכויות שלהן זכאים נפגעי העבירה במהלך ההליך הפלילי. אלה כוללות למשל את הזכויות האלה: זכות להגנה פיזית, זכות עיון בכתב האישום נגד הנאשם, זכות לקבל מידע על מאסר, זכות לניהול הליכים בעבירות מין ואלימות בזמן סביר, זכות לקבל מידע על ההליך הפלילי, זכות לנוכחות מלווה בחקירה ובדיונים בדלתיים סגורות וזכות להבעת עמדה באשר להליך הפלילי המתקיים נגד הנאשם.<sup>117</sup>

- 2313 (2013); Judith Karp, *Restitution of Victims by the Offenders*, 30 ISR. L. REV. 331, 334 (1996). לסקירה נרחבת של חוקים ברחבי העולם המעניקים פיצויים שונים לנפגעי עבירה ראו יורם רבין ויניב ואקי דיני עונשין כרך ג 1852–1853 (מהדורה שלישית, 2014).
- Erin A. O'Hara, *Victim Participation in the Criminal Process*, 13 J. L. & POL'Y 229 (2005) 113 (אוהרה עשתה מחקר היסטורי-שוואתי שהראה את הכוחות הפוליטיים הקשורים לנפגעי העבירה בארצות הברית). ראו גם רון שפירא "דיני עונשין – מהתמקדות בפרט להכרעה במאבקים בין קבוצתיים" ספר השנה של המשפט בישראל תשנ"ו 629 (אריאל רוזן צבי עורך, 2006).
- MATTI JOUTSEN, *THE ROLE OF THE VICTIM OF CRIME IN EUROPEAN CRIMINAL JUSTICE SYSTEMS: A CROSS-NATIONAL STUDY OF THE ROLE OF THE VICTIM* (1987); Ezzat A. Fattah, *The United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power: A Constructive Critique*, in *TOWARDS A CRITICAL VICTIMOLOGY* 401 (1992).
- Marie Maniki, *Imagining the Future of Victims' Rights* (2015) (Can.) 115 *Victims Bill of Rights*. כן ראו *Rights in Canada: A Comparative Perspective*, 13 OHIO ST. J. CRIM. L. 163 (2015) מגילת זכויות הקורבן משנת 2015 מעניקה כמה וכמה זכויות לנפגעי העבירה. בין שאר התכליות הקלאסיות של המשפט הפלילי הודגשו בחקיקה הקנדית תכליות הקשורות לנפגעי העבירה – חיזוק תחושת האחריות של הנאשם לנזק שגרם לנפגעי העבירה ותיקון מהיר וצודק של הנזק שנגרם.
- 116 ההתעצמות בשיח הזכויות של נפגעי העבירה בארצות הברית קשורה גם לפעילותם של ארגוני זכויות נפגעי עבירה. פועלם של ארגונים אלה בקרב הציבור וכלי התקשורת והלובי הפוליטי שהפעילו בקונגרס תרמו לחקיקת "חוק זכויות הקרבנות" (Crime Victims' Rights Act). ראו 18 U.S.C. § 3771 (2004). החוק העניק לנפגעים זכויות רבות. ראו Erin C. Blondel, *Victims' Rights in an Adversary System*, 58 DUKE L.J. 237 (2008).
- 117 לדיון רחב יותר על מעמדן של משפחות נפגעי עבירה בהליך הפלילי בישראל ראו גם עניין חמוד, לעיל ה"ש 79, פסק דינו של השופט לוי; ליאור ברשק ודנה פוגץ' "בין פרטי לציבורי: המשפט הפלילי והמשפחה – בעקבות ע"פ 4596/98 פלונית נ' מדינת ישראל" מחקרי משפט כ 7 (2003); פוגץ', לעיל ה"ש 79; גרוס, לעיל ה"ש 79; עדנה ארבל "מעמדו של קרבן העבירה בהליך המשפטי" ספר גבריאלי כ 189 (דוד האן, דנה כהן-לקח ומיכאל בך עורכים, 2011); סבה וגל, לעיל ה"ש 112. לסקירה של ההליך החקיקה ראו Uri Yanay & Tali Gal, *Lobbying for Rights: Crime Victims in Israel*, in *INTERNATIONAL HANDBOOK OF VICTIMOLOGY* 373 (Shlomo G. Shoham et al. eds. 2010). לפסיקה מרכזית שדנה בהשפעותיו של חוק זכויות נפגעי עבירה והמטרות שביסודו ראו למשל בג"ץ

נוסף על חוק זכויות נפגעי עבירה, חוקקו חוקים נוספים שעניינם הטבת מצבם של נפגעי העבירה בשנים האחרונות. לדוגמה, מתן פיצוי כספי מהמרכז לגביית קנסות לקטין נפגע עבירה;<sup>118</sup> הקמת מרכזי סיוע לקטינים נפגעי עבירות מין או אלימות;<sup>119</sup> זכאות נפגעות עבירות מין לסיוע משפטי להוצאת צווי הרחקה נגד עברייני מין לאחר שחרורם מהכלא;<sup>120</sup> אישור ראיונות של נפגעי עבירה עם כלי התקשורת מבלי לקבל את הסכמת בתי המשפט.<sup>121</sup> גם פסקי דין רבים שהתקבלו בשנים האחרונות שמיטיבים עם נפגעי העבירה ושאינם קשורים במישורין לחוק זכויות נפגעי עבירה, מעידים על התחשבות רבה יותר באינטרסים של נפגעי עבירה. פסקי הדין הללו עסקו בין היתר בנושאים האלה: מעמדם של נפגעי עבירות מין בהליכים לחשיפת מידע רפואי ונפשי שמצוי בידי רשויות אחרות,<sup>122</sup> זכותם של נפגעי העבירה לפרטיות,<sup>123</sup> פיצויים לנפגעי עבירה כאשר הוטל על הנאשם שירות לתועלת הציבור ללא הרשעה,<sup>124</sup> ופיצוי לנפגעי עבירה גם במקרה שהצדדים בחרו לוותר עליו.<sup>125</sup> במישור המנהלי ניתן לעמוד על הקמת יחידות סיוע ארצית לנפגעי עבירה בפרקליטות המדינה; יצירתו של אוגדן הנחיות פרקליט המדינה ומשטרת ישראל בנושא נפגעי עבירה;<sup>126</sup> והקמת מרכזי סיוע לנפגעי עבירות המתה (סנ"ה) למיצוי זכויותיהם של נפגעי עבירות המתה.<sup>127</sup>

כך, בתהליך הדרגתי, התגבשה התפיסה שההליך הפלילי איננו מוגבל רק ליחסים שבין הנאשם לבין הציבור הכללי, אלא יש לו השלכה ישירה על נפגעי העבירה. במסגרת זו גברה ההכרה בצרכים ובאינטרסים הייחודיים של נפגעי העבירה במגוון מישורים – משפטיים,

5961/07 פלוגית נ' פרקליט המדינה, פס' 3 לפסק דינה של השופטת ארבל (פורסם בנבו, 23.9.2007); בג"ץ 5699/07 פלוגית נ' היועץ המשפטי לממשלה, פס' 25–26 לפסק דינו של השופט לוי (פורסם בנבו, 26.2.2008); בג"ץ 9631/07 כץ נ' נשיא המדינה, פס' 24–25 לפסק דינו של השופט פוגלמן (פורסם בנבו, 14.4.2008).

118 תקנות המרכז לגביית קנסות, אגרות והוצאות (פיצוי לקטין שניזוק מעבירה), התשע"ג–2012.

119 חוק סיוע לקטינים נפגעי עבירות מין או אלימות, התשס"ח–2008.

120 ראו פרט 8 לתוספת לחוק הסיוע המשפטי, התשל"ב–1972 שנועד על רקע הצעת חוק הסיוע המשפטי (תיקון מס' 14) (סיוע משפטי לנפגעי עבירות מין בהליכים לפי חוק מגבלות על חזרתו של עברייני מין לסביבת נפגע העבירה), התשע"ה–2015, ה"ח הממשלה 804.

121 חוק העונשין (תיקון מס' 136), התשע"ט–2018, ס"ח 47.

122 בש"פ 8467/99 פלוגי נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(2) 454 (2000).

123 בג"ץ 9264/04 מדינת ישראל נ' בית המשפט השלום בירושלים (פורסם בנבו, 6.6.2005).

124 רע"פ 2976/01 אסף נ' מדינת ישראל, פ"ד נו(3) 418 (2002).

125 ע"פ 5289/17 חסאמה נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 8.5.2018).

126 במשך השנים אף ניסו רשויות המדינה להקל על נפגעי העבירה במיצוי זכויותיהם. למשל, החל מיולי 2018 הוחלט כי יהיה אפשר להגיש באמצעות טופס מקוון עמדת נפגע עבירה בנוגע לבקשת חנינה ממאסר, של מי שהורשע בעבירת אלימות, מין, גרימת מוות ברשלנות או הפקרה. ראו "הגשת עמדת נפגע עבירה בעניין בקשת חנינה" אתר השירותים והמידע הממשלתי <http://bit.ly/2DrJpPJ> (נצפה לאחרונה, 20.3.2019).

127 המרכזים הוקמו לפי החלטה 936 של הממשלה ה-32 "סיוע למשפחות נפגעי עבירות המתה" (22.11.2009).

כלכליים וטיפוליים.<sup>128</sup> חלק מהתנועות הקשורות לנפגעי העבירה הצביעו על פגיעות שונות שנגרמות לנפגעי עבירה בהליכים הפליליים בעניינם.<sup>129</sup> בהתאמה, הלכה והתגבשה התובנה שיש לבצע פעולות אשר יקטינו ככל האפשר את הפגיעות במסגרת ההליכים הפליליים, יהפכו את בתי המשפט למקום אשר ייתן מקום נכבד יותר לנפגעי העבירה, ובכך אף יסייעו לשיקומם.<sup>130</sup> הגישה המאפשרת הצטרפות "ידידים" בשמם של נפגעי עבירה מתבססת על שלוש הצדקות עקרוניות הקשורות קשר הדוק להתפתחותן של המגמות האמורות במעמדן של נפגעי העבירה. להלן אפרט הצדקות אלו.

### 1. זכותם של נפגעי העבירה לבטא את האינטרסים שלהם במלואם

גישה הנותנת ביטוי עמוק יותר לנפגעי העבירה כ"ידידים" מתבססת על ההכרה בזכותם לבטא את האינטרסים שלהם במלואם כחלק ממארג זכויותיהם בהליך הפלילי.<sup>131</sup> כאמור, לפי התפיסה הרווחת היום, אין רואים עוד בנפגעי העבירה כמי שהשתרבו לתוך ההליך הפלילי מטעמי נוחות ויעילות פונקציונליים, לשם מסירת תלונה במשטרה או עדות בבית המשפט.<sup>132</sup> התפיסה המקובלת היא שההליך הפלילי אינו מוגבל רק ליחסים שבין הנאשם לבין הציבור הכללי, אלא יש לו השלכה ישירה על נפגעי העבירה. כשם שההליך הפלילי מגן על זכויותיו של הנאשם, כך הוא מגן גם על זכויותיו של נפגע העבירה.<sup>133</sup>

128 ראו Pamela Tontodonato & Edna Erez, *Crime Punishment and Victim Distress*, 3 INT'L REV. VICTIMOLOGY 33, 34 (1994).

129 ראו למשל Nils Christie, *Conflicts as Property*, 17 BRITISH J. CRIM. 1 (1977) (מחקר שהראה את הפגיעה הנגרמת מאי-ביטויים במלואו של נפגע העבירה בהליכים פליליים).

130 כאמור, "קורבנות משנית" היא פגיעה הנובעת בין השאר מיחס לא נאות של המערכת כלפי הנפגע. לתיאור השלכת "הקורבנות המשנית" על נפגעי עבירה ראו Jo-Anne Wemmers, *Victims' Experiences in the Criminal Justice System and Their Recovery from Crime*, 19 INT'L REV. VICTIMOLOGY 221 (2013); Judith L. Herman, *The Mental Health of Crime Victims: Impact of Legal Intervention*, 16 J. TRAUMATIC STRESS 159 (2003), לעיל ה"ש 113.

131 LeRoy Lamborn, *Victim Participation in the Criminal Justice Process: The Proposals for a Constitutional Amendment*, 34 WAYNE L. REV. 125, 143–153 (1987); Jonathan Doak, *Victims' Rights in Criminal Trials: Prospects for Participation*, 32 J.L. & SOC. 294 (2005); הדר דנציג-רוזנברג ודנה פוג'ן, "הדור הבא" של זכויות נפגעי עבירה: הזכות החוקתית להליך הוגן "עיוני משפט" לו 549 (2015) (להלן: "דנציג-רוזנברג ופוג'ן" "הדור הבא"). כן ראו עניין גנאמה, לעיל ה"ש 94, פס' 45–46 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה. בפסק דינה היא הסתמכה על פסיקה קודמת וציינה כי: "הוראות חוק אלה הנוגעות למעמד נפגע עבירה בהליך הפלילי נועדו להציג בפני הגורם המחליט את מלוא ההיבטים של העניין העומד בפניו להכרעה, מתוך הכרה כי לקורבן העבירה תפקיד חיוני בהרכבת תמונה ממצה וכוללת של הפרשה העומדת לדיון" (שם, פס' 46).

132 ראו בג"ץ 6427/02 התנועה לאיכות השלטון בישראל נ' הכנסת, פ"ד סא(1) 619, פס' 35 לפסק דינו של הנשיא ברק (2006): "כבוד האדם נשען על ההכרה בשלמותו הפיזית והרוחנית של האדם, באנושיותו, בערכו כאדם, וכל זאת בלא קשר למידת התועלת הצומחת ממנו לאחרים".

133 ראו עניין אסף, לעיל ה"ש 124, פס' 30 לפסק דינה של השופטת (כתוארה אז) נאור: "נפגע העבירה אינו עוד נטע זר או 'בן חורג' [...] בהליך הפלילי; לפי התפיסה הרווחת היום אין לראות עוד בעניינו של הנפגע כעניין שהשתרבו לתוך ההליך הפלילי מטעמי נוחות ויעילות רק כדי להקל על הקורבן להיפרע מהפוגע ולמנוע כפל הליכים. ההליך הפלילי המגן על זכויות הפרט-הנאשם מגן גם על זכויותיו של הפרט-הנפגע".

מחקרים מגוונים שנעשו לאורך השנים הצביעו על הפגיעה הנגרמת לנפגעי עבירה מאי-ביטויים המלא והראוי בהליכים פליליים המתנהלים בעניינם.<sup>134</sup> למשל, ארז (Erez), איברה (Ibarra) ודאונס (Downs) עשו מחקר אמפירי שהראה את הפגיעה שנגרמה לנפגעי עבירה שגילו באיחור הסדרי טיעון שנרקמו לנאשמים שהם לא היו שותפים להם.<sup>135</sup> מחקר אחר של ארז הראה כי להשתתפות נפגעי העבירה בהליך יש ערך טיפולי רב עבורם.<sup>136</sup> Morrison הראתה את ההשפעה השלילית של ניהול לא נכון של הליכים על נפגעות עבירות מין.<sup>137</sup> Amick-McMullan ואחרים הראו את החשיבות של השתתפות מלאה של נפגעי עבירות המתה בהליכים שמתנהלים בעניינם.<sup>138</sup> מחקרים אמפיריים נוספים הראו כי נפגעי עבירה מקבוצות מוחלשות נפגעים ממערכת בתי המשפט בשיטתיות ולאורך זמן.<sup>139</sup> חלק מהתובנות שנבעו ממחקרים אלה הובילו לחיפוש פעולות אשר יקטינו את הפגיעה בנפגעי עבירה בהליכים המשפטיים ויהפכו את בתי המשפט לגורם אשר נותן ביטוי רב יותר לאינטרסים שלהם, ובייחוד נכונים הדברים בהליכים עקרוניים שיש להם השלכה על זכויותיהם.

מתן אפשרות לנפגעי העבירה להציג את נקודת מבטם ועמדותיהם בהליכים פליליים באמצעות צירוף ארגונים המייצגים אותם כ"ידידים" עשוי לרפא, ולו במעט, פגיעות אלה. צירוף ארגונים אלה יאפשר לטפל בסוגיות קונקרטיות וסובייקטיביות שעולות מן השטח ולהעניק להן ממד ציבורי הצופה פני עתיד, בעל השלכות כוללות על ציבור נפגעי העבירה.<sup>140</sup> בהליך הפלילי מתקבלות החלטות רבות, שלכאורה עשויות להיתפס כסכסוכים

134 Christie, לעיל ה"ש 129. ראו גם Jo-Anne Wemmers, *The Meaning of Justice for Victims*, in INTERNATIONAL HANDBOOK OF VICTIMOLOGY 27 (Shlomo G. Shoham et al. eds. 2010) (להלן: Wemmers, *The Meaning*).

135 Edna Erez, Peter R. Ibarra & Daniel M. Downs, *Victim Welfare and Participation Reforms in the United States: A Therapeutic Jurisprudence Perspective*, in THERAPEUTIC JURISPRUDENCE AND VICTIM PARTICIPATION IN JUSTICE: INTERNATIONAL PERSPECTIVES 15 (2011). Antony Pemberton & Sandra Reynaers, *The Controversial Nature of Victim Participation: Therapeutic Benefits in Victim Impact Statements*, in THERAPEUTIC JURISPRUDENCE AND VICTIM PARTICIPATION IN JUSTICE: INTERNATIONAL PERSPECTIVES 229 (2011).

136 Edna Erez, *Who's Afraid of the Big Bad Victim? Victim Impact Statements as Victim Empowerment and enhancement of justice*, CRIM. L. REV. 545 (1999).

137 Torrey Morrison, *When Will We Be Believed? Rape Myths and the Idea of a Fair Trial in Rape Prosecutions*, 24 U.C. DAVIS L. REV. 1013 (1991).

138 Angelynne Amick-McMullan et al., *Family Survivors of Homicide Victims: Theoretical Perspectives and an Exploratory Study*, 2 J. TRAUMATIC STRESS 21 (1989).

139 Douglas E. Beloof, *The Third Wave of Crime Victims' Rights: Standing, Remedy and Review*, BRIGHAM YOUNG UNIV. L. REV. 255, 352 (2005) (להלן: Beloof, *The Third Wave*).

ראו Mary M. Giannini, *Redeeming an Empty Promise: Procedural Justice, The Victims' Rights Act, And the Victim's Right to be Reasonably Protected from the Accused*, 78 TENN. L. REV. 47, 85–103 (2010).

140 כך למשל, ובזהירות המתבקשת, ניתן לומר כי בדנ"פ טווק (לעיל ה"ש 99), הצגת האינטרסים הרוחביים מצד מרכז נגה ותמורה סייעה לבנותיה של הנרצחת בניהול ההליך. כלומר, במקרה זה התלכדו האינטרס

פרטיקולריים בין הנאשם למדינה, כשלמעשה הם מקפלים בחובם הכרעות בעלות השלכות מהותיות על קבוצות אוכלוסייה של נפגעי העבירה. אי-שמיעת האינטרסים של נפגעי העבירה כשהם עצמאים וסוברניים, כאשר יש להם עמדות ייחודיות שהם חפצים להציגן, פוגעת בזכותם הלגיטימית להיות שותפים להליך הפלילי ולהציג את נקודות מבטם בענייניו ורואה בהם אך אמצעי שרת לביצועו.<sup>141</sup> יפים לעניין זה דברי שופט בית המשפט העליון ניל הנדל:

בעשורים האחרונים הגביר המשפט הפלילי את קולם של נפגעי העבירה – ובעבירות המתה, של בני משפחותיהם – והכיר בזכויותיהם ובמעמדם. הדבר בא לידי ביטוי, בין היתר, בחוק זכויות נפגעי עבירה, ובהרחבת מעגל הפיצויים בהליך הפלילי (דנ"פ 5625/16 אסרף נ' טווק בוקובזה [פורסם בנבו] (13.9.2017)). לטעמי, הצדק מחייב הכרה זו במעמד הנפגעים. עבירות פליליות אינן רק הפרה של נורמות חברתיות או משפטיות מופשטות; הן פוגעות בבני אדם בעלי זהות, פנים וסיפור אישי. ראוי, אפוא, כי קולם של נפגעים אלה ישמע בהליך הפלילי – גם אם לא בהכרח יקבע את תוצאתו.<sup>142</sup>

כאן המקום להדגיש שמנגנון הייצוג של ה"ידיד" שונה ממנגנוני הייצוג המוקנים היום לנפגעי העבירה, הן בתכליתו והן בשימושים הנעשים בו, בכמה הבדלים: ראשית, כאשר מדובר בהצהרת נפגע עבירה, כהגדרתה בחוק,<sup>143</sup> נפגע העבירה עורך בכתב את הדברים שהתרחשו בעבר ומגיש אותם לתובע בתיק המתנהל בעניינו. מדובר בהצהרה הנוגעת לאירוע הספציפי שבגיננו מתנהל ההליך, כאשר הנפגע עשוי להיקרא להעיד על ההצהרה

האישי והאינטרס הציבורי של נפגעי העבירה והייצוג הציבורי סיעה גם בקידום קולן הסובייקטיבי של בנות המנוחה. ראו דואר אלקטרוני וראיון טלפוני עם עו"ד דקלה טוטיאן-זייד, מנהלת מרכז נגה ומייצגת המרכז בהליך (25.12.2018, 24.12.2018); דואר אלקטרוני וראיון טלפוני עם עו"ד רותי אלדר, מייצגת בנות המנוחה מארגון משפחות נרצחים ונרצחות (25.12.2018, 26.12.2018, 26.3.2019).  
141 Erez, Ibarra & Downs, לעיל ה"ש 135; Wemmers, *The Meaning*, לעיל ה"ש 134.  
142 ראו רע"ב 7920/17, לעיל ה"ש 98, פס' 8 להחלטה. לעדויות של נפגעות תקיפה מינית שתיארו את ההליך הפלילי כבמה למימוש ערכי הצדק, ראו מיירי מרגלית "להתלונן או לא להתלונן?" חוק וצדק – נפגעות ונפגעי תקיפה מינית ומערכת אכיפת החוק 22, 23 (תמי קרמר עורכת, 2007). למעמדם המיוחד של נפגעי העבירה בבתי הדין הצבאיים, ראו ע' (ערעורים צה"ל) 41/17 התובע הצבאי הראשי נ' טבע, פס' 15–24 לפסק הדין (פורסם בנבו, 24.7.2017); ע' (ערעורים צה"ל) 44/16 טאפס נ' התובע הצבאי הראשי (פורסם בנבו, 28.7.2016). ביום 16.7.2018 נכנס לתוקפו תיקון לחוק השיפוט הצבאי אשר החיל רשמית את חוק זכויות נפגעי עבירה על ההליכים המשפטיים המתנהלים בצה"ל, בהתאמות הנדרשות למערכת הצבאית. ראו חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 75), התשע"ח–2018, ס"ח 834.  
143 ס' 18 לחוק זכויות נפגעי עבירה; תק' 11 לתקנות זכויות נפגעי עבירה, התשס"ב–2002. ראו גם ע"פ 2126/05 ג'רייס נ' מדינת ישראל, פס' 13–14 לפסק דינה של השופטת ארבל (פורסם בנבו, 26.6.2006), שבו התחשב בית המשפט בתצהיר הנפגעת לצורך גזר הדין. לכתיבה המתנגדת להגשת הצהרת נפגעי עבירה על רקע החשש כי הדבר עלול להשפיע לרעה על בית המשפט ראו GEORGE P. FLETCHER, WITH JUSTICE FOR SOME: VICTIMS' RIGHT IN CRIMINAL TRIALS 198 (1995).



שנתן ואף להיחקר עליה בחקירה נגדית.<sup>144</sup> שונה הדבר בתזכיר "ידיד" המוגש לבית המשפט, אשר מציג ככלל פרספקטיבה ציבורית מנקודת מבט רחבה. בדרך כלל תזכירי "ידיד" כוללים טיעונים משפטיים על פרשנות ראויה של הדין או מציגים טיעונים חברתיים שונים על מנת שבית המשפט יוכל להסתייע בהם.<sup>145</sup> מדובר בנושאים אשר ככלל לא ניתן להעיד עליהם, וגם לרוב אין צורך בכך. כלומר, לעומת תפקידה של הצהרת הנפגע – לדון בעובדות הספציפיות ובראיות שהוצגו לבית המשפט מן ההיבט האישי – תפקידו של ה"ידיד" הוא לייצג, מן ההיבט הציבורי, אינטרס או פרספקטיבה שראוי שישמעו בפני בית המשפט, בייחוד כאשר הדבר עשוי להשפיע על קבוצות נוספות זולת המתדיינים הפורמליים.<sup>146</sup>

נוסף על זה, תזכירי "ידיד" שונים מהותית מתסקירי נפגעי עבירה.<sup>147</sup> ראשית, תסקיר לנפגע העבירה נערך לפי הוראות בית המשפט רק בעבירות מין, אלימות חמורה והמתה, ואילו תזכירי "ידיד" אפשר להגישם בכל הסוגיות של המשפט הפלילי, ואף בכל הערכאות המשפטיות. שנית, התסקיר בוחן לאחור את הנזק שהתרחש בעבר, בדרך כלל ברמה העובדתית הקשורה לנסיבות ההליך, ואילו תזכירי ה"ידידים" צופים פני עתיד, בדרך כלל מתוך פרספקטיבה רחבה ובחינת השלכות הרחב הכוללות שיש לסוגיה. שלישית, התסקיר נערך בידי עובד סוציאלי אשר מתמחה באבחון טראומה ופוסט-טראומה ובהערכתן.<sup>148</sup> שונה הדבר כאמור ממנגנון הייצוג של ה"ידיד", אשר מטרתו היא להציג פרספקטיבות רחבות שתאורטית כל אדם הקשור לעניין יכול להגישן. פרקטיקה ה"ידיד" היא אפוא פלטפורמה שונה ממנגנוני הייצוג הקיימים.

כאן המקום להדגיש כי חשיבותו של מתן ביטוי עצמאי לאינטרסים הלגיטימיים של נפגעי העבירה באמצעות מנגנון הייצוג של ה"ידיד" מקבלת משנה תוקף לנוכח חולשת השימוש במנגנוני הייצוג הקיימים של נפגעי העבירה. דוח נציבות הביקורת על הפרקליטות

144 ראו תפ"ח (מחוזי ת"א) 1230/04 מדינת ישראל נ' אריה (פורסם בנבו, 14.2.2007). לעיסוק בשאלת המעמד של הצהרת נפגע ראו גם פוגץ', לעיל ה"ש 79.

145 ראו לדוגמה את העמדה שהגישו מרכז נגה ומרכז תמורה בדנ"פ טווק (לעיל ה"ש 99), שעסק בשאלה המשפטית מהו הפיצוי שמגיע לבני משפחתה של נרצחת מידי הרוצח בהליך הפלילי.

146 בארצות הברית, למשל, קיימים מקרים שבהם בתי משפט לערעורים מבקשים ממומחים בתחומי דעת שונים שיגישו את עמדתם כ"ידידים" ולא כעדים מומחים. כללי בית המשפט לערעורים במחוז הפדרלי בארצות הברית מאפשרים להזמין "ידידים מומחים" מתוך רשימה סגורה (ראו (FED. CIR. R. 29(b)).

147 ס' 187(ב) ו-187(ב1) לחוק סדר הדין הפלילי. כתיבת התסקיר על קטינים נעשית לפי הוראת תע"ס של משרד הרווחה והשירותים החברתיים 8.6 "נוהלי עריכת תסקיר בענין קטינים נפגעי עבירה" (27.8.2013). <http://bit.ly/33AowN5>. כן ראו הדר דנציג-רוזנברג ודנה פוגץ' "כשאהבה כואבת": על דילמת ההתחשבות בבקשתן של נשים החיות בצל האלימות להקל בענישת הפוגע "מחקרי משפט כו 589 (2010) (להלן: דנציג-רוזנברג ופוגץ' "כשאהבה כואבת").

148 ראו אורי ינאי "חידוש במשפט הפלילי: הגשת 'תסקיר נפגע עבירה מין' על-ידי שירות המבחן למבוגרים" מגמות בקרימינולוגיה: תיאוריה, מדיניות ויישום – לכבוד ד"ר מנחם הורוויץ בהגיעו לגבורות 235 (מאיר חובב, לסלי סבה ומנחם אמיר עורכים, 2003). המאמר מראה בין השאר את הפוטנציאל השיקומי של ההליך הפלילי כאשר הוא מתנהל בצורה שמכבדת את נפגעי העבירה. כן ראו אורי ינאי "קורבן ורע לו: התייחסות מערכת המשפט לנפגעי פשיעה אלימה" בטחון סוציאלי 57, 183 (2000).

אשר בחן את קיום חובותיה של המדינה כלפי נפגעי עבירה בהליך הפלילי צייר תמונה עגומה על אי-ביטויים של נפגעי העבירה בהליכים אלה. הדוח הראה למשל כי הפרקליטות לא הקפידה על קיום הזכויות של נפגעי עבירה מין או אלימות חמורה להביע את עמדתם לעניין הסדר טיעון; כי הפרקליטות לא הקפידה על מימוש זכויות נפגעי עבירה להגיש הצהרת נפגע; וכי נעשה שימוש מועט מאוד בייזום ובהגשת תסקירי נפגע עבירה. בסיכומי של דבר ציין הדוח כי ליקויים מהותיים אלה פוגעים בזכויותיהם של הנפגעים להיות שותפים להליך בעניינים ואף פוגעים בכבודם.<sup>149</sup> אומנם הדוח עסק במנגנוני ייצוג בעלי תכליות שונות ממנגנון הייצוג של ה"ידיד" (העוסק, ככלל, בהצגת אינטרסים רוחביים), אך אם המדינה האמונה על ייצוג נפגעי העבירה אינה מצליחה להביא את עמדותיהם בבתי המשפט בכלים הקיימים, הרי שהדבר מהווה שיקול נוסף לשכלול מנגנון ייצוג עצמאי כמו ה"ידיד" אשר אינו תלוי בפרקליטות אלא בנפגעים ובבתי המשפט.

לסיכום עניין זה, השימוש במנגנון הייצוג של ה"ידיד" יסייע לנפגעי העבירה לבטא את האינטרסים שלהם באמצעות נציגיהם בהליך הפלילי. הוא יאפשר להם להציג טיעונים על הלכות ותקדימים משפטיים ועל המדיניות השיפוטית הראויה מבחינתם. נוסף על זה, הוא יאפשר לבית המשפט להיחשף לפרספקטיבות ציבוריות הקשורות לנפגעי העבירה שאינן מוגבלות לשיח הקלאסי שבין המדינה לנאשם.<sup>150</sup>

## 2. אי-הלימה בין האינטרסים של נפגעי העבירה לבין האינטרסים של הגופים המדינתיים האמונים על ייצוגם

הצדקה נוספת לגישה המאפשרת צירוף של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" היא אי-ההלימה בין האינטרסים של נפגעי העבירה לבין האינטרסים של הגופים המדינתיים האמונים על ייצוגם.<sup>151</sup> על פני הדברים, האינטרסים של נפגעי העבירה נתפסים כחופפים ל"האינטרס

149 ראו משרד המשפטים – נציבות הביקורת על מערך התביעה ומייצגי המדינה בערכאות דוח ביקורת נושאי 3/15 – זכויות נפגעי עבירה (2015) <http://bit.ly/2R1F6CR>. הדוח ציין כי הפרקליטות לא הקפידה על קיום זכויות נפגע עבירה מין או אלימות חמורה להביע עמדה לעניין הסדר טיעון המתגבש עם הנאשם, ולעניין כוונה לעכב את ההליך הפלילי נגד הנאשם. הדוח הצביע גם על אי-הקפדה על מימוש הזכות של נפגע עבירה להגיש הצהרת נפגע ועל שימוש מועט בייזום ובהגשה של תסקיר נפגע עבירה. לבסוף, הדוח הצביע על חוסר אחידות, על אקראיות ועל חוסר שיטתיות בטיפול בהבאת עמדתו של נפגע עבירה לפני ועדת שחרורים.

150 כך למשל ציין השופט עמית בנוגע לבקשות של כמה ארגונים להביע את עמדתם בהליך כ"ידידים" בשמן של קבוצות אוכלוסייה נזקקות: "יש לייחס משקל של ממש לעמדתם של הארגונים החברתיים, כידיד בית המשפט", שבכובעו יכול להציע לבית המשפט זווית ראייה הנסתרת מעינינו ולשמש לפה לפלח נרחב באוכלוסייה". ראו ע"א 4223/12 המרכז למימוש זכויות רפואיות בע"מ נ' לשכת עורכי הדין בישראל, פס' 2 לפסק דינו של השופט עמית (פורסם בנבו, 25.6.2014). ניתן לטעון אף שזכותם של נפגעי העבירה לבטא את עצמם ביטוי מלא קשורה גם להתנהלות השיפוטית התרופיטית, שכן בהתנהלות זו מושם דגש על התנהלות אמפטית, על הבנת נקודת מבטם של המתדיינים ועל מתן קול למתדיינים. מתן כבוד ראוי לאדם כיצור אוטונומי מחייב אותנו לשמוע את טענותיו ולספק לו הזדמנות לשנות את ההחלטה שהתקבלה בעניינו אם היא עלולה לפגוע בו.

151 ראו גם דנציג-רוזנברג ופוגין "הדור הבא", לעיל ה"ש 131, המצביעות על ייצוג חסר של נפגעי העבירה. טענתי היא כי אין צורך להוכיח כי אכן מתקיים ייצוג חסר, ודי בקיומה של אי-הלימה בין האינטרסים

הציבורי" וכמיוצגים על ידי קבוצות הכוח המובילות בכנסת, בממשלה ובבתי המשפט.<sup>152</sup> עם זאת דומה כי לא בהכרח אלה פני הדברים.

אי-הלימה בין האינטרסים של נפגעי העבירה לאינטרסים של הגופים האמונים על ייצוגם עלולה להתעורר סביב סוגיות משפטיות עקרוניות שצצות בבתי המשפט ושנוגעות לניהול ההליך, כגון היקף המידע שנפגעי העבירה זכאים לקבל בהליך הפלילי; פרשנות בנוגע לניהול הליכים בעבירות מין או אלימות בזמן סביר;<sup>153</sup> היקף הזכות של נפגעי עבירה להביע עמדה לעניין ועדת שחרורים או חנינה למול מדיניות הפרקליטות, ועוד.<sup>154</sup> כך למשל ציין בית המשפט בעניין פלוני:

עם חקיקת חוק זכויות נפגעי עבירה התחזק בשנים האחרונות מעמדו של נפגע העבירה. למרות שאיננו צד פעיל בהליך הפלילי, נודע לו כיום מעמד חדש ומיוחד בהליך זה, מעמד הנגזר מן ההכרה הגוברת והולכת, כי הנפגע הינו גורם שיש לייחס לעמדתו משקל עצמאי ונפרד מזה של המאשימה – שעל עמדתה עשוי נפגע העבירה לחלוק לעיתים.<sup>155</sup>

שלהם לבין האינטרסים של הגופים שמייצגים אותם. דבר זה מביא לכך שהם אינם מיוצגים במלואם, והם זקוקים לייצוג עצמאי באמצעות השימוש ב"ידיד". אציין כי על הטענה בדבר חולשתם של נפגעי העבירה לבטא את עצמם ביטוי מלא על רקע השונות בין האינטרסים שלהם לאינטרסים של המדינה ניתן לחלוק. חלק מהכתיבה עוסקת בבחינת מצבם של הנאשמים בהליכים פליליים ותפיסתם כקבוצה חלשה ולא מיוצגת. נטען למשל שמעורבים בפלילים סובלים מדעות קדומות ומייצוג לא הולם ביחס לנפגעי העבירה. בחלק מהספרות נטען כי דווקא נפגעי העבירה זוכים לייצוג רחב בשל התפיסה כי האינטרס שלהם מיוצג על ידי משרדי הממשלה השונים ועל ידי הפרקליטות המשתתפים בהליכי החקיקה בכנסת. אחרים הדגישו את העובדה כי קבוצת נפגעי העבירה מחפשת בקביעות נקמה בעבריינים (ראו למשל ספיר, לעיל ה"ש 18). לדיון בנושא זכויות נפגעים כזכויות פרט ולא דווקא כזכויות קבוצתיות ראו אורן גול-איל ואמנון רייכמן "אינטרסים ציבוריים כזכויות חוקתיות?" משפטים מא 97 (2011) (המחברים טענו כי האינטרס של הכלל מבטא את האינטרסים של כלל הקבוצות הנפגעות). כן ראו Heidi M. Hurd, *Expressing Doubts about Expressivism*, U. CHI. LEGAL. F. 405, 408 (2005); William DeFord, *The Dilemma of Expressive Punishment*, 76 U. COLO. L. REV. 843 (2005).

152 להשלמת התמונה טען Eikenberry כי יש לעגן את זכויות נפגעי העבירה ברמה החוקתית על מנת להבטיח את נצחיותן של זכויות אלה ולמנוע שינוי על בסיס כוח אלקטורלי מזדמן. ראו Kenneth O. Eikenberry, *Victims of Crime/Victims of Justice*, 34 WAYNE L. REV. 29, 33–36 (1987).

153 ראו למשל ס' 12 לחוק זכויות נפגעי עבירה. כן ראו בג"ץ 2784/09 אשד נ' בית משפט המחוזי תל אביב (פורסם בנבו, 30.3.2009).

154 ראו למשל ס' 20–21 לחוק זכויות נפגעי עבירה. להשלמת התמונה יצוין כי לעיתים מתעוררת אי-הלימה בין האינטרסים של שתי הקבוצות גם במישור החקיקתי (שבו השימוש ב"ידיד" לא יוכל לסייע במישרין), כגון על רקע רצונם של ארגוני נפגעי עבירה לקדם הליכי חקיקה שייטיבו עם מצבם או עם נפגעי עבירה עתידיים, למול עמדת גופים שונים הסבורים שאין לעשות כן. למשל, על רקע דבריה החמורים של השופטת בן-אור על הפער החקיקתי לגבי עבריינים מסוכנים לאחר שחרורם בתפ"ח (מחוזי ים-15-08-44503 מדינת ישראל נ' שליטל (פורסם בנבו 19.4.2016). הוגשה הצעת חוק פרטית להסדרת המצב בסיוע "ארגון משפחות נרצחים ונרצחות", אך ההצעה נדחתה על הסף בוועדת שרים לחקיקה. ראו הצעת חוק שחרור על תנאי ממסר (תיקון – שחרור אסיר שביצע רצח או ניסיון לרצח), התשע"ז–2017, פ/4235/20.

155 פ"ח (מחוזי ת"א) 1071/05 מדינת ישראל נ' פלוני, פס' 19 להחלטה (פורסם בנבו, 18.7.2006).

לעיתים אין מדובר באי-הלימה בין האינטרסים השונים במובנם העמוק אלא ברצונם של ארגוני נפגעי עבירה להדגיש היבטים מסוימים שעלו במהלך ניהול ההליך מנקודת מבטם. קיימים מצבים שבהם הפרקליטות מעוניינת, משיקולים לגיטימיים, להתמקד בטיעונים משפטיים מסוימים, ואילו נפגעי העבירה מעוניינים משיקוליהם להציג ולחדד טיעונים משפטיים אחרים או להציג היבטים חברתיים נוספים מתוך פרספקטיבה ציבורית רחבה יותר.<sup>156</sup> יש לציין כי לעיתים קורים מקרים שבהם נפגעי העבירה אינם "סוכני נקמה" כפי שהם מוצגים לא אחת בספרות, אלא דווקא הם המבקשים להציג עמדות מקילות וסלחניות לעומת המדינה.<sup>157</sup> חלק מסוים מהקונפליקטים האמורים יכול לקבל מענה באמצעות מנגנוני הייצוג הקיימים. ברם במקרים שאינם מקבלים מענה באמצעות המנגנונים הקיימים בחוק ראוי כי ארגוני נפגעי עבירה יורשו להציג את עמדתם עצמאית, באמצעות השימוש במנגנון הייצוג של ה"ידיד".<sup>158</sup>

במקרים מסוימים אין מדובר באי-הלימה בין האינטרסים של נפגעי העבירה לבין האינטרסים של הגופים האמונים על ייצוגם אלא בשונות בין האינטרסים של קבוצת נפגעי עבירה אחת לאינטרסים של קבוצת נפגעי עבירה אחרת. אין דומים האינטרסים של נפגעי עבירות המתה לאינטרסים של נפגעי עבירות הונאה, אין דומים האינטרסים של נפגעי עבירות מין לנפגעי עבירות סייבר וכן הלאה. בישראל קיימים כמה ארגונים וולונטריים הפועלים לקידום אינטרסים של נפגעים שונים. עם אלה ניתן למנות, כדוגמה בלבד, את איגוד מרכזי הסיוע, נעמ"ת, ויצ"ו ושדולת הנשים, שמייצגים נשים קורבנות עבירה; ארגון משפחות נרצחים ונרצחות, שמייצג משפחות של נפגעי עבירות המתה; המוקד לסיוע

156 לפסיקה לדוגמה, המכירה בהיעדר זהות אינטרסים בין המדינה לבין נפגעי העבירה, ראו תפ"ח 1039/05 (מחוזי ת"א) מדינת ישראל נ' פלוני, פס' 6 לגזר הדין (פורסם בנבו, 30.11.2005), מפי השופטת רוטליי: "המאשימה איננה מייצגת את נפגעות העבירה והיא איננה יכולה לדבר בשמן כאשר מתגלה ניגוד אינטרסים. הפטרנליזם המופגן מצד המאשימה כלפי קורבנות, נפגעות עבירה, איננו ראוי ואיננו מתיישב עם מטרת חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001, שבא לתת לנפגעים מעמד עצמאי מתוך מגמה להעצים אותם ולתת להם 'נראות' (גם אם אינם נראים) בתוך ההליך המשפטי".

157 Hurd, לעיל ה"ש 151. כאמור, חלק ניכר מהחוקרים בתחום מניחים כהנחת מוצא שרצונם הקבוע של נפגעי העבירה הוא להחמיר בענישה. ראו Diane Whiteley, *The Victim and the Justification of Punishment*, 17 CRIM. JUST. ETHICS 42 (1998).

158 ראו דנציג-רוזנברג ופוג' "כשאבה כואבת", לעיל ה"ש 147. להיעדר זהות אינטרסים בין הסנגוריה הציבורית לנאשמים ראו למשל ע"פ 7335/05 הסניגוריה הציבורית, מחוז נצרת והצפון נ' מדינת ישראל, פ"ד ס(2) 346 (2005). במקרה זה סירב הנאשם למינוי הסנגוריה הציבורית להגן עליו בעקבות חילוקי דעות על ניהול ההגנה, אך בית המשפט המחוזי סירב לשחררה. באותו מקרה הייתה דעת הרוב מפי השופטת (כתוארה אז) ביניש ועימה השופט (כתוארו אז) גרוניס, כי אין לחייב את הסנגוריה הציבורית לייצג אותו נאשם שסירב לייצוגה. בדעת מיעוט הציע השופט (כתוארו אז) רובינשטיין למנות "עורך דין כונן" (standby counsel). ההצעה הייתה למנות עורך דין אשר "יקבל לידי את חומר הראיות, יפנה בתזכיר את תשומת לב הנאשם לנקודות התורפה מבחינתו ולנקודות העשויות לסייע לו, יהא נוכח במשפט ויעביר אליו התרשמויות לגבי עדות עדים שונים, וכן יציע לו שאלות שהוא עשוי לשקול להציג להם, יפנה אל חולשותיהם המתגלות במשפט וכדומה" (שם, בעמ' 368).

לעובדים זרים ולקורבנות סחר בבני אדם, שמייצג נפגעות עבירות סחר בבני אדם;<sup>159</sup> המועצה לשלום הילד והאגודה לשלום הילד, שמייצגים ילדים נפגעי עבירה; הקליניקה לקשישים וניצולי שואה, שמייצגת נפגעי עבירה קשישים וכן הלאה.<sup>160</sup> השונות הרבה בין הקבוצות השונות של נפגעי העבירה ובין הצרכים השונים של כל קבוצה מצריכה כי במקרים המתאימים כל קבוצת נפגעים תהיה רשאית, אם תחפוץ בכך, לקבל ביטוי עצמאי בסוגיות עקרוניות אשר משפיעות עליה באמצעות השימוש במנגנון הייצוג של ה"ידיד".<sup>161</sup> בתוך כך יש לציין כי תיתכן, אם כי סביר להניח שמדובר במקרים נדירים, אי-הלימה בין האינטרסים של נפגעי העבירה לבין האינטרסים של ארגון נפגעי העבירה אשר יבקש להצטרף כ"ידיד". למשל, ייתכנו מקרים שבהם ארגוני נפגעי העבירה יבקשו להציג אינטרסים רוחביים הקשורים לזכויות נפגעי העבירה, ואילו נפגעת העבירה תבקש להציג עמדה אשר תבקש להיטיב עם הפוגע.<sup>162</sup> תרחיש זה עשוי להתקיים למשל כאשר נפגעות עבירה יבקשו להקל בעונשו של הפוגע מסיבות שונות (כגון תלות כלכלית; אהבה נכזבת; איומים; חשש מהעתיד ועוד), ואילו ארגון נפגעי עבירה יבקש להציג עמדה שונה. סוג זה

159 כך למשל, בע"א 11152/04 פלוני נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ (פורסם בנבו, 4.4.2005), התקבלה בקשות המוקד לסיוע לעובדים זרים ולקורבנות סחר בבני אדם והקליניקה למאבק בסחר בנשים, להצטרף כ"ידידות" להליך שבו נפסק פיצוי לצורך מימון מכון ליווי.

160 ראו לדוגמה בג"ץ 687/15 ידיד נ' הכנסת (פורסם בנבו, 30.3.2015) (בקשת הקליניקה לסיוע משפטי לזקנים וניצולי שואה באוניברסיטת בר-אילן והקליניקה לזכויות ניצולי שואה באוניברסיטת תל אביב כ"ידידות"). בעבר נעשה ניסיון להקים "קואליציית נפגעי עבירה" מצד כמה ארגונים לא ממשלתיים אך ניסיון זה לא צלח.

161 בילוף (Belooft) הראה, למשל, כי נפגעי עבירה המשתתפים לקבוצות חלשות באוכלוסייה נפגעים בשיטתיות בבתי המשפט (מלבד הפגיעה הראשונית בידי העבריין). ראו Belooft, *The Third Wave*, לעיל ה"ש 139. כן ראו Uli Orth, *Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings*, 15 SOC. JUST. RES. 313 (2002). ייתכנו גם מקרים שבהם אפשר שתיווצר אי-הלימה בין נפגעי עבירה שונים בקשר להליך ספציפי. לדוגמה, בעניין פלוני (רע"ב 7920/17, לעיל ה"ש 98), דובר על אדם שנהג בשכרות והרג שישה אנשים, כולל את אחיו התאום שישב לצידו ברכב. משפחות ההרוגים התנגדו לשחרורו המוקדם, ואילו אימו של הנהג, שאף היא נפגעת עבירה, תמכה בשחרור המוקדם. בעניין זה קבע בית המשפט העליון כי לא ניתן משקל ראוי לנימוקי ההתנגדויות המוצדקות של קרובי המשפחה לפי ס' 19 ו-22 לחוק זכויות נפגעי עבירה. גם במקרים אלה יש מקום לבחון הצטרפות של "ידידים" המייצגים אינטרסים רוחביים של נפגעי העבירה.

162 כך למשל בת"פ (מחוזי ב"ש) 30590-09-11 מדינת ישראל נ' אבו עסל (פורסם בנבו, 17.6.2012), ביקשה נפגעת העבירה, אשתו של הנאשם, להקל בעונשו של בעלה שהורשע בתקיפה בנסיבות מחמירות. במקרה זה ציין בית המשפט כי "התובעת ביקשה להתייחס בעירבון מוגבל להצהרות המתלוננת. היא הזכירה את סינדרום האשה המוכה ואת הגורמים השונים שיכולים להביא לכך שהנפגעת תעמוד לצידו של הפוגע" (שם, פס' 24). להרחבה על המתח בין האינטרס הציבורי לבין האינטרס הפרטי של הנפגעת ועל דרכי פתרון אפשריים ראו הדר דנציג-רוזנברג ופוגץ' "כשהאבה כואבת", לעיל ה"ש 147. כן ראו ע"פ 11847/05 מדינת ישראל נ' פלוני (פורסם בנבו, 23.7.2007), שבו התייחס השופט (כתוארו אז) רובינשטיין לתסמונת "האשה המוכה", שלפיה נשים אשר חוו התעללות פיזית ונפשית מצד בני זוגן נשארות עימם ואינן מתלוננות או פונות לעזרה בשל החשש בליבן ממשטר איומים שמופעל כלפיהן, או בשל רגשות אשם שבשםם נוטלות הן את האחריות לאלימות על עצמן, או בשל רצון להאמין כי שיקום התא המשפחתי הוא אפשרי. ראו גם פסק דינה של השופטת פרוקצ'יה בע"פ 6758/07 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 11.10.2007), שעמדה על התלות הכלכלית והרגשית של בן הזוג המוכה בבן הזוג המכה אשר מקשה את חשיפת הפגיעה.

של אי-הלימה, שאינו שכיח, חותר לכאורה תחת השימוש המוצע ב"ידיד" בהליך הפלילי. ברם יש להניח כי מקרים אלה ממילא אינם מתאימים לצירוף "ידידים", מאחר שככלל מדובר בהליכים הקשורים לענישה ולא בהליכים המקפלים בחובם סוגיה משפטית עקרונית שבה יבקשו ארגוני נפגעי עבירה להצטרף כ"ידידים".<sup>163</sup> לסיכום, לעיתים האינטרסים של נפגעי העבירה אינם חופפים במלואם ואינם מיוצגים במלואם על ידי נציגי המדינה האמונים על כך. אי-הלימה זו מצדיקה לאפשר לארגונים המייצגים אינטרסים של נפגעי עבירה להצטרף כ"ידידים" להליכים פליליים. גם כאן השימוש ב"ידיד" איננו מחליף את המדינה בתפקידה החשוב בהליך הפלילי, אלא הוא מבקש להאיר בפני בית המשפט זוויות ראייה ציבוריות של קבוצת נפגעי העבירה כאשר אלה אינן חופפות את עמדת המדינה או שונות ממנה.

### 3. חתירה לפסיקה הטובה ביותר וחיזוק הלגיטימיות המוסדית של בתי המשפט

צירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" בהליכים פליליים עשוי לסייע לבתי המשפט בשני מישורים השלובים יחדיו: המידע שארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" יציגו לבתי המשפט עשוי לסייע להם להגיע להחלטה המקיפה והטובה ביותר, המבוססת על מידע רחב יותר מזה המוצג לבית המשפט על ידי המתדיינים הפורמליים. כמו כן השתתפות "ידידים" בהליכים פליליים עשויה להגביר את הלגיטימיות המוסדית של בתי המשפט מצידם של נפגעי העבירה. ואסביר.

ראשית, השימוש במידע שיציגו ארגוני נפגעי העבירה כ"ידידים" בנוגע להשלכות הכוללות של ההליך עליהם (או סוגי מידע נוספים כגון פרשנות ראויה לזכויות קיימות של נפגעי עבירה)<sup>164</sup> עשוי להביא להקטנת טעויות שיפוטיות, ולפחות ברמת הפוטנציאל – גם להכרעה הטובה והשלמה ביותר, כמובן במגבלות המוסדיות שבהן מתנהלים בתי המשפט.<sup>165</sup> מנגנון הייצוג של ה"ידיד" יאפשר להכניס לבתי המשפט ידע מתחומי דעת אינטרדיסציפלינריים שונים מאלה שמציגים הצדדים הפורמליים.<sup>166</sup> השימוש ב"ידיד" איננו מבטיח בהכרח את ההכרעה השיפוטית הטובה ביותר בתהליך קבלת ההחלטות בסוגיות הקשורות לנפגעי עבירה, אך הוא עשוי לשפר את המצב לעומת מצב שבו בית המשפט מכריע על בסיס תמונת מצב חברתית חסרה מבלי להיות מודע להשלכות שיש לפסיקתו על נפגעי העבירה.<sup>167</sup>

163 ראו עניין אבו עסל, לעיל ה"ש 162, כדוגמה מייצגת לאי-הלימה זו.  
164 כפי שאכן אירע בעניין גנאמה (לעיל ה"ש 94) ובדנ"פ טווק (לעיל ה"ש 99), שבהם ארגוני נפגעי עבירה הציגו מידע חיוני הנוגע לזכויות נפגעי העבירה.

165 להרחבה בנושא המגבלות המוסדיות של בתי המשפט, ראו גם Orly Lobel, *The Paradox of Extralegal Activism: Critical Legal Consciousness and Transformative Politics*, 120 HARV. L. REV. 937 (2007).

166 בדומה לזה ראו את מחקרה של Erez (לעיל ה"ש 136), שהראתה כי הצהרות נפגעי עבירה תורמים לפסקי דין צודקים יותר, כיוון שהשופט מגיע להחלטתו על סמך מידע נרחב יותר.

167 Kilpatrick & Otto טענו למשל שהצגת עמדתם של נפגעי העבירה בהליך תסייע לבית המשפט בהרחבת ידיעותיהם על השלכותיהן של עבירות על נפגעי העבירה. היא תסייע לשופטים להבין את המורכבות

מחקרים שבחנו השפעה של מידע שהציגו "ידידים" בבתי משפט פדרליים בארצות הברית מאששים זאת. מחקרים אלה הראו שתזכירים של "ידידים" מסייעים לשופטים להבין טוב יותר את ההשלכות הכלליות הצפויות של פסיקותיהם, על בסיס מכלול המידע הקיים בסוגיה. באחד המחקרים עלה כי אחת מהסיבות המרכזיות ששופטים צירפו "ידידים" להליכים היא שהם הציגו להם מידע חשוב שלא הוצג בידי הצדדים הפורמליים, ובעיקר מידע שנוגע להשלכות החברתיות הכוללות של פסק הדין על קבוצות אוכלוסייה נוספות בחברה.<sup>168</sup> בדרך זאת השימוש שייעשה במנגנון הייצוג של ה"ידיד" מצידם של ארגוני נפגעי עבירה עשוי למנוע הסתמכות על מקורות ידע שמוצגים לבית המשפט בידי המתדיינים הפורמליים, ללא התחשבות באינטרסים של נפגעי העבירה.<sup>169</sup>

שנית, האזנה לעמדת נפגעי העבירה כ"ידידים", גם מבלי להיעתר לה ואף מבלי להתייחס אליה במישרין בפסק הדין, עשויה לחזק את הלגיטימציה המוסדית של בתי המשפט.<sup>170</sup> הסיבה לכך היא שעצם הנכונות של בתי המשפט להקשיב לארגונים המייצגים נפגעי עבירה כ"ידידים" מביע הערכה ויוצר אצל נפגעי העבירה מחויבות גבוהה יותר לכיבוד פסקי הדין, גם אם תוכן הפסיקה אינו בהכרח לרוחם. כאמור, מחקרים שונים הצביעו על הפגיעה שנגרמת לנפגעי העבירה בשל אי-ביטויים המלא בהליכים שמתנהלים בעניינם.<sup>171</sup> לפיכך צירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" אשר הודרו מחלק מתהליכי קבלת ההחלטות בעניינם,<sup>172</sup> גם מבלי לקבל בהכרח את עמדתם, חשוב במיוחד. הוא ביטוי לכך שבית המשפט עושה מאמץ לשמוע את נפגעי העבירה עצמם ונותן להם את "יוםם בבית המשפט". התחושה כי בתי המשפט שקלו ברצינות את טענותיהם, את "קולם" ואת סיפורם של הנפגעים, גם מבלי להתחשב בכך בהכרח בפסק הדין, היא בעלת אפקט חיובי

הכוללת של ההליך ואת ההשלכות השונות של הסוגיה, ובכך תסייע לחשיפת האמת ולתחושות הנפגעים. ראו Dean G. Kilpatrick & Randy K. Otto, *Constitutionally Guaranteed Participation in Criminal Proceedings for Victims: Potential Effects on Psychological Functioning*, 34 WAYNE L. REV. 7 (1987).

168 ראו Linda Sandstrom Simard, *An Empirical Study of Amici Curiae in Federal Court: A Fine Balance of Access, Efficiency, and Adversarialism*, 27 REV. LITIG. 669, 695–696 (2008); Kelly J. Lynch, *Best Friends – Supreme Court Law Clerks on Effective Amicus Curiae Briefs*, 20 J.L. & POL. 33 (2004).

169 Benjamin R.D. Alarie & Andrew J. Green, *Interventions at the Supreme Court of Canada: Accuracy, Affiliation, and Acceptance*, 48 OSGOODE HALL L.J. 381 (2010).

170 הלגיטימיות המוסדית של בתי המשפט מתבטאת במידת הכבוד והציות של הציבור ונבחריהם להחלטות השיפוטיות. הלגיטימיות המוסדית תלויה באופי ההכרעה וההנמקה השיפוטית ובתפיסה הרווחת בציבור על מעמדם של בתי המשפט. מנגד, העמדה הביקורתית האפשרית כלפי טיעון זה תהיה שהרחבת ההשתתפות של הציבור באמצעות ה"ידיד" וביסוס הלגיטימציה הציבורית מנטרלים כיוון התנגדות לבית המשפט, במובן זה שה"ידידים" הם "עלה תאנה" המעניק לגיטימציה לפסקי הדין. ראו Tom Tyler, *Psychological Perspectives on Legitimacy and Legitimation*, 57 ANN. REV. PSYCHOL. 375 (2006); Tom Tyler, *Procedural Justice*, in THE BLACKWELL COMPANION TO LAW AND SOCIETY 435 (Austin Sarat ed. 2004).

171 Christie, לעיל ה"ש 129.

172 לדיון נרחב, ראו JOUTSEN, לעיל ה"ש 114.



אשר עשוי לחזק את האמון בבתי המשפט מצידם של נפגעי העבירה.<sup>173</sup> במילים אחרות, השימוש במנגנון הייצוג של ה"ידיד" בהליכים פליליים יאפשר לנפגעי העבירה לבטא את נקודת מבטם, ובכך הוא יקנה להם תחושת ערך עצמי, צדק תהליכי ומחויבות להליך ולכיבוד ההחלטה שהתקבלה.<sup>174</sup>

### ה. המודל הראוי לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידי בית המשפט" במשפט הפלילי

בפרקים הקודמים תיארתי את התפתחות הדין בנושא ה"ידיד" במשפט הפלילי ואת ההצדקות העקרוניות לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים", על רקע החשש מפני פגיעה בזכויות מעורבים בפלילים. לאור זאת נשאלת השאלה אם ראוי להסתפק בדרך הפעולה שהותוותה בפסיקה לצירוף "ידידים", או שמא יש לבצע התאמות ולהוסיף תנאים בכל הנוגע לצירוף ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים". לטעמי, יש לערוך מספר התאמות ושינויים בדין על מנת לאפשר ייצוג של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים", מבלי לפגוע יתר על המידה בזכויות מעורבים בפלילים. פרק זה מבקש לסרטט קווים ראשוניים של המודל הראוי לצירוף "ידידים" בשמם של נפגעי עבירה. הפרק יציע להחיל שני תנאים מקדמיים לצירופם של "ידידים" אלה, יציג שני שיקולים חשובים לטובת צירופם כ"ידידים", ולבסוף יעמוד על מנגנון משפטי אפשרי הנתון בידי בית המשפט שעשוי לסייע לו להפחית את החשש מפני פגיעה בזכויות נאשמים מקום ש"ידידים" אלו צורפו.

התנאי הראשון המוצע לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" הוא שבכל הליך פלילי שבו ארגון נפגעי עבירה יבקש להצטרף כ"ידיד", תינתן החלטה מנומקת מצד בית

173 להרחבה על אופן הציבור וצדק פרוצדורלי ראו Roger K. Warren, *Public Trust and Procedural Justice*, CT. REV. 12 (2000); John Koch, *Making Room: New Directions in Third Party Intervention*, 48 U. TORONTO FAC. L. REV. 151 (1990); חיים ה' כהן "הרהורי כפירה באמון הציבור" – ספר שמגר – מאמרים כרך ב 365 (2003); אהרן ברק "בית-המשפט העליון ואמון הציבור" מבחר כתבים כרך א 965 (חיים ה' כהן ויצחק זמיר עורכים, 2000); חני אופק-גנדלר "תסקיר השפעה על הקהילה ככלי להשמעת קולות משותקים בחברה משוסעת" משפט וממשל יא 199 (2007). בסקרים השנתיים לבחינת אמון הציבור שמבצע המכון הישראלי לדמוקרטיה נמצא כי ככלל חלה בשנים האחרונות ירידה באמון הציבור בבית המשפט העליון. למדד הדמוקרטיה הישראלית לשנת 2018 ראו יוחנן פלסנר ותמר הרמן "מדד הדמוקרטיה הישראלית לשנת 2018" המכון הישראלי לדמוקרטיה <http://bit.ly/37TzsZh> (3.8.2018). לתיאור התפתחותה של בעיית האמון הציבורי במערכת בתי המשפט בארצות הברית ראו באופן כללי G. ALAN TARR, *JUDICIAL PROCESS AND JUDICIAL POLICYMAKING* (5th ed. 2010).

174 Dorothy J. Della Noce, *Seeing Theory in Practice: An Analysis of Empathy in Mediation*, ראו Michael M. O'Hear, *Victims*; 113 לעיל ה"ש 15. NEGOTIATION. J. 271 (1999); Douglas E. Beloof, *Constitutional Implications of Crime Victims as Participants*, 88 CORNELL L. REV. 282 (2003).

המשפט לבקשת ההצטרפות, שלפיה היא עומדת בכל התבחינים שנקבעו בפסקה 175<sup>175</sup> כידוע, גם היום כל בקשת הצטרפות כ"ידיד", אם מצד ארגון נפגעי עבירה ואם מצד ארגון אחר, נדרשת לעמוד בכלל התבחינים שנקבעו בפסקה, ובראשם התרומה הפוטנציאלית של העמדה ומהותה של הסוגיה העומדת להכרעה. ברם, מחקרים של דורון, תותרי-ג'ובראן ואח' הראה כי ברוב המקרים לא הציגו בתי המשפט בהחלטותיהם בחינה מפורשת של עמידת בקשת ה"ידיד" במבחני הצירוף שנקבעו בפסקה. כך, במקרים לא מעטים נמנעו בתי המשפט מלתת החלטות נפרדות ומובחנות בבקשה להצטרף להליך "כידיד"; במקרים מסוימים התייחסו בתי המשפט לבקשה בחסר במסגרת פסק הדין הסופי; ובמקרים אחרים התעלמו בתי המשפט מבקשת ההצטרפות של ה"ידידים" או לא נתנו כל החלטה פורמלית או ספציפית בעניינה.<sup>176</sup>

על רקע העובדה כי לעיתים קרובות בתי המשפט אינם מתייחסים במפורט למבחנים שנקבעו בעניין קוזלי, ראוי שבמקרים שבהם מתעורר חשש לפגיעה בזכויות מעורבים בפלילים יקפידו בתי המשפט לכתוב החלטות מנומקות. הסיבה לכך היא שהחלטה שיפוטית מנומקת עשויה לסנן חלק מהמקרים שעלולים לפגוע בהוגנות ההליך, ולאשר רק את המקרים שבהם הצטרפות של ארגון נפגעי עבירה תסייע לעבודת בתי המשפט. נוסף על זה, החלטה שיפוטית מנומקת שתבחן את כלל התבחינים תאפשר לצד שנפגע מההחלטה לערער עליה ותאפשר, במידת הצורך, הליך של ביקורת שיפוטית נוספת על ההחלטה.<sup>177</sup> התנאי המוצע השני לצירופם של "ידידים" בשמם של נפגעי עבירה באופן שיפיג את החשש מפני פגיעה בזכויות מעורבים בפלילים הוא שמדובר בהצטרפות כאשר הסוגיה העקרונית העומדת להכרעה נוגעת לזכויות נפגעי העבירה (זכויות קיימות או פיתוחן של זכויות עתידיות). הצטרפותם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" תותר אם מדובר בהליכים המקפלים בחובם סוגיה הקשורה לפרשנות חוק זכויות נפגעי עבירה ולזכויות המופיעות בו, ליחס שבין הזכויות המופיעות בחוק זכויות נפגעי עבירה לבין פרשנות סעיפי חוק אחרים (כדוגמה: זכות העיון בכתב האישום למול זכות הנאשם לפרטיות או הזכות לניהול הליכים בעבירות מין ואלומות בזמן סביר למול זכויות מעורבים בפלילים) או לזכויות אפשריות נוספות של נפגעי עבירה.

175 כלומר, "ידידים" שיהיו מעוניינים להצטרף להליכים פלילים יצטרפו לעמוד במלוא כלל הקריטריונים שנקבעו: יהיה עליהם להוכיח את תרומתה הפוטנציאלית של העמדה שהם מבקשים להציג. יהיה עליהם להוכיח שהם ארגון בעל מומחיות וניסיון (ולא למשל גוף שהתאגד אד הוק על מנת להתערב בהליך). יהיה עליהם להוכיח שהסוגיה המשפטית שנדונה בבית המשפט היא עקרונית ובעיקר בעלת השלכות רחב על צדדים שלישיים. אין מדובר במשוכה קלה כלל וכלל. לכלל הקריטריונים ראו עניין קוזלי, לעיל ה"ש 1.

176 במקרים אחרים פסקו בתי המשפט בעניין שלפניהם בהשתמשם שימוש לא מובחן בטענות שהעלו ה"ידידים", וכל זאת מבלי להכריע פורמלית במעמדו במסגרת ההליך (ראו דורון, תותרי-ג'ובראן, אנוש ורגב, לעיל ה"ש 3).

177 סוגיית אופן הערעור של "ידידים" נדונה בבש"א 9742/06 לשכת עורכי הדין בישראל נ' לב (פורסם בנבו, 8.3.2007), ובע"א 7842/16 אדם טבע ודין – אגודה ישראלית להגנת הסביבה נ' לוי פירסק (פורסם בנבו, 27.9.2017).

דוגמה למבחן זה ניתן למצוא בעניין גנאמה, שבו סייע ה"ידיד" (מרכז נגה) בגיבושה של הלכה עקרונית הנוגעת למעמדם של נפגעי עבירה בכל הקשור לזכות הטיעון הנתונה להם בפני ועדות השחרורים.<sup>178</sup> בדומה לזה, בעניין טווק הציגו ה"ידידות" את האינטרסים של נפגעי העבירה בסוגיה משפטית הנוגעת להרחבת מעגל הזכאים לפיצוי בהליך הפלילי.<sup>179</sup> כאשר מדובר במקרים שבהם יבקשו ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" להציג טיעון עקרוני בסוגיה משפטית שיש לה חשיבות עקרונית לזכויות נפגעי עבירה, הרי שאין מדובר בארגונים ניטריים מבחינת סדר היום שלהם. עם זאת המידע שהם מציגים, הפרספקטיבות השונות והצגת השלכות הרוחב על נפגעי העבירה הן חשובות ביותר ועשויות לסייע לבתי המשפט בעבודתם.<sup>180</sup>

תנאי זה לצירוף "ידידים" בשמם של נפגעי עבירה הוא חשוב משום שאיננו מאפשר בקשות הצטרפות של "ידידים" באופן שמתערב בניהול ההליכים הפליליים על ידי התביעה הכללית. ההבחנה בין התנאי המוצע לבין המבחן שנקבע בעניין קוזלי הנוגע למהות הסוגיה העומדת להכרעה היא שמבחן זה עוסק בשאלה הכללית אם מדובר בהליך שבו מתבררת סוגיה משפטית עקרונית בלא רגישות לסוג השאלה העומדת להכרעה. התנאי המוצע מצמצם עוד יותר, ביחס למבחן זה, את קשת המקרים שבהם תותר הצטרפות של "ידידים" בשם נפגעי עבירה, משום שלפי התנאי המוצע לא תותר הצטרפות של "ידידים" כאלה מקום שמתבררת שאלה משפטית עקרונית שאינה נוגעת לפרשנות או לפיתוח של זכויות נפגעי עבירה. בכך מובטח כי "ידידים" אלה ישמיעו את עמדתם רק כאשר מדובר בסוגיה הקשורה במישרין לנפגעי העבירה ולא במקרים אחרים שבהם אפשר ששמיעת ה"ידיד" תהווה התערבות בשיקול הדעת שמסור לתביעה בנושאים כגון ניהול ההליך הפלילי או מדיניות הענישה הראויה. ל"ידידים" שונים אפשר שיהיו נקודות מבט שונות מאלו של המאשימה בקשר לניהול ההליך, למשל בנוגע לקבילות ראיות, זימון עדים, הסדרים דיוניים שונים עם באי כוחם של נאשמים וכולי, אך בכך לא די.<sup>181</sup> כאשר מטרת ההצטרפות של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" נוגעת להתערבות בעבודת התביעה בסוגיות הקשורות לניהול ההליך הפלילי, הרי שככלל, מדובר בהתערבות לא רצויה בהליך הפלילי. כך למשל עמדת ארגון נפגעי עבירה אינה צריכה להישמע כ"ידיד" כאשר הארגון חלוק על התביעה אשר מסכימה לבקשות דיוניות שונות של ההגנה (כגון ארכות ודחיית דיונים באופן קולגיאלי, שינוי בסדר העדת עדים או הסכמות דיוניות שונות בניסיון לצמצם את זירת המחלוקת). כמו כן ראוי כי

178 עניין גנאמה, לעיל ה"ש 94.

179 דנ"פ טווק, לעיל ה"ש 99.

180 ולכן, לאור מודל מוצע זה, יש להניח כי מרבית הבקשות של ארגוני נפגעי עבירה להצטרף כ"ידידים" יוגשו לערכאות גבוהות או ערעוריות שבהן מרכז הכובד של הדיון עוסק בסוגיות משפטיות ולא בסוגיות עובדתיות המתבררות ככלל בערכאות דיוניות. לדוגמה, בקשות הצטרפות של ארגוני נפגעי עבירה בבקשות למשפט חוזר של אסירים או בסוגיות עקרוניות המתבררות כדיון נוסף פלילי (דנ"פ). נוסף על הצטרפות להליכים בערכאות אלה ניתן להניח כי ארגוני נפגעי עבירה יבקשו להצטרף כ"ידידים" גם בהליכים מנהליים עקרוניים המקפלים בחובם סוגיות ציבוריות הקשורות למשפט הפלילי (כגון עתירות או בקשות של אסירים לשחרור מוקדם. ראו למשל עניין גנאמה, לעיל ה"ש 94).

181 כך לדוגמה, ניסו עורכי דין שונים בעלי השקפות שונות להתערב במשפטם של ראש הממשלה לשעבר אולמרט והנשיא לשעבר קצב. בקשות אלה להציג עמדות כ"ידידים" נדחו על הסף (ראו לעיל ה"ש 90).

ארגוני נפגעי עבירה לא יתערבו כ"ידידים" בשיקול דעתה של התביעה בכל הקשור למקום שבו יתנהל המשפט או לאופן ניהול הדיון (כגון העברת ההליך לגישור פלילי או במקרים המתאימים העברת התיק לבית משפט קהילתי). ככלל, ניהול ההליך הפלילי, על שלביו השונים, לרבות העדת עדים, אופן קיום הדיון (כגון דיון בדלתיים סגורות), הצגת ראיות והצגת מדיניות הענישה – נתפס במסגרת השיטה האדוורסרית כשמור למדינה בלבד.<sup>182</sup> עם זאת, השלילה הקטגוריאלי של ארגוני נפגעי עבירה המבקשים להציג את עמדותיהם כ"ידידים" בטענה הבינארית כי הם בכל מקרה ומקרה משמשים מעין קטגור נוסף, אינה מכילה את המורכבות של מעורבותם בהליך. המטרה של הצטרפות ארגונים אלה כ"ידידים" היא לאו דווקא לצורך התערבות בשיקול דעתה הסוברני של התביעה בניהול ההליך ולא דווקא כדי להחמיר עם עונשו של הנאשם, אלא לשם הצגת האינטרסים הרוחביים של הנפגעים.<sup>183</sup> ראיית "ידידים" אלה כקטגורים נוספים עשויה להיתפס כנכונה כאשר אלה ינסו, כאמור, להתערב בהליכים אדוורסריים שונים (בעיקר כאשר מדובר בטיעונים המבקשים להחמיר עם עונשו של פלוני).<sup>184</sup> שונה הדבר כאשר עסקינן בבקשות של "ידידים" שיבקשו להציג סוגיות משפטיות וחברתיות עקרוניות הקשורות לזכויות נפגעי העבירה מנקודת מבטם של הנפגעים. במקרים אלה כאשר כל רצונם הוא להציג זווית ראייה ציבורית נוספת אשר מדגישה את ההשלכות העתידיות הצפויות על זכויות נפגעי העבירה – ראוי לטעמי להיעתר לבקשה.<sup>185</sup>

נוסף על התנאים המוצעים ראוי כי בתי המשפט ישקלו עוד שיקולים בסוגיה זו. שיקול אפשרי שבית המשפט יתחשב בו לטובת אישור צירופו של ארגון נפגעי עבירה כ"ידיד" הוא במצב שבו קיימת הסכמה דיונית בין המתדיינים הפורמליים באשר להצטרפות ה"ידיד". למשל, בעניין גנאמה ניתנה הסכמת הצדדים הפורמליים לצירוף ה"ידידים", ובעניין טווק לא הייתה התנגדות של הצדדים הפורמליים לצירופם. הנוהג בשיטת המשפט הישראלית הוא שגם אם הצדדים הסכימו על צירוף צד או "ידיד", עדיין שמורה המילה האחרונה לבית המשפט. כלומר, חרף הסכמת הצדדים או היעדר התנגדות מצד באי כוחם של מעורבים בפלילים, בתי המשפט רשאים לדחות את הבקשה.<sup>186</sup> לדעתי, במקרים שבהם המתדיינים

182 לגישה הסבורה כי אין כל פסול בהיותם של נפגעי העבירה זכאים להיות מעורבים בדיונים לקראת העונש ולאחר גזירתו ראו גרוס, לעיל ה"ש 79, בעמ' 454: "יש המטילים ספק בזכות הקרבן להביע דעתו על סוג העונש ומידתו, שכן רואים בכך פלישה לתחום השמור לתביעה בלבד. לדעתי, אין כאן השגת גבולו של התובע, ואין כל רע כי בתי המשפט ישמעו את משאלתו של הקרבן בצד עתירתו של התובע. מובן שבסופו של דבר יגזור בית המשפט את עונשו של הנאשם על פי מה שנראה לו הולם וצודק. ואם תרם הקרבן לתוצאה זו, מה טוב".

183 ראו Peter L. Davis, *The Crime Victim's Right to a Criminal Prosecution: A Proposed Model Statute for the Governance of Private Criminal Prosecutions*, 38 DEPAUL L. REV. 329 (1989).

184 ואכן, המשפט הישראלי דחה על הסף בקשות של "ידידים" שביקשו לטעון בסוגיית קלות העונש של הנאשם. ראו עניין זיוזבי, לעיל ה"ש 79; עניין מוקד סיוע לעובדים זרים, לעיל ה"ש 83; עניין מור, לעיל ה"ש 106.

185 ראו Erez, Ibarra & Downs, לעיל ה"ש 135.

186 לעומת הנוהג בישראל, במערכות שיפוטיות מסוימות צד יכול להיות "ידיד" אם שני הצדדים הפורמליים הסכימו לכך, ובמקרה זה אין נדרשת החלטה של בית המשפט (כך למשל במערכת הפדרלית בארצות הברית או בבית המשפט לחוקה בדרום-אפריקה). לעומת זאת במערכות שיפוטיות אחרות כדוגמת בית

הפורמליים יגיעו להסכמות דיוניות על צירוף ה"ידידים", הדבר צריך להיות שיקול חיובי מבחינת בתי המשפט באשר לצירופם כ"ידידים". הסיבה לכך היא כפולה: ראשית, הסכמות מעין אלה מייצגות את הדיון וחוסכות לבית המשפט זמן שיפוטי רב;<sup>187</sup> שנית, והוא העיקר, הסכמה דיונית של הנאשם לצירוף ארגון נפגעי עבירה כ"ידידים" מהווה הפגה ממשית לחשש מפני פגיעה בזכויותיו. ההנחה היא שכאשר נאשם מסכים לצירופם כ"ידידים" הוא סבור כי הדבר לא יפגע בהגנתו (או שיש לו טעמים אחרים הקשורים גם הם להגנתו). כידוע, להסכמות דיוניות בין הצדדים במשפט הפלילי בשיטה האדוורסרית יש השפעה רבה הן על ניהול ההליך, ובוודאי על תוצאותיו.<sup>188</sup>

להלן תרחיש אפשרי להסכמות דיוניות לצירוף "ידידים": עורכי הדין של הנאשם מעוניינים לצרף ארגון המתמחה בייצוג מעורבים בפלילים כ"ידיד" מאחר שהם סבורים שהתייצבות ארגון זה והטיעונים שהוא יציג עשויים לסייע לנאשם בתיק. מנגד, עורכי הדין של הפרקליטות יהיו מעוניינים (או לא יתנגדו) לצירוף ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" מאחר שהם יסברו כי הדבר עשוי לסייע להם בתיק. כלומר, שני צדדים מתחרים מעוניינים לצרף "ידיד" לצד שלהם. במקרים כאלה הסכמה הדדית מצד שני הצדדים על צירוף "ידידים" לכל צד עשויה לחסוך זמן רב בהתדיינות משפטית ולהקל על בתי המשפט בבחינת הבקשות.<sup>189</sup>

המשפט העליון של קנדה (לבד ממקרים של בקשת הצטרפות מצד היועץ המשפטי לממשלה), ניו זילנד או בית הדין הפלילי הבין-לאומי בהאג, נדרשת הסכמת בית המשפט בכל מקרה, גם אם שני הצדדים הפורמליים הסכימו לבקשת ההצטרפות. בחלק קטן מהמדינות בארצות הברית (כגון טקסס, ג'ורג'יה ופנסילבניה), ניתן להגיש תזכיר "ידיד" גם מבלי לקבל את הסכמת הצדדים או אישור בית המשפט, אך לבתי המשפט יש סמכות לדחות תזכירים של "ידידים" על פי שיקול דעתם. ראו פרבר ידיד בית המשפט, לעיל ה"ש 3, בעמ' 248.

<sup>187</sup> לי אפשטיין (Epstein) הראתה כי בבית המשפט העליון בארצות הברית נוצרה מעין פרקטיקה שלפיה המתדיינים הפורמליים נוטים שלא לסרב לבקשות "ידידים" גם אם המידע המוצג בידיהם עשוי להיות מנוגד לאינטרסים שלהם. זהו דבר ידוע כי התנגדות לבקשת "ידיד" גם אם האינטרס שלו נוגד את האינטרס של הצד, משמעה ש"הידיד" יפנה בעצמו לבית המשפט, ובית המשפט ככל הנראה יאשר את הבקשה. פניות אלה של "ידידים" אל בית המשפט גורמות לעומס וגוזלות זמן שיפוטי יקר, ולכן המתדיינים הפורמליים חוששים כי אם הם יתנגדו לבקשות של צדדים שלישיים להצטרף כ"ידידים", הם עלולים להיתפס כמי שאינם חסים על זמנו של בית המשפט. לפיכך לעיתים קיימת מעין הבנה לא פורמלית שהצדדים הפורמליים אינם מתנגדים, לבד מבמקרים יוצאי דופן, ל"ידידים" שתומכים בצד שכנגד מתוך חשיבה על התועלת הכוללת של ההליך. ראו באופן כללי, Lee Epstein & Jack Knight, *Mapping Out the Strategic Terrain: The Informational Role of Amici Curiae*, in INSTITUTIONAL APPROACHES TO SUPREME COURT DECISION MAKING 225 (1999). כן ראו Karen O'Connor & Lee Epstein, *Amicus Curiae Participation in U.S. Supreme Court Litigation: An Appraisal of Hakman's Folklore*, 16 LAW & SOC'Y REV. 311, 311–320 (1981).

<sup>188</sup> לדוגמאות הממחישות רכימת הסדרים דיוניים בין הצדדים, ובראשם עריכת הסדר טיעון ראו לדוגמה מיכל טמיר ויוני לבני "הסדר טיעון הוא הסדר טיעון: עבר, הווה, עתיד" חוקים ו 49 (2014). הסכמות דיוניות שונות מאפשרות לפרקליטות ולנאשם להסכים במידה רבה על תוצאת המשפט הפלילי, ובכך הן חוסכות חלק משלבי ניהול המשפט, ובמידה רבה מספקות לצדדים ודאות באשר לתוצאתו.

<sup>189</sup> ראו את הדיון לעיל בה"ש 187.

שיקול אפשרי נוסף שראוי שבית המשפט יתחשב בו לטובת צירופו של ארגון נפגעי עבירה כ"ידיד" הוא כאשר מתעוררת בהליך פלילי מסוים סוגיה משפטית הנוגעת לזכויות נפגעי עבירה, כאשר בהליך עצמו נפקד פורמלית נפגע העבירה (או בני משפחתו במקרה של עבירות המתה).<sup>190</sup> במקרים כאלו צירופו של ארגון נפגעי עבירה כ"ידיד" הוא הדרך היחידה להשמיע באופן לא אמצעי את העמדה העצמאית של נפגעי העבירה. למשל, ייתכנו מקרים שבהם נפגעי עבירה יבקשו להציג את עמדתם בהליך פלילי מתנהל (כגון דיון בוועדת שחרורים, דיון הקשור לבקשת חנינה בעבירות אלימות חמורות), אך אין להם המסוגלות הכלכלית לשכור ייצוג משפטי כדי להציג את האינטרסים העצמאיים שלהם. בהקשר זה יש להוסיף כי גם הקשיים השונים (ובראשם הנפשיים והכלכליים) של נפגעי עבירה לתבוע את העבריינים בהליכים אזרחיים עלולים להשליך על הרצון לצרף ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" להליכים פליליים. צירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" לא בהכרח ייתר את ההליך האזרחי נגד הנאשמים, אך הוא עשוי לסייע לנפגעים למקסם ולמצות את זכויותיהם בהליך הפלילי (כגון קבלת הפיצויים המרביים האפשריים במסגרת ההליך הפלילי). כך קבע בית המשפט העליון בעניין טווק: "לעיתים מדובר בקושי הכלכלי הכרוך בניהול הליך אזרחי, בשל עלויותיו הכבדות; לעיתים תוחלת גביית סכום פסק הדין, לכשיינתן, היא נמוכה".<sup>191</sup> אפשרות אחרת היא כאשר נפגעי עבירה יבקשו להציג את עמדתם בהליך מסוים אך הם נעדרים מסוגלות נפשית להתמודד פעם נוספת עם הפוגע ולחוות טראומה נוספת בבית המשפט.<sup>192</sup> מקרים אלה (וכמובן ייתכנו מקרים אפשריים נוספים שקשה לחזותם כעת) הם שיקול חיובי נוסף לטובת צירופו של ארגון מקצועי אשר יציג את האינטרסים של נפגעי העבירה.

לבסוף, מנגנון משפטי אפשרי שעשוי לסייע להפגת החשש מפני פגיעה בזכויות מעורבים בפלילים הוא הבטחת שוויון כוחות בהליך. על פי מנגנון מוצע זה, במקרה שארגון נפגעי עבירה יורשה להצטרף כ"ידיד" בסוגיה עקרונית שיש לה השלכה על נפגעי עבירה, אזי בית המשפט ייטה (אך לא בהכרח יאשר) לאשר צירוף ארגונים המייצגים מעורבים בפלילים, אם יחפצו בכך, על מנת לשמוע את מכלול הטענות והאינטרסים הקיימים בסוגיה, ולהפך. כאשר ארגון המייצג מעורבים בפלילים יצורף כ"ידיד", ייטה בית המשפט לאשר גם צירוף של ארגונים המייצגים נפגעי עבירה. לא תמיד יהיה בכך צורך.

190 כידוע, נפגעי עבירה מוגדרים בחוק זכויות נפגעי עבירה אדם שנפגע ישירות ממעשה עבירה. עם זאת אם העבירה גרמה למותו של אדם, ייחשבו בני משפחתו של המנוח לנפגעי העבירה, כלומר "נפגעי עבירת המתה". לפי ס' 22 לחוק זכויות נפגעי עבירה, הזכויות יוענקו לבני המשפחה לפי סדר הקדימויות הזה: למי שהיה בן זוג בעת מותו; לילדיו; להוריו; לאחיו; בהיעדרם של הקודמים – למי שהיה אפוטרופסו בעת מותו.

191 דנ"פ טווק, לעיל ה"ש 99, פס' 44 לפסק דינו של השופט סולברג. לפי נתוני האגף לסיוע משפטי המעניק ליווי וייצוג למשפחות נפגעי עבירות המתה מטעם משרד המשפטים, פחות מ-11% מהנפגעים שהוא ליווה אותם מאז הקמתו בשנת 2011 החליטו לפנות לאפיק של תביעה אזרחית נגד הפוגע (שם).

192 בהקשר זה כתב השופט (כתוארו אז) רובינשטיין (ע"פ טווק, לעיל ה"ש 102, פס' יט), כך: "במקרים רבים האפשרות לתביעה אזרחית 'רגילה' היא תיאורטית ועלולה להישאר 'על הנייר' בלבד, שכן לנפגעי עבירה רבים אין הכוחות הנפשיים לפתוח את האירועים הטראומטיים לדיון מחודש לאחר שההליך הפלילי הגיע אל סופו, על כל הכרוך בכך, ויש מהם מן העבריינים שתביעה 'רגילה' כלפיהם כרוכה אף בחששות פסיים".

הצעה זו נועדה לסייע להניח את הצדדים (ארגוני נפגעי עבירה וארגונים המייצגים מעורבים בפלילים) על קרקע שוויונית ככל האפשר מבחינת ייצוג האינטרסים הציבוריים השונים. הנחה נוספת בבסיס הרצון לקדם שוויון כוחות זה היא לאפשר לבית המשפט להיחשף לכלל האינטרסים, נקודות המבט והעמדות השונות מפי כלל הגופים הרלוונטיים שעשויים להיות מושפעים מפסיקת בית המשפט.<sup>193</sup>

לסיכום פרק זה, לגישתי, ראוי כי "ידידים" המבקשים להציג עמדות של נפגעי עבירה יידרשו לעמוד בשני תנאים: ראשית, שתיתן החלטה מנומקת מצד בית המשפט לבקשה ש"הידידים" עומדים בכל התבחינים שנקבעו בפסיקה; שנית, הצטרפות "ידידים" תותר רק בסוגיות עקרוניות הקשורות לזכויות נפגעי העבירה.<sup>194</sup> נוסף על תנאים אלו, ראוי להתחשב בשני שיקולים שמטים את הכף לטובת צירופם של "ידידים" אלה – כאשר קיימת הסכמה דיונית בין המתדיינים באשר להצטרפות ה"ידידים"; וכאשר מתעוררת בהליך פלילי מסוים סוגיה משפטית הנוגעת לזכויות נפגעי עבירה, כאשר בהליך עצמו נפקד פורמלית נפגע העבירה. נוסף על זה, מנגנון משפטי אפשרי שעשוי לסייע להפיג את החשש מפני פגיעה בזכויות מעורבים בפלילים הוא שבמקרה שארגון נפגעי עבירה יורשה להצטרף כ"ידיד", אזי ייטה בית המשפט לאשר צירוף ארגונים המייצגים מעורבים בפלילים על מנת לשמוע את מכלול הטענות והאינטרסים הקיימים.

## ו. הביקורת ותשובות אפשריות בנוגע לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" במשפט הפלילי

התזה המוצעת במאמר אינה חפה מביקורת אפשרית. בפרק זה אבקש להציג ביקורת אפשרית לשימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי מצידם של ארגונים המייצגים נפגעי העבירה. ביקורת זו והתשובות האפשריות לה מבוססות הן על הפרקים הדסקריפטיביים והן על הפרקים התאורטיים של המאמר. הביקורת המרכזית שבה אתמקד עוסקת בפגיעה אפשרית בזכויותיהם של מעורבים בפלילים. שתי סיבות עיקריות לכך: ראשית, ביקורת זו היא המאתגרת ביותר לתזה המוצעת במאמר; שנית, חלק מהביקורות הנוספות עשויות להיות

193 כך למשל בארצות הברית, כל אימת שתיק חשוב מעורר שאלה עקרונית מתייצבים בבתי המשפט ארגונים משני צדי המתס, ומביעים את עמדתם באמצעות הגשת תזכירי "ידיד". ארגונים שמרניים מול ארגונים ליברליים, ארגונים "ירוקים" מול חברות אנרגיה, ארגוני עובדים מול ארגוני מעבידים, ארגוני זכויות מול חברות מסחריות וכדומה (ראו COLLINS, FRIENDS, לעיל ה"ש 3).

194 כאמור, בשונה מהתערבות בשיקול דעתה של התביעה. החשש בהתערבות "ידידים" בעבודת התביעה הוא ניצול לרעה של ה"ידיד" לפגיעה בזכויות מעורבים בפלילים. יש לציין כי בהקבלה להתנהלות האמורה, הפסיקה האמריקאית ביקורתית כלפי הליכי קובלנה פרטית. ההנמקה לכך היא שהליך פלילי המונע בידי תובע פרטי מהווה הפרה של עקרון הפרדת הרשויות. שנית, העיקרון החוקתי של הליך הוגן מחייב הגנה מפני הליכים שיש להם ממד של "קלות דעת". ראו YALE KAMISAR, WAYNE R. (2005). ראו גם את Barkow, Separation of Powers and the Criminal Law, 58 STAN. L. REV. 989 (2005). שטענה שהמשפט הפלילי פוגע בעקרון הפרדת הרשויות מאחר שהתביעה מגיעה להחלטות בעלות ממד שיפוטי ללא מנגנוני בקרה חזקים. ראו Rachel E. Barkow, Separation of Powers and the Criminal Law, 58 STAN. L. REV. 989 (2005).



תקפות במידה שווה הן לעניין "ידידים" שמייצגים מעורבים בפלילים והן לעניין "ידידים" שמייצגים נפגעי עבירה.

## 1. פגיעה אפשרית בזכויות מעורבים בפלילים

הביקורת המרכזית תגרוס כי צירוף ארגונים המייצגים נפגעי עבירה כ"ידידים" עלול לפגוע בזכויות מעורבים בפלילים. לפי המסורת האדוורסרית של המשפט המקובל, לנאשם קטגור אחד בלבד – המדינה. על פי עקרונות היסוד של שיטת המשפט בישראל, ניהול ההליך הפלילי מצוי אך ורק אצל התביעה הכללית.<sup>195</sup> לפיכך המדינה היא הנושאת הבלעדית באחריות לאכיפת החוק הפלילי ולהבאת עבריינים לדין. המדינה היא המאשימה במשפט הפלילי, והיא מיוצגת על ידי תובע, המנהל בשמה את התביעה.<sup>196</sup> העבירה הפלילית משקפת סטייה מנורמת התנהגות המוצבת בחוק, ומעשה העבירה משקף פגיעה בציבור ובחברה כולה. לפיכך, העמדת העברייני לדין וניהול ההליך הם עניינה של החברה כולה ולא של נפגעי העבירה או ארגונים שמייצגים אותם. כלומר, גם אם לנפגעי העבירה או לארגונים המייצגים אותם יש מעמד בהליך הפלילי – הוא נלווה להליך העיקרי שבחזיתו עומדים המדינה והעברייני, ובמרכזו ניצב האינטרס הציבורי. כפי שנטען בעניין זיזובי ומוקד סיוע לעובדים זרים, השימוש ב"ידיד" נגד מעורבים בפלילים עלול להקנות ל"ידידים" מעמד של מעין קטגוריים נוספים אשר עלול לפגוע בהגנת הנאשם, ודבר זה אף עלול לערער אחר יסודות ההליך הפלילי בישראל.<sup>197</sup>

ביקורת זו מתחזקת עוד יותר לנוכח הטענה שהנאשם מצוי, ככלל, בעמדת נחיתות ביחס למאשימה, ולכן לצירוף "ידידים" בשמם של נפגעי עבירה יש פוטנציאל להחריף את הפגיעה בהוגנות ההליך ובזכויותיהם של מעורבים בפלילים.<sup>198</sup> נחיתות הנאשמים ביחס

195 ראו ס' 11 לחוק סדר הדין הפלילי, הקובע כי: "המאשים במשפט פלילי היא המדינה והיא תיוצג בידי תובע שינהל את התביעה". כן ראו מרדכי קרמניצר "תפקידו של התובע בהליך הפלילי" פלילים ה' 173 (1996); Pamela J. Utz, *Two Models of Prosecutorial Professionalism*, in *THE PROSECUTOR* 99; (1979) (William F. McDonald ed.).

196 החריג לכלל זה הוא מוסד הקובלנה הפלילית הפרטית (ראו ס' 68–73 לחוק סדר הדין הפלילי). חריג זה מתבסס על ההנחה כי קיים סוג מסוים של עניינים שהיסוד הדומיננטי בהם כרוך ביחסים שבין המזיק לניזוק, אשר בעניינים ראוי לתת לפרט מעמד לנהל את ההליך הפלילי במקום שהמדינה אינה רואה לנכון לעשות כן. ראו רע"פ 10857/08 אבו סוכון נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 20.8.2009).

197 ראו עניין זיזובי, לעיל ה"ש 76, בעמ' 13; עניין מוקד סיוע לעובדים זרים, לעיל ה"ש 83, פס' 6 להחלטה. לגישה שונה ראו גרוס, לעיל ה"ש 79, בעמ' 453, שסבר כי נפגע העבירה זכאי לקשת זכויות חוקתיות הכוללות את עירובו "באותם שלבים של המשפט שאינם אדוורסריים טהורים, כמו למשל שיתופו בהליכים מוקדמים שלפני הגשת כתב האישום והמעצר עד תום ההליכים".

198 ראו Marc L. Miller, *Domination & (and) Dissatisfaction: Prosecutors as Sentencers*, 56 STAN. L. REV. 1211, 1252 (2004). כן ראו אורן גול-אייל וקרן וינשל-מרגל "כוחה של התביעה בהליכים הפליליים – מחקר אמפירי" משפטים מד' 835 (2015). מחקרים אלו הציגו נתונים אמפיריים על כוחה המתעצם של התביעה בכמה שלבים: מספר המעצרים והגידול במספר זה; השימוש העולמי המתרחב בפרקטיקת הסדרי טיעון; משטר הולך ומתרחב של הנחיות לענישה לבתי המשפט וענישת מינימום הנקבעת בחקיקה; שיעור ההרשעות הגבוה (המובא לרוב כביטוי להשפעתה הדומיננטית של התביעה על ההליך הפלילי).

למאשימה מתבטאת במגוון היבטים, ובין היתר בכך שהסנגור מגיע באיחור לזירת החקירה – זירה אשר מנוהלת בלעדית על ידי הרשות החוקרת; בקביעה הנורמטיבית בדבר המשמעות המפלילה של זכות השתיקה; ובהרשעה בפלילים על סמך אמרות שניתנו מחוץ לכותלי בית משפט. כמו כן האתוס של הפרקליטות כמגינה על הציבור וחזקת תקינות המנהל החלה על פעילות השלטון מנוגדות במידה רבה להגנה על נאשמים. נוסף על זה, רשויות אכיפת החוק נהנות לרוב מהקצאת משאבים וכוח אדם שהמדינה מספקת, ואילו הנאשם או החשוד ניצב מולם לבדו, ועליו להתמודד עם האישומים או החשדות המוטחים בו.<sup>199</sup>

חשש אפשרי נוסף ביחס לפגיעה בזכויות נאשמים, הוא שארגוני נפגעי עבירה שיוורשו להצטרף כ"ידידים" עלולים להיות גורם לחץ על השופטים, נוסף על הלחצים הקיימים ממילא (למשל דרך כלי התקשורת), להחמיר עם מעורבים בפלילים בשלבים השונים של ההליך ובוודאי בפן של הענישה. חשש זה מתחזק בין השאר על רקע ביקורת הולכת וגוברת כלפי בתי המשפט, הגורסת כי בהיעדר בסיס אמפירי למדיניות ענישה נהגת שופטים מושפעים מרחשי לב הציבור ומהשיח התקשורתי בעת קביעת העונש,<sup>200</sup> בניגוד למצופה מהם כי ימלאו את תפקידם באובייקטיביות ובמנותק מלחצים חיצוניים.<sup>201</sup> חשש אפשרי נוסף בהקשר זה הוא שפוליטיקאים ישתמשו ב"ידידים" שמופיעים בבתי המשפט כדי לקדם מדיניות ענישה מחמירה, על מנת לרכוש את אהדת הציבור.<sup>202</sup>

אכן, מדובר בחששות ממשיים. עם זאת דומה כי ניתן לתת להם מענה בכמה מישורים, אשר יש בהם כדי להפיג במידה רבה את החשש מפני פגיעה בזכויות מעורבים בפלילים: ראשית, כפי שצוין לעיל, המטרה של הגשת תזכיר "ידיד" בשמם של נפגעי העבירה היא לשם שיתוף רחב יותר של קולות הנפגעים ומשפחותיהם ולא לצורך החלפת שיקול הדעת של התביעה או התערבות בהחלטותיה. ארגוני נפגעי עבירה אינם פועלים בהכרח נגד

199 ראו מרדכי קרמניצר "התאמת ההליך הפלילי למטרה של גילוי האמת, או האם לא הגיעה העת לסיים את עונת המשחקים" **משפטים** יז 475 (1987); יצחק עמית "על הצורך בשינוי בהליך הפלילי" **הסניגור** 83 (2004). מנגד, לעיתים חוסר השוויון עשוי להתרחש דווקא בכיוון ההפוך. לעיתים לנאשם המיוצג על ידי עורך דין מנוסה ומוכשר (ובוודאי אם מדובר ב"צוות הגנה" מיומן) יתרון יחסי על המדינה, המיוצגת לעיתים על ידי תובע לא מנוסה או מוכשר פחות.

200 ראו באופן כללי חגית לרנאו **עבריינות ואכיפת חוק** (2016). לדיון בנוגע לבעיית חוסר אחידות הענישה, ראו אורן גזל-איל "חריגה ממתחם העונש ההולם" **ספר דורית ביניש** 539, 540–541 (קרן אזולאי, איתי בריסמן-טוב, אהרן ברק ושחר ליפשיץ עורכים, 2018).

201 ראו LIEVE GIES, LAW AND THE MEDIA: THE FUTURE OF AN UNEASY RELATIONSHIP 108–109 (2008) (בחינת הקשרים בין התקשורת לבתי המשפט).

202 ראו Jonathan Simon, *Megan's Law: Crime and Democracy in Late Modern America*, 25 LAW & SOC. INQUIRY 1111, 1120–1121 (2000); MARKUS DUBBER, VICTIMS IN THE WAR ON CRIME (2002). לראיית נפגעי העבירה ולפוליטיקאים המייצגים את האינטרס הציבורי (בראיתם) כסוכני נקמה המחפשים להטיל על מעורבים בפלילים ענישה חמורה ודרקונית (ראו Hurd, לעיל ה"ש 151). הסתכלות זו כאמור שנויה במחלוקת. קיימות עדויות, למשל, ששילובן של הצהרות נפגעות עבירה בהליכי העונש לא בהכרח הביאו להחמרה בענישה. ראו Edna Erez & Pamela Tontodonato, *The Effect of Victim Participation in Sentencing on Sentence Outcome*, 28 CRIMINOLOGY 451 (1990). כן ראו Paul G. Cassell, *In Defense of Victim Impact Statements*, 6 OHIO ST. J. CRIM. L. 611 (2009).

אינטרסים של מעורבים בפלילים, אלא הם פועלים כדי להציג את נקודת מבטם.<sup>203</sup> במילים אחרות, אין זו מסקנה הכרחית כי הצטרפות ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" פוגעת בזכויות מעורבים בפלילים, שכן לרוב מדובר בהצגת סוגיה משפטית מנקודת מבט שונה ולא בהתערבות בהליך האדוורסרי.<sup>204</sup>

שנית, אם יאומץ המודל הראוי לצירוף ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים", יש להניח כי החשש מפני פגיעה בזכויות מעורבים בפלילים יצטמצם במידה ניכרת בשל כמה גורמים השלובים זה בזה: כאמור, לפי הצעת, בכל הליך פלילי שבו יבקש ארגון נפגעי עבירה להצטרף כ"ידיד", תינתן החלטה שיפוטית מנומקת לבקשת ההצטרפות שלפיה הארגון עומד בכל התבחינים המדוקדקים שנקבעו בפסיקה. החלטה שיפוטית מנומקת, לפי הצעה זו, עשויה לסנן חלק מהמקרים שעלולים לפגוע בהוגנות ההליך ולאשר רק את המקרים המתאימים שבהם הצטרפות של ארגון נפגעי עבירה תסייע לעבודת בתי המשפט.<sup>205</sup> כמו כן כחלק מהמבחנים לאישור צירוף ה"ידידים" יתווסף מבחן אשר ימנע התערבות בניהול ההליכים הפליליים, ולפיו יותר הצירוף רק כאשר השאלה המשפטית העומדת להכרעה נוגעת לזכויות נפגעי עבירה. גם מבחן זה יסנן בקשות שונות של "ידידים" פוטנציאליים שאינן נחוצות להליך ואשר יש בהן כדי לפגוע במעורבים בפלילים. על זה יש להוסיף כי ייתכנו מקרים שבהם צירופם של ארגוני נפגעי עבירה ייעשה בהסכמת המעורבים בפלילים עצמם. לבסוף, אפשרות נוספת להפגת החשש קשורה להבטחת שוויון הכוחות בהליך שעשויה לסייע בהוגנות ההליך בין המתדיינים. כאמור, לפי הצעה זו, במקרה שארגון נפגעי עבירה יורשה להצטרף כ"ידיד", אזי בית המשפט ייטה לאשר צירוף ארגונים המייצגים מעורבים בפלילים על מנת לשמוע את מכלול האינטרסים בסוגיה, ולהפך.<sup>206</sup> אני סבור כי שילוב של מנגנונים אלה מפיג את החשש מפני פגיעה ממשית בזכויות מעורבים בפלילים. שלישית, תשובה אפשרית נוספת לחשש מפני הפעלת לחצים על בתי המשפט מצד ארגוני נפגעי עבירה היא שניסיונות הפעלת לחצים על בתי המשפט נעשים גם היום בידי חלק מהמעורבים בניהול המשפט (כגון באמצעות ראיונות בכלי התקשורת בזמן ניהול ההליך או הדלפת חומרי חקירה), והוספת "ידידים" בשמם של נפגעי עבירה לא בהכרח

203 דוגמה מסוימת (שאינה בהכרח מעידה על הכלל) לכך שארגוני נפגעי עבירה אינם פועלים תמיד נגד האינטרסים של הנאשם ניתן למצוא בבג"ץ 1119/01 זריצקיה נ' משרד הפנים (פורסם בנבו, 15.4.2001). במקרה זה נדון עניינה של אורחית אוקראינה שהובאה לישראל לצורך העסקתה כנערת ליווי. האיש עתרה בבקשה לשחררה מן המעצר שבו הוחזקה עד לגירושה לאוקראינה. מוקד הסיוע לעובדים זרים, שעוסק בסיוע לקורבנות סחר בנשים, ביקש להצטרף להליך כ"ידיד". המוקד כ"ידיד" טען כי אחת השיטות הנפוצות בקרב סוחרי הנשים המעוניינים לשוב ולהעסיק אישה שנעצרה היא לשלוח אליה עורך דין אשר כביכול מייצג אותה אף שבפועל מונה בידי סוחריה. המוקד טען כי עם שחרורה ממעצר היא מועסקת בזנות, ולעיתים אינה עוזבת את הארץ כלל. בקשתו של המרכז התקבלה, והאיש נותרה במעצר עד למועד עזיבתה את הארץ.

204 נוסף על זה ניתן לטעון כי ממילא ההליך הפלילי כיום אינו הליך אדוורסרי קלאסי, וכי האדוורסריות ה"קשיחה" הולכת ומתגמשת עם השנים. כך למשל, פותח ושוכלל מוסד הקובלנה הפרטית אשר מתערב בתפיסה האדוורסרית. ראו למשל Blondel, לעיל ה"ש 116, בעמ' 248–256.

205 להרחבה ראו הדיון לעיל בעמ' 290 למאמר זה.

206 להרחבה ראו פרק ה למאמר זה.

תוסף או תגרע ממצאות זו.<sup>207</sup> כלומר, גם אם תתקבל הטענה שארגוני נפגעי עבירה עלולים להפעיל לחץ על בתי המשפט, הרי שהפעלת לחצים על בתי המשפט באמצעות שימוש ב"ידידים" עלולה להתרחש מצד כל המעורבים להליך, שכן גם מעורבים בפלילים עשויים לרתום לצידם "ידידים" בעלי השפעה שינסו להטות את הכף לטובתם. רביעית, גם אם יש יסוד לחשש כי הצטרפותם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" עלולה לפגוע בהוגנות ההליך, בשל ההצדקות שתוארו לעיל, ובאיוון הכולל שבין התועלת המצרפית הגלומה בהצטרפות ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" לבין החשש הלכאורי של פגיעה בזכויות מעורבים, לדעתי ידם של ה"ידידים" על העליונה.<sup>208</sup> כאמור, בשלושת העשורים האחרונים חיזק המשפט הפלילי במדינות רבות בעולם ובישראל את מעמדם של נפגעי העבירה בתחומים רבים. הדבר בא לידי ביטוי בחוק זכויות נפגעי עבירה, בחקיקה ענפה הקשורה לזכויותיהם, בפסקי דין שהרחיבו את זכויותיהם ובהחלטות שונות של משרדי הממשלה. הצדק מחייב אפוא כי במקרה של איוון בין שני אינטרסים אלה תגבר הצגת האינטרסים של נפגעי העבירה באמצעות ארגונים המייצגים אותם כ"ידידים". עבירות פליליות אינן רק הפרה של נורמות משפטיות מופשטות, אלא הן פוגעות בבני אדם בעלי פנים וסיפור אישי. ראוי אפוא כי במקרים המתאימים יורשו ארגוני נפגעי עבירה להשמיע את עמדותיהם גם אם לא בהכרח יקבעו את תוצאת ההליך שאליו יצטרפו.

## 2. ביקורות אפשריות נוספות על צירוף "ידידים" בשםם של נפגעי עבירה

לצד הביקורת המרכזית על צירוף "ידידים" בשםם של נפגעי עבירה קיימות ביקורות אפשריות נוספות שראוי לעמוד עליהן: ראשית, מעורבות ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" בהליכים פליליים עלולה לגרום למעין פוליטיזציה של ההליך הפלילי. כלומר, השימוש ב"ידיד" מצד ארגוני נפגעי עבירה עלול להפוך את ההליך הפלילי לזירה של קידום אינטרסים מנוגדים מצד קבוצות מתחרות. בתוך כך, השימוש ב"ידיד" כדי לקדם סדר יום התומך בזכויות נפגעי העבירה עלול להעתיק ויכוחים שמתחוללים בזירות אחרות (כגון ברשות המחוקקת או בכלי התקשורת) לתוך בתי המשפט, ובכך עלול לגרום להם להיות

207 ראו ענת פלג ורינה בוגוש "הפרקליט כדובר": השינוי ביחסם של עורכי דין העוסקים בפלילים לתקשורת בישראל" המשפט טו 111 (2010). יש ספרות הסבורה כי על סנגורים מוטלת החובה להשתמש בתקשורת על מנת לשרת את צרכיו של הנאשם כחלק מזכותו למשפט הוגן. ראו למשל Beth A. Wilkinson & Steven H. Schulman, *When Talk Is Not Cheap: Communications with the Media, the Government and Other Parties in High Profile White Collar Criminal Cases*, 39 AM. CRIM. L. REV. 203, 212–214 (2002).

208 בדנ"פ 2316/95 גנימאת נ' מדינת ישראל, פ"ד מט(4) 589, 620 (1995), ציין הנשיא שמגר כי "מרבית לדבר על איוון בין זכויות החשוד או הנאשם לבין זכויות הציבור. מבחינת אופן התייחסותו של השומע, נושא עמו ניסוח זה דימוי של פרט נרדף (החשוד או הנאשם) מול עוצמת 'גולית' החברתי, אח גדול קולקטיבי אדיר, המניף, כביכול, את אגרופו. אולם תיאור כאמור אינו נותן בהכרח את דעתו למציאות לאשורה: העברייך האלים, האנס, השודד, האדם הפזיז המסכן חיי אדם, הם האיום המיידי, התדיר והאפקטיבי על הקורבן חסר הישע, שהחברה אינה יכולה או אינה מסוגלת להגן עליו בעת צרה [...] האיוון אינו, למעשה, בין ציבור אנונימי ורב-כוח לבין החשוד או הנאשם, אלא בין מי שמואשם בעבירה וממשיך להיות מסוכן לחברה ולפרטים שבה לבין קורבן העבירה בפועל או בכוח".

מעורבים, בעל כורחם, בוויכוחים לא להם.<sup>209</sup> תשובה אפשרית לביקורת זו תהיה כי בכל הקשור לשימוש ב"ידיד", אין שוני מהותי בין קבוצות אינטרס המקדמות זכויות מעורבים בפלילים לבין ארגונים המקדמים זכויות נפגעי עבירה. אלה גם אלה עשויים להחדיר שיח ושיטות עבודה הקיימות בזירות אחרות לתוך הליכים משפטיים.

ביקורת אפשרית נוספת היא שאין בסיס משפטי לצירוף נפגעי עבירה כ"ידידים" (ובעקבות זאת גם אין מעמד משפטי לנציגיהם). על פי טענה אפשרית זו, ייצוג האינטרסים של נפגעי עבירה באמצעות מנגנון הייצוג של ה"ידיד" אינו מעוגן בחוק זכויות נפגעי עבירה, ומאחר שמדובר בהליכים פליליים, יש להעניק לחוק פרשנות מצומצמת במידה שאיננה פוגעת בזכויות מעורבים בפלילים.<sup>210</sup> תשובה אפשרית לביקורת זו תהיה שגם אם חוק זכויות נפגעי עבירה או חוקים אחרים בשינויים המחויבים לא קבעו זאת במפורש, אין זה אומר שנשללה האפשרות של הגשת תזכירי "ידיד" על ידי ארגונים המייצגים נפגעי עבירה. לגישתי, חוק זכויות נפגעי עבירה קובע את רף המינימום של הזכויות המגיעות לנפגעי עבירה, והוא אינו מסמן את הרף המרבי, ולכן אין מניעה משפטית לצרף "ידידים" בשמם של נפגעי העבירה. תשובה אפשרית נוספת היא שהפרקטיקה של ה"ידיד" אינה מעוגנת בחקיקה הישראלית, והפרוצדורה כולה (ובמרבית בתי המשפט בעולם) היא תולדה של פסיקות בתי המשפט, ולכן אין צורך שפרקטיקה זו תוזכר כחלק מהזכויות המנויות בחוק זכויות נפגעי עבירה.<sup>211</sup>

ראוי לציין ביקורות נוספות הקשורות לשימוש ב"ידיד" ככלל ואשר עלולות להתעצם עם צירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים". ראשית, לעיתים המידע שמציגים "ידידים" אינו מחדש לבתי המשפט. נטען ש"הידידים" משכפלים טיעונים שטענו הצדדים הפורמליים בדרכים שונות.<sup>212</sup> שנית, הצטרפות "ידידים" להליכים מתנהלים עלולה במקרים מסוימים לגרום להתארכות ההליך ולהשחתת זמן שיפוטי.<sup>213</sup> שלישית, ככל שישנה עלייה בשימוש במנגנון ה"ידיד", כך מתרבות העלויות הכוללות של ההליכים

209 במאמר מוסגר יצוין כי בבתי משפט בעולם, ובייחוד בארצות הברית, מתקבל הרושם כי לעיתים יש ניסיונות של קבוצות אינטרס להשפיע על תהליך קבלת ההחלטות של בתי המשפט בדרך של גיוס "ידידים" להליכים. ההנחה בבסיס זה היא שלצדדים פורמליים להליך שמרבים ב"ידידים" לצידם, בוודאי אם הם "ידידים" בעלי השפעה – הסיכויים לזכות בתיק גדלים.

210 טענה זו עלתה, בין השאר, בכתבי הטענות של היועץ המשפטי לממשלה בעניין קוזלי (לעיל ה"ש 14). ראו גם גבריאל הלוי תורת דיני העונשין כרך א 488–526 (2009).

211 להשלמת התמונה יצוין כי בחלק ממדינות העולם קיימת הסדרה בתקנות סדרי דין או בהנחיות של נשיא בתי משפט. לסוגי הסדרה שונים, ראו פרבר ידיד בית המשפט, לעיל ה"ש 3, בעמ' 147–148.

212 ראו Ryan v. Commodity Futures Trading Comm'n, 125 F.3d 1062, 1063 (7th Cir. 1997). תשובה אפשרית לביקורת זו היא שלעיתים הטיעון המופיע בתזכירו של ה"ידיד" אינו מחדש במידה רבה, אך בתי המשפט בכל זאת מקבלים אותם משום שהתזכירים מעדכנים אותם בדבר הלובי הציבורי העומד מאחורי צד מסוים. ראו Paul M. Collins Jr., *Friends of the Court: Examining the Influence of Amicus Curiae Participation in U.S. Supreme Court Litigation*, 38 LAW & SOC'Y REV. 807 (2004).

213 ראו לדוגמה בש"א (מחוזי ת"א) 22414/07 גיל נ' לב, פס' 6 להחלטה (פורסם בנבו, 15.1.2008): "נראה כי מדבריו עולה כי צירופו להליך אף עשוי להביא לפגיעה ביעילות הדיון".

שהופכים להיות מסורבלים וארוכים.<sup>214</sup> לבסוף, חלק מ"ידידים" מציגים מחקרים וסוגי מידע שונים שאינם מבוססים כהלכה, ולבית המשפט קשה לבחון את המידע שמוצג לו.<sup>215</sup> מנגד, התשובה לביקורות אלה תהיה כי גם היום, על אף חששות אלה, בתי המשפט מאפשרים צירוף "ידידים" בשמם של מעורבים בפלילים. משכך, צירוף "ידידים" בשמם של נפגעי עבירה במקרים המתאימים ככל הנראה לא ישנה את המצב המשפטי הקיים.<sup>216</sup>

### 3. צירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" בהליכים פליליים במשפט המקובל

ביקורת אפשרית נוספת הנוגעת לצירופם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" היא שבחינת השימוש ב"ידיד" במדינות נוספות בשיטת המשפט המקובל מראה כי ככלל נעשה שימוש בפרקטיקת ה"ידיד" בשכיחות נמוכה לשם הצגת אינטרסים של נפגעי עבירה בהליכים פליליים.<sup>217</sup> בארצות הברית למשל משתמשים בפרקטיקת ה"ידיד" בהליך הפלילי כדי לייצג בדרך כלל עמדות של מעורבים בפלילים, ובייחוד נאשמים לא מיוצגים. מלבד העובדה שמתן סיוע משפטי על ידי סנגורים בכובעם כ"ידידים" נועד לאפשר לנאשם למצות את זכויותיו, בתי המשפט יכולים למנות סנגורים כ"ידידים" מפני שניהול ההליך כאשר נאשם איננו מיוצג מורכב יותר מבחינה דיונית. כך, במקרים שבהם אין חובת ייצוג סטטוטורית, אך בית המשפט מעוניין שיופיע בפניו פרקליט שיסייע לו בניהול ההליך, הוא מכנה את הסנגור שהוא מינה "ידיד". לדוגמה, בית המשפט העליון של דקוטה הדרומית מינה עורך דין לנאשם שנגזר עליו עונש מוות כ"ידיד" כדי שיעלה כל טענת הגנה אפשרית בשמו של הנאשם לאחר שנוכח כי הנאשם הנחה את סנגורו הקודם להשלים עם העונש.<sup>218</sup>

214 השופט פוזנר (Posner) מבית המשפט הפדרלי לערעורים בשיקגו (לשעבר) היה ממייצגי ביקורת זו. ראו עניין Ryan, לעיל ה"ש 212, בעמ' 1063. גישה זו איננה מקובלת על כלל שופטי בתי המשפט לערעורים. כך למשל בעניין (Neonatology Assoc., P.A. v. Comm'r, 293 F.3d 128, 133 (3d Cir. 2002), דחה השופט Alito גישה זו.

215 Larsen, לעיל ה"ש 3. תשובה אפשרית לביקורת זו היא שניתן לבצע בדיקה של המידע שה"ידידים" מציגים. רסטד (Rustad) וקוניג (Koenig), למשל, טענו כי בשל האפשרויות של "ידידים" להציג מידע בהגזמה או בחוסר מהימנות, על בתי המשפט למנות מומחה מקצועי שיעניק ייעוץ עצמאי וביקורתי בנוגע ל"ידידים". ראו Michael Rustad & Thomas Koenig, *The Supreme Court and Junk Social Science: Selective Distortion in Amicus Briefs*, 72 N.C. L. REV. 91, 157–159 (1993).

216 ראו למשל Luther T. Munford, *When Does the Curiae Need an Amicus*, 1 J. App. PRAC. & PROCESS 279 (1999).

217 לרוב מדובר בתיקים עקרוניים הנדונים בבית המשפט העליון האמריקני או בבתי משפט עליונים מדינתיים. ראו למשל State v. Tedesco, 69 A.3d 103, 109 (N.J. 2013): "The victim's arguments should be heard and evaluated, if not as a party with standing, then as an amicus under Rule 1:13-9".

218 State v. Robert, 820 N.W. 2d 136, 140–141 (S.D. 2012). בנושאים עקרוניים הקשורים לזכויות מעורבים בפלילים מוכר עניין Miranda, שעסק בזכות להימנע מהפללה עצמית, ושבו הוגשו תזכירים של "ידידים" רבים אשר תמכו בעמדות הנאשמים. ראו Miranda v. Arizona, 384 U.S. 436, 520–521 (1966).

תשובה אפשרית לביקורת זו היא שבכל הקשור לשימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי קשה להקיש מהנעשה במדינות אחרות בעולם לנעשה בישראל, משום שהשוני בין השיטות בהקשר זה הוא רב. בארצות הברית למשל משמש ה"ידיד" צד שלישי בעל אג'נדה, המתפקד כמעין שתדלן (לוביסט) שתומך תמיכה חד-צדדית באחד מהצדדים הפורמליים, ולעומת זאת ביתר המדינות האנגלו-אמריקניות (כגון קנדה, אנגליה ואוסטרליה), נחשב ה"ידיד" לצד שלישי בעל אופי ניטרלי, אשר לרוב מוזמן על ידי בתי המשפט כדי להציג עמדה אובייקטיבית.<sup>219</sup> נוסף על זה, בחלק ממדינות המשפט המקובל, לצד פרקטיקה ה"ידיד", קבוצות אינטרס שמעוניינות להשפיע על הליך משפטי מציגות את עמדתן באמצעות שימוש במנגנון ייצוג שאיננו קיים בישראל, המכונה ה"מתערב" (Intervenor). בשונה מ"הידיד", ה"מתערב" הוא צד שלישי שיש לו אינטרס ישיר ומוחשי בתוצאות ההליך, ולעיתים, על פי הוראת בית המשפט, הוא עשוי להפוך לצד פורמלי.<sup>220</sup> לפיכך, כאשר ארגוני נפגעי עבירה מבקשים להשפיע על מדיניות משפטית כלשהי מנקודת מבטם במדינות המשפט המקובל, הם יכולים להשתמש במנגנון הייצוג (אשר איננו קיים בישראל) של ה"מתערב" ולא ב"ידיד".<sup>221</sup>

תשובה אפשרית נוספת לביקורת זו היא כי בשונה ממדינות המשפט המקובל, מוסדות המשפט הבין-לאומי מאשרים לארגוני נפגעי עבירה להציג אינטרסים של נפגעי עבירה כ"ידידים".<sup>222</sup> כך, למן שנות התשעים אפשרו טריבונלים פליליים בין-לאומיים שונים

219 Lord Goldsmith, *Advocate to the Court*, LAW SOCIETY GAZETTE, (Feb. 1, 2002), ראו <http://bit.ly/35PavwA>; Philip L. Bryden, *Public Interest Intervention in the Courts*, 66 CANADIAN BAR REV. 490 (1987).

220 הרעיון הבסיסי העומד מאחורי פרקטיקה ה"מתערב", שכאמור איננה משמשת בארץ, היא שפסיקה של בית המשפט בעניין ספציפי עשויה להשפיע על זכויות או אינטרסים של אנשים שאינם מעורבים בהליך, וקיים חשש בלב המתערבים שללא התערבותם בהליך האינטרסים שלהם או של העניין הציבורי, לפי העניין, לא יהיו מיוצגים כראוי.

מנקודת מבטם של צדדים שלישיים המעוניינים להשפיע על הליך מתנהל, ה"ידיד" וה"מתערב" נמצאים על רצף כאשר ה"ידיד" (למעט "הידיד האמריקני") הוא בדרך כלל צד שלישי אובייקטיבי יותר שבא לסייע בפיתוח עקרונות המשפט או לשם מילוי פונקציות נוספות בהליך, וככלל הוא מוזמן על ידי בית המשפט. לעומתו ל"מתערב" יש אינטרס ישיר בהליך, ולאחר שבקשתו של ה"מתערב" מתקבלת, הוא עשוי להפוך לצד פורמלי. מצד אחד יש ל"מתערב" סמכות להגיש ראיות, לחקור עדים וכן הלאה, ומצד שני הוא חשוף להוצאות משפט. לעומת זאת ה"ידיד" יהיה תמיד מוגבל להצגת טיעון (בדרך כלל כתוב ולעיתים חריגות בעל פה) בגדרי המחלוקת שנקבעו בידי הצדדים, והוא לא יהיה חשוף לסנקציות כלכליות. קיימת ספרות רבה העוסקת במניעים של בתי המשפט לצירוף "צדדים שלישיים" כ"מתערבים". להרחבה על פרקטיקה ה"מתערב" והפרוצדורות השונות החלות בעניינו, ראו Bryden, *Koch*; 219, לעיל ה"ש 173.

221 David Berg, *The Limits of Friendship: The Amicus Curiae in Criminal Trial Courts*, 59 CRIM. L.Q. 67 (2012) וההפניות המופיעות שם. דואר אלקטרוני וראיון טלפוני עם עו"ד דייוויד ברג (20.12.2018).

222 אינני מתיימר לטעון כי יש ללמוד גזרה שווה בין ישראל לבין מוסדות המשפט הפלילי הבין-לאומי. השוני הוא רב. כוונתה של תשובה אפשרית זו היא צנועה: להציג מודל נוסף, בעל ותק של שנים לא מעטות, המשקף ידע וניסיון מצטברים, המאפשר שימוש ב"ידיד" בהליכים פליליים מצידם של ארגוני נפגעי עבירה.



לארגוני נפגעי עבירה לטעון בפניהם כ"ידידים", הן בערכאות דיוניות והן בערכאות ערעוריות. כך היו פני הדברים בבית הדין הפלילי הבין-לאומי המיוחד לחקר הפשעים ביוגוסלביה (ICTY),<sup>223</sup> בבית הדין הפלילי הבין-לאומי לחקר הפשעים ברואנדה (ICTR)<sup>224</sup> ובבית הדין הפלילי הבין-לאומי לחקר הפשעים בסיירה לאונה (SCSL).<sup>225</sup> כך למשל בעניין העמדתו לדין של פושע המלחמה Karadzic הזמין בית הדין הפלילי הבין-לאומי המיוחד לחקר הפשעים ביוגוסלביה קבוצת מומחים בתחום של נפגעי עבירה, כדי שייציגו לו כ"ידידיו": "The practice of rape and sexual assault as part of ethnic cleansing in Bosnia and Herzegovina since 1992".<sup>226</sup> בדומה לזה, בעניין העמדתו לדין של Blakić, אישר בית הדין את צירופם של כמה גופים כ"ידידים" אשר הציגו, נוסף על עמדת התביעה הכללית, את פשעי המלחמה שביצע Blakić מנקודת מבטם של נפגעי העבירה.<sup>227</sup> כמו כן בעניין העמדתו לדין של לשעבר נשיא ליבריה טיילור<sup>228</sup> הזמין בית הדין הבין-לאומי לחקר הפשעים בסיירה לאונה כמה "ידידים" אשר הציגו, נוסף על התובע הכללי, עמדות משפטיות שלפיהן יש להסיר את חסינותו של טיילור.<sup>229</sup>

נוסף על זה, כללי בית הדין הפלילי הבין-לאומי בהאג (International Criminal Court) קובעים כי הוא רשאי להזמין צדדים שלישיים (מדינה, ארגון או אף אדם פרטי) או לתת להם רשות להגיש טיעונים בכתב או בעל פה בכל עניין שבית הדין מוצא אותו כראוי, בין שמדובר בגופים המייצגים נאשמים ובין שמדובר בגופים המייצגים נפגעי עבירה.<sup>230</sup> בית הדין קבע כי הוא רשאי לאשר צירוף "ידידים" גם אם אלה עלולים להרע להגנת הנאשם, ובלבד שהמידע שייציגו יסייע לבית הדין. ואכן, במהלך עבודתו קיבל בית הדין תזכירים רבים של ארגונים שהציגו את האינטרסים הרוחביים של נפגעי העבירה ואת פרשנותם למשפט הבין-לאומי. לעיתים ארגוני נפגעי עבירה סייעו לבית הדין לא רק בהצגת טענות

.Int'l Crim. Trib. for the Former Yugoslavia. Rules of Procedure and Evidence. R. 74 223

.Int'l Crim. Trib. for Rwanda. Rules of Procedure and Evidence. R. 74 224

.Special Court for Sierra Leone. Rules of Procedure and Evidence. R. 74 225

LINDA E. CARTER, MARK S. ELLIS & CHARLES C. JALLOH, THE INTERNATIONAL 226  
CRIMINAL COURT IN AN EFFECTIVE GLOBAL JUSTICE SYSTEM 293 (2016)

Prosecutor v. Blaskic, Case No. IT-95-14-PT, Submitting the Matter to Trial Chamber II 227  
and Inviting Amicus Curiae (Int'l Crim. Trib. for the Former Yugoslavia, Mar. 14, 1997)

Prosecutor v. Blaskic, Case No. IT-95-14-PT, שהשתתפו בדיון ראו 227  
Judgement on the Request of the Republic of Croatia For Review of the Decision of Trial  
Chamber II of 18 July 1997 (Int'l Crim. Trib. for the Former Yugoslavia, Oct. 29, 1997),  
<http://bit.ly/2OXyAuj>

Prosecution v. Taylor, Case no. SCSL-2003-01-1 of May 31, 2004 (Special Court for Sierra 228  
Leone), <http://bit.ly/2L6N0XV>

Prosecution v. Taylor, Case no. SCSL-2003-01-1, Submissions of the Amicus Curiae on Head 229  
of State Immunity (Special Court for Sierra Leone Oct. 23, 2004); Prosecution v. Taylor, Case  
no. SCSL-2003-01-1, Submissions of the Amicus Curiae on Application to appear as an  
Amicus Curiae (Special Court for Sierra Leone Nov. 28, 2003)

.Int'l Crim. Ct. Rules of Procedure and Evidence. R. 103.1 230

משפטיות הקשורות לנפגעי העבירה אלא גם בתיעוד אותנטי של עדויות קורבנות העבירה באזורי סכסוך כדי להציג את קולם העצמאי בבית הדין.<sup>231</sup> דומה כי גישתם של בתי הדין במשפט הבין-לאומי לרצונם של נפגעי עבירה להציג את עמדתם באמצעות השימוש במנגנון הייצוג של ה"ידיד" נטועה במגמה מתמשכת במשפט הבין-לאומי שנועדה להציג לבתי הדין את מכלול המידע האפשרי בסוגיה שבפניהם, לרבות קולם ועמדתם של נפגעי העבירה, מלבד נקודת המבט של התביעה.<sup>232</sup> הניסיון שנצבר בבתי הדין הראה כי אומנם תפקידה של התביעה הוא לשקף את האינטרס הציבורי בהעמדה לדין, אך החלטות מסוימות במסגרת ההליך הביאו קבוצות נפגעי עבירה באזורי סכסוך לתחושה שקולם לא הוצג ולא קיבל ביטוי ראוי.<sup>233</sup> הפרקטיקה של הגשת תזכירי "ידיד" לבתי דין פליליים בין-לאומיים מבטיחה, במידה מסוימת, שנקודות המבט של קבוצות נפגעי העבירה, בעיקר אם הן קבוצות חלשות, תישמענה בבתי הדין וינתן ביטוי כלשהו לתחושתיהן.

## ז. לפני סיכום: האם צירוף "ידידים" במשפט הפלילי מלמד על חוסר שביעות רצון מהמצב המשפטי הנוכחי?

ייתכן כי השימוש במנגנון הייצוג של ה"ידיד" במשפט הפלילי בישראל מבטא דבר נוסף.<sup>234</sup> המדיניות השיפוטית שעוצבה בישראל מעידה במידה מסוימת על חוסר שביעות רצון משיטת המשפט הפלילית הנוהגת בישראל, שבה משמש אולם בית המשפט זירת דו־קרב סגורה בין המדינה באמצעות הפרקליטות מצד אחד, לנאשם באמצעות באי כוחו מצידו האחר. לא מן הנמנע כי אימוץ ה"ידיד" במשפט הפלילי רומז כי נדרש תיקון כלשהו להתנהלות זו באמצעות פתיחת ההליך גם לצדדים שלישיים. אימוץ ה"ידיד" בהליכים

Sarah Williams & Hannah Woolaver, *The Role of the Amicus Curiae Before International Criminal Tribunals*, 6 INT'L CRIM. L. REV. 151 (2006). להשלמת התמונה, בכמה מקרים התנגדו בתי דין בין-לאומיים לצירופם של "ידידים" בשמם של נפגעי עבירה. למשל, בעניין *Bagasora*, שנדון בבית הדין הפלילי הבין-לאומי, דחה בית הדין שלוש בקשות של "ידידים" שביקשו להציג אינטרסים של נפגעי העבירה. יתרה מזו, בעניין זה דובר בבקשות הצטרפות כ"ידידות" של מדינות (בלגיה ורואנדה), ולמרות זאת לא אפשר בית הדין את הצגת עמדתן. עם זאת מפסק הדין עולה כי אין מדובר בהתנגדות עקרונית לצירוף "ידידים" שהאינטרסים שלהם נוגדים את האינטרסים של הנאשמים. ראו *Prosecutor v. Bagasora*, Case No. ICTR-96-7-T, Decision on The Amicus Curiae Application By The Government of The Kingdom Of Belgium (Int'l Crim. Trib. for Rwanda Jun. 6, 1998); *Prosecutor v. Bagasora*, Case No. ICTR-98-41-T, Decision on The Amicus Curiae Application By The African Concern (Int'l Crim. Trib. for Rwanda Mar. 23, 2004); *Prosecutor v. Bagasora*, Case No. ICTR-98-41-T, Decision on The Amicus Curiae Request By The Rwandan Government (Int'l Crim. Trib. for Rwanda Oct. 13, 2004). לביקורת על השימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי הבין-לאומי ראו Gómez, לעיל ה"ש 37.

232 ראו Williams & Woolaver, לעיל ה"ש 231.

233 להרחבה על מעמד נפגעי העבירה במשפט הבין-לאומי ראו LUKE MOFFETT, JUSTICE FOR VICTIMS BEFORE THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT (2014). כן ראו Razzaque, לעיל ה"ש 3.

234 הדין בסוגיה זו חורג מגדרי שאלת המחקר של המאמר, ובכוונתי אפוא ללבנה בהודמנות אחרת.

פליליים, משני צידי המתנס, מאתגר במידה מסוימת את ההיגיון שבבסיס השיטה האדוורסרית, אשר רואה בבית המשפט מקום לדו-קרב דואלי בין שני יריבים, כאשר אין לצדדים שלישיים רשות להתערב. תחילה נפתחה הדלת לארגון ממשלתי העוסק בקידום זכויותיהם של מעורבים בפלילים, ואומץ ה"ידיד", אך זו הייתה יריית הפתיחה לריכוך נוסף של האדוורסריות של המשפט הפלילי, משני צידי המתנס, גם מצידם של נפגעי העבירה. אפשר לומר בזהירות כי השימוש ב"ידיד" מרכז בהדרגה את סדר הדין הפלילי ומגמיש אותו לכיוון של פתיחות רבה יותר כלפי רצונות ואינטרסים של צדדים שלישיים.

ייתכן אף שבצירוף "ידידים" בהליכים פליליים טמונה אמירה סמויה על מעמדו של היועץ המשפטי לממשלה. הפרקטיקה של ה"ידיד" שוחקת במידה מסוימת את מעמדו של היועץ המשפטי לממשלה כמייצג בלעדי של האינטרס הציבורי בבתי המשפט. אימוץ ה"ידיד" מעניק הזדמנות ומעמד לגופים שונים מלבד היועץ המשפטי לממשלה, אשר נתפס לכאורה כ"ידידו" הטבעי של בית המשפט, לשטוח את טיעוניהם ואת נקודת מבטם לפני בית המשפט. דומה כי המדיניות השיפוטית הנוכחית מלמדת כי היועץ המשפטי לממשלה, כעומד בראש התביעה, איננו "חזות הכול". הוא אומנם שוקל שיקולים רחבים בעת הפעלת שיקול דעתו, אך האינטרסים שלו אינם חופפים בהכרח את האינטרסים של נפגעי העבירה, ובוודאי לא אינטרסים של מעורבים בפלילים. יתרה מזו, גם אם הוא מתיימר לייצג את האינטרס הציבורי הכולל, לא ברור כלל מהו אותו אינטרס ומה פשרו.

## ח. סיכום

מאמר זה דן בסוגיית "ידיד בית המשפט" במשפט הפלילי. ביתר דיוק, המאמר בחן את השאלה אם העמדה שנוקט המשפט הישראלי בנוגע לצירוף "ידידים" במשפט הפלילי היא ראויה, ואם היא מאזנת כראוי בין זכויות נפגעי העבירה לבין זכויות מעורבים בפלילים. המאמר הראה על בסיס ניתוח הפסיקה הקיימת כי אין סימטריה בין נטיית בתי המשפט לצרף "ידידים" בשם מעורבים בפלילים לבין נטייתם לצרף "ידידים" בשם נפגעי עבירה: בתי המשפט נוטים לצרף "ידידים" בשם מעורבים בפלילים ביד רחבה, אך אשר ל"ידידים" אשר מבקשים להציג אינטרסים של נפגעי עבירה, ניכרת רתיעה. רתיעה זו באה לידי ביטוי ברטוריקה שיפוטית אשר משקיפה על "ידידים" אלה כמעין "קטגוריה נוספים" שצירופם עלול לפגוע בזכויות מעורבים בפלילים. עם האמור, רתיעה שיפוטית זו התגמשה בשנים האחרונות.

על רקע סרטוט המדיניות השיפוטית הנוהגת דן המאמר בשאלה אם הריכוך המסתמן בפסיקה ראוי. כלומר, אם ראוי לאפשר צירוף של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" להליכים פליליים חרף החשש מפני פגיעה בזכויות נאשמים. המאמר ענה על שאלה זו בחיוב. הוא טען כי קיימים טעמים חשובים וכבדי משקל לצירוף ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים" בהליכים פליליים. שלוש הצדקות מרכזיות בבסיס טיעון זה: ראשית, כחלק מהשתתפותם בהליך הפלילי וכחלק ממארג הזכויות שלהם ראוי כי האינטרסים של נפגעי העבירה יקבלו ביטוי רחב ועצמאי, מלבד מנגנוני הייצוג הקיימים המשמשים למטרות שונות; שנית, לעיתים קיימת אי-הלימה בין האינטרסים של נפגעי העבירה לבין האינטרסים של הגופים

המדינתיים האמונים על ייצוגם. השימוש בפרקטיקת ה"ידיד" איננו מחליף את התביעה בתפקידה אלא מביא בפני בית המשפט את האינטרס הציבורי של נפגעי העבירה שאינו חופף בהכרח את עמדת המדינה; שלישית, האזנה לקולם של ארגוני נפגעי עבירה כ"ידידים", גם מבלי להיעתר לעמדה עצמה, עשויה להביא להכרעה המשפטית השלמה ביותר המבוססת על מידע רב מצד כל מי שעשויים להיות מושפעים ממנה, וכך בכך היא עשויה להביא לחיזוק הלגיטימציה המוסדית של בתי המשפט.

על רקע זאת המאמר מסרטט קווים והנחיות ראשוניים בדבר המודל הראוי לצירוף "ידידים" בשמם של נפגעי עבירה באופן שמאזן נכונה בין האינטרסים השונים. המאמר מציג תנאים ומבחנים לצירופם כ"ידידים", שיקולים שראוי להתחשב בהם, ולבסוף מנגנון אפשרי הנתון בידי בית המשפט שעשוי לסייע בהפחתת החשש מפני פגיעה בזכויות מעורבים בפלילים.

השימוש ב"ידיד" מצידם של ארגוני נפגעי עבירה אינו חף מביקורת. הביקורת המרכזית היא חשש לפגיעה בזכויות מעורבים בפלילים ולהפעלת לחצים על בתי המשפט להחמיר עם הנאשמים. נוסף על זה קיימים עוד חששות הקשורים לשימוש ב"ידיד" שעלולים להתעצם עם צירופם של "ידידים" אלה. המאמר הציע תשובות ודרכי פעולה אפשריות על מנת להפיג את החשש מפני פגיעה בזכויות מעורבים בפלילים. חברה מתוקנת נמדדת ביחסה לזכויות מעורבים בפלילים ולהתנגשות האפשרית של זכויותיהם עם זכויות נפגעי עבירה. דומה שהגישה המוצעת במאמר מאזנת ומשכללת בדיוק רב יותר בין האינטרסים השונים. האזון בין זכויות נפגעי העבירה לזכויות מעורבים בפלילים אינו בהכרח משחק "סכום אפס". "ידידים" אלה אינם בהכרח קטגוריים נוספים שמתערבים בשיקול דעתה של התביעה. מטרתם היא להציג את זווית המבט הייחודית של נפגעי עבירה בסוגיות עקרוניות שמשפיעות עליהם.

בראייה כוללת, לשימוש ב"ידיד" במשפט הפלילי השלכות נורמטיביות החורגות מגדרי האדוורסריות הקלאסית שבין הנאשם למדינה. אימוץ ה"ידיד" במשפט הפלילי הישראלי זרע את הזרעים ליצירת סדר דין פלילי מרוכך וגמיש יותר שנותן משקל רב יותר לאינטרס הציבורי הרחב, ובכללו לקבוצות אינטרס שונות שיש להן רצון להשפיע על חייהן ועל רווחתן בבתי המשפט. אימוץ ה"ידיד" במשפט הפלילי מלמד כי ראוי לתת הזדמנות לשמיעת ארגונים ואינטרסים ציבוריים נוספים מלבד היועץ המשפטי לממשלה, המופקד לכאורה על הצגת האינטרס הציבורי. הרחבת הפורום של ההליך הפלילי באמצעות צירוף "ידידים" מבטאת שלב נוסף בהתפתחות המשפט הפלילי בישראל. ה"ידיד" מבטא שלב נוסף במעבריות מהמודל הציבורי שבמסגרתו נכנסה המדינה בלעדית לנעליו של נפגע העבירה אגב זניחה מסוימת של האינטרס הפרטי שלו, למודל מרוכך יותר המתחשב בעמדות נוספות ובאינטרסים נוספים. ממודל שבו המדינה פועלת בבלעדיות בשמו של הנפגע הציבורי הלא מזוהה למודל גמיש יותר המתחשב באינטרסים של נפגעי העבירה. הצירוף של צדדים שלישיים כ"ידידים" בהליך הפלילי מסמן כי קיימות נקודות ראות נוספות על אלה של הצדדים המסורתיים במשפט האדוורסרי, וכי במקרים המתאימים הצטרפות כ"ידידים" היא הדרך הראויה להציג את האינטרסים של נפגעי העבירה.